

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Feride ÖZDEMİR

TARIMSAL ARAŞTIRMA ENSTİTÜLERİNDE GELİŞTİRİLEN BİTKİ ÇEŞİTLERİNİN
SATIŞI, ISLAHÇI HAKKININ DAĞITIMI VE MUHASEBELEŞTİRMESİ

İşletme Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Feride ÖZDEMİR

TARIMSAL ARAŞTIRMA ENSTİTÜLERİNDE GELİŞTİRİLEN BİTKİ ÇEŞİTLERİNİN
SATIŞI, ISLAHÇI HAKKININ DAĞITIMI VE MUHASEBELEŞTİRMESİ

Danışman

Prof. Dr. Adnan DÖNMEZ

İşletme Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Feride ÖZDEMİR'in bu çalışması, jürimiz tarafından İşletme Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hakan ÖZKAN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Adnan DÖNMEZ (İmza)

Üye : Prof. Dr. Ahmet BAYANER (İmza)

Tez Başlığı: Tarımsal Araştırma Enstitülerinde Geliştirilen Bitki Çeşitlerinin Satışı, İslahçı Hakkının Dağıtımı ve Muhasebeleştirilmesi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 02/07/2018

Mezuniyet Tarihi : 09/08/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Tarımsal Araştırma Enstitülerinde Geliştirilen Yeni Bitki Çeşitlerinin Satışı, İslahçı Hakkının Dağıtımı ve Muhasebeleştirilmesi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Feride ÖZDEMİR

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Feride ÖZDEMİR
Öğrenci Numarası	20145212009
Enstitü Ana Bilim Dalı	İşletme
Programı	Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Adnan DÖNMEZ
Tez Başlığı	Tarımsal Araştırma Enstitülerinde Geliştirilen Yeni Bitki Çeşitlerinin Satışı, İslahçı Hakkının Dağıtımı ve Muhasebeleştirilmesi
TurnİtIn Ödev Numarası	987025840

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 124 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 02/08/2018 tarihinde tarafımdan TurnİtIn adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 15

alıntılar dahil % 19 'dır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

02/08/2018
(imzası)
Prof. Dr. Adnan DÖNMEZ

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
GRAFİK LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	x
SUMMARY.....	xi
TEŞEKKÜR.....	xiii
ÖNSÖZ.....	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIMSAL ARAŞTIRMALAR, TÜRKİYEDE TARIMSAL ARAŞTIRMA ORGANİZASYONU

1.1. Tarımsal Araştırmaların ve Araştırmacının Kavramsal Boyutu.....	1
1.2. Tarımsal Araştırma ve Geliştirmenin Önemi.....	3
1.3. Türkiye’de Tarımsal Araştırmaların Gelişimi.....	4
1.4. Türkiye’de Tarımsal Araştırma Organizasyon Yapısı.....	5
1.4.1. Tarımsal Araştırma Enstitü ve İstasyonları.....	9
1.4.2. Üniversiteler.....	14
1.4.3. Özel Sektör Tarımsal Araştırma Kuruluşları.....	14
1.5. Tarımsal Araştırma Giderleri.....	16
1.6. Ana Hatları İle Tarımsal Araştırma Destekleri ve Tarımsal Araştırma Kuruluşları Projeleri.....	18
1.6.1. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarafından Verilen Destekler.....	19
1.6.2. Ulusal Destek Programları.....	21
1.6.2.1.Kamu Araştırma Kuruluşları ile Özel Sektör İşbirliği Programları.....	22
1.6.2.2.TÜBİTAK Destekli Programlar.....	22
1.6.2.3. Kalkınma Ajansı Destek Programları.....	24
1.6.3. Uluslararası Destek Programları.....	24
1.6.3.1.Avrupa Birliği (AB) Programları.....	24
1.6.3.2. Uluslararası Kuruluşlarca Desteklenen Programlar.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ BİTKİ ÇEŞİTLERİNİN KORUNMASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

2.1.	Bitki, Çeşit, Bitki Islahı ve Islahçı Kavramları.....	26
2.2.	Bitki Islahının Amacı ve Önemi.....	29
2.3.	Bitki Islahının Tarihi.....	30
2.4.	Bitki Islahının Aşamaları ve Islah Yöntemleri.....	33
2.4.1.	Ebeveyn Seçimi ve Genetik Kaynakların Önemi.....	33
2.4.2.	Melezleme Çalışmaları.....	34
2.4.3.	Seleksiyon(Seçim).....	34
2.4.4.	Testler.....	35
2.4.5.	Tescil.....	35
2.4.6.	Tohumluk Üretimi.....	35
2.5.	Yeni Bitki Çeşitlerinin Islahçı Hakkı ile Korunması.....	36
2.5.1.	Islahçı Hakkının Konusu.....	37
2.5.2.	Bitki Çeşidinin Islahçı Hakkı ile Korunması İçin Gerekli Şartlar.....	37
2.5.2.1.	Yenilik.....	37
2.5.2.2.	Farklılık.....	38
2.5.2.3.	Yeknesaklık.....	39
2.5.2.4.	Durulmuşluk.....	39
2.5.3.	İsimlendirme.....	40
2.5.4.	Islahçı Hakkın Sahipliği.....	41
2.5.4.1.	Başvuru Hakkı.....	41
2.5.4.2.	Hizmet İlişkisinde Hak Sahipliği.....	42
2.5.4.3.	Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışanların Hak Sahipliği.....	43
2.5.4.4.	Hizmet İlişkisi Dışında Hak Sahipliği.....	43
2.5.5.	Islahçı Hakkı Başvurusu ve Tescil Süreci.....	43
2.5.5.1.	Başvurulabilecek Tür Listesi.....	44
2.5.5.2.	Rüçhan Hakkı.....	45
2.5.5.3.	Başvurunun İncelenmesi ve İlanı.....	45
2.5.5.4.	Başvuruya İtiraz ve İtirazların İncelemesi.....	46
2.5.5.5.	Başvurunun Teknik İncelemesi ve Sonuçlarının Değerlendirmesi..	47
2.5.5.6.	Islahçı Hakkının Tescili ve Tescile İtiraz.....	48

2.5.6.	Hak Sahibinin Tescil Sonrası Yükümlülüğü ve Islahçı Hakkının Sahibine Tanınan Yetkiler.....	49
2.5.7.	Islahçı Hakkının Sınırlandırılması.....	50
2.5.8.	Islahçı Hakkının Tüketilmesi.....	53
2.5.9.	Islahçı Hakkının Devir, Intikal, Rehin ve Haciz İşlemlerine Konu Olması...53	
2.5.10.	Islahçı Hakkının Sona Ermesi.....	54
2.6.	Bitki Çeşitlerinin Korunmasında Uluslararası Sistem.....	54
2.6.1.	Islahçı Hakkı Korumasında UPOV Sözleşmesi.....	55
2.6.2.	Topluluk Bitki Çeşidi Hakkı ve CPVO.....	56
2.7.	Türkiye Islahçı Hakkı Verileri.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİTKİ ÇEŞİTLERİNİN TİCARİLEŞTİRİLMESİ/SATIŞI, ISLAHÇI HAKKININ DAĞITILMASI, MUHASEBELEŞTİRMESİ

3.1.	Tohumculuk Kanunu Kapsamında Bitki Çeşitlerinin Üretimi ve Satışı.....	61
3.1.1.	Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması.....	62
3.1.1.1.	Başvuruda Bulunabilecek Kişiler.....	62
3.1.1.2.	Bitki Çeşitleri Kayıt Listeleri.....	64
3.1.1.3.	Ön denemeler ve Başvuru.....	64
3.1.1.4.	Tescil Denemeleri.....	66
3.1.1.5.	Denemelerin Değerlendirilmesi ve Tescil.....	68
3.1.1.6.	Bitki Çeşitlerinin Kayıt Süreleri.....	69
3.1.1.7.	Kayıt Altına Alınan Bitki Çeşitlerinin İsimlendirilmesi.....	69
3.1.2.	Üretim izni.....	70
3.2.	Türkiye’de Kayıt Altına Alınan Bitki Çeşitleri.....	71
3.3.	Araştırma Kurumları Tarafından Geliştirilen Bitki Çeşitlerinin Satışı.....	73
3.3.1.	Satış Süreci.....	74
3.3.2.	Satış ve Devir Sonrası Süreç.....	77
3.4.	Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Görevlilerin Islahçı Hakkından Yararlanması.....	78
3.4.1.	Gelirin Elde Edilmesi ve Dağıtımı.....	79
3.4.1.1.	Araştırma Kurumlarında Islahçı Hakkından Yararlanacak Kişiler..81	

3.4.1.2.	Araştırma Kurumlarında Çalışanların Islahçı Hakkından Yararlanma Süreleri.....	82
3.4.1.3.	Islahçı Hakkı Gelirinin Elde Edilmesi, Hesaplanması ve Dağıtımı.	83
3.4.1.4.	Islahçı Hakkından Personele Yapılacak Ödemelerde Kesintiler.....	87
3.4.2.	Islahçı Hakkı Gelir Olarak Kaydedilmesi ve Personele Dağıtım İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi.....	89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR TARIMSAL ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ X ÇEŞİDİ UYGULAMA ÖRNEĞİ

4.1.	Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	97
4.2.	Araştırmanın Kapsamı.....	97
4.3.	Materyal ve Metot.....	98
4.4.	Enstitü Hakkında Bilgiler.....	98
4.5.	Çeşit Hakkında Bilgiler.....	99
4.6.	Çeşit Koruma Süreci.....	99
4.7.	Çeşidin Satış Süreci ve Satış İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi.....	100
4.8.	Islahçı Hakkından Yapılan Kesintiler ve Personele Dağıtılacak Olan Islahçı Hakkı..	102

SONUÇ.....	114
-------------------	------------

KAYNAKÇA.....	119
----------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ.....	125
----------------------	------------

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Türkiye’de Tarımsal Araştırma Organizasyonu.....	5
Şekil 1.2 TAGEM Daire Başkanlıkları.....	7
Şekil 2.1 Bitki Çeşitlerinin Sistematiği.....	27
Şekil 2.2 Bitki Çeşitleri Sınıflandırmasında Tür Alt Kümeleri.....	27
Şekil 2.3 Bitki İslah Aşamaları.....	33
Şekil 2.4 Bitki Çeşidi İslahçı Hakkı Tescil Süreci.....	44
Şekil 3.1 Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Süreci.....	62

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Araştırma Projelerinde Yer Alan Personeller ve Görevleri.....	3
Tablo 1.2 Gıda, Tarım Hayvancılık Bakanlığı Merkez, Taşra Hizmet Birimleri.....	6
Tablo 1.3 TAGEM Araştırma Enstitü ve İstasyonları Görev Alanları.....	10
Tablo 2.1 Bitki Islah Tarihi.....	31
Tablo 2.2 Bitki Türlerine Göre Islah Yöntemleri.....	36
Tablo 3.1 Bitki Türlerine Göre Tescil, STK Başvuru Tarihileri.....	65
Tablo 3.2 Bitki Türlerine Göre Tescil Denemeleri Lokasyon ve Yetiştirme Sezonu.....	67
Tablo 3.3 Bitki Türlerine Göre Üretim İzni Başvuru Tarihleri.....	70
Tablo 3.4 Bitki Çeşitleri Kayıt Verileri “31.12.2017”.....	71
Tablo 3.5 Personellerin Islahçı Hakkından Yararlanma Süreleri, Koşulları, Oranları.....	82
Tablo 3.6 Ek 1’den Personele Dağıtım Kriter ve Puanları.....	84
Tablo 3.7 Ek 2’den Personele Dağıtım Kriter ve Puanları.....	86
Tablo 3.8 Islahçı Hakkından Personellere Dağıtılacak Payın Hesaplanması.....	87
Tablo 3.9 Gelir Vergisi Tarifeleri 2018.....	88
Tablo 3.10 Personele Ödenecek Islahçı Hakkı Gelirinden Yapılan Kesintiler.....	89
Tablo 4.1 X Çeşidi Satış Miktarına Göre Islahçı Hakkı Oranı.....	101
Tablo 4.2 X Çeşidi Islahçı Hakkından Personele Dağıtılacak Tutarlar.....	102
Tablo 4.3 X Çeşidinin Islahçı Hakkı Gelirinden Ek 1’den Personele Dağıtım Miktarı.....	104
Table 4.4 X Çeşidinin Islahçı Hakkı Gelirinden Ek 2’den Personele Dağıtım Miktarı.....	109
Table 4.5 Personele Ödenecek Islahçı Hakkı Gelirinden Yapılan Kesintiler.....	111

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1.1 Türkiye GSMH içerisindeki Tarımın ve Ar- Ge Harcamalarının Yıllara Göre Dağılımı.....	17
Grafik 1.2 Ar- Ge Harcamalarının Dağılımı.....	17
Grafik 1.3 Ar-Ge Personelinin Kurumlara Dağılımı.....	18
Grafik 1.4 Ar-Ge Harcamalarının Kurumlara ve Türlerine Göre Dağılımı.....	18
Grafik 2.1 Islahçı Hakkı Başvuruları ve Korumaları “2004- 31 Aralık 2017”.....	58
Grafik 2.2 Enstitüler Tarafından Geliştirilen ve Islahçı Hakkı İle Korunan Çeşitler.....	59
Grafik 2.3 Enstitüler Tarafından Geliştirilen, Islahçı Hakkı İle Korunan Çeşitlerden Lisanslananlar “2004- 31 Aralık 2017”.....	59
Grafik 3.1 Bitki Gruplarına Göre Tescil Olan Çeşitlerin Dağılımı 2017.....	72
Grafik 3.2 Bitki Gruplarına Göre Üretim İzni Alan Çeşitlerin Dağılımı 2017.....	73

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AFA	Araştırma Fırsat Alanı
AK	Araştırma Komitesi
AKOPT	Araştırma Kuruluşları İle Ortaklaşa Olarak Araştırma ve Geliştirme Projeleri Yürütecekler Arasında Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Tebliğ
Ar-Ge	Araştırma ve Geliştirme
AYK	Araştırma Yönetim Komitesi
Bakanlık	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
BİSAB	Bitki Islahçıları Alt Birliği
BitÇeşK	Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun
BitÇeşKaY	Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği
BitÇeşSY	Bitki Çeşit, Çeşit Adayı ve Islah Materyalinin Tohumculuk Kuruluşlarına Devri, Tohumluk Üretimi ve Pazarlama Hakkı Satışı Hakkında Yönetmelik
BitÇeşY	Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına Dair Yönetmelik
BÜGEM	Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü
CGIAR	Uluslararası Tarımsal Araştırmalar Danışma Grubu
CIHEAM	Uluslararası Akdeniz Yüksek Zirai Etütler Merkezi İşbirliği Programı
COST	Bilim ve Teknolojide Avrupa İşbirliği Programı
CPVO	Topluluk Bitki Çeşitidi Haklarına İlişkin Konsey Tüzüğü
ÇİY	Çiftçi İstisnası Uygulama Esasları Yönetmeliği
ÇP	Çerçeve Programları
DSİBMY	Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği
DSKİY	Döner Sermayeli Kuruluşlar İhale Yönetmeliği
DSMYS	Döner Sermaye Mali Yönetim Sistemi
EİT	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
Enstitü	Kamu Tarımsal Araştırma Enstitü ve İstasyonları
FAO	Dünya Gıda ve Tarım Örgütü
FYD	Farklı, Yeknesak ve Durulmuş
GTHBTBİB	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Merkeze Bağlı Taşra Teşkilatı Birimlerinin İdari Bağlılıklarının Düzenlenmesi Hakkında Yönerge

GTHBTeşGör	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
IPA	Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
KAMAG	Kamu Kurumları Araştırma ve Geliştirme Projelerini Destekleme Programı
KKÇİHY	Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Görevlilerin Islahçı Hakkından Yararlanmasına İlişkin Yönetmelik
KMYKK	Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
Komite	Islahçı Hakkı Tescil Komitesi
Kütük	Islahçı Hakkı Kütüğü
MTKDSK	Merkez ve Taşra Kuruluşlarına Döner Sermaye Verilmesine İlişkin Kanun
PDG	Proje Değerlendirme Grubu
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SMK	Sınai Mülkiyet Kanunu
STK	Standart Tohumluk Kaydı
TADAK	Tarımsal Araştırma Danışma Kurulu
TAEİGY	Tarımsal Araştırma Enstitü ve İstasyonları Görev Yönergesi
TAGEM	Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü
TDÖ	Tarımsal Değerleri Ölçme
TK	Tarım Kanunu
TL	Türk Lirası
TohumK	Tohumculuk Kanunu
TTSM	Tohum Tescil Sertifikasyon Müdürlüğü
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜRKTOB	Türkiye Tohumcular Birliği
UPOV	Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme
vb.	ve benzeri

ÖZET

Teknoloji transferi; başarı, verimlilik ve büyüme amacıyla teknolojik bilgi ve yetkinliklerin paylaşımını içermektedir. Tarımın önemli bir sektör olduğu ülkemizde, yeni geliştirilen yerli bitki çeşitlerinin ekonomiye kazandırılması önem arz etmektedir. Kamu kurumları aracılığı ile yürütülen ıslah faaliyetleri sonucunda geliştirilen yeni çeşitler teknoloji transferi yapılarak ihtiyacı olan bir üretici kuruluşa aktarılmakta ve kullanımı sağlanmaktadır.

Çalışmanın amacı; yeni geliştirilen bitki çeşitlerinin piyasaya sunulma süreçlerinin tespit edilmesi, satış sonucu elde edilen ıslahçı hakkı gelirinin araştırmacılara dağıtım yönteminin ve muhasebeleştirilmesinin irdelenmesidir. Böylece çeşit geliştiren enstitülerin ve araştırmacıların, bu çeşitleri teknoloji transferi yoluyla üretici kuruluşlara satışı sonrasında gelir elde etme süreçleri konusunda yapılması gerekenler konusunda bilgi edinmeleri ve ıslahçı hakkının sahibi olan diğer kamu kurum ve kuruluşları için enstitülerin uygulamalarının yol göstermesi amaçlanmaktadır.

Çalışma; ülkemizde faaliyet gösteren tarımsal araştırma enstitülerinde Ar-Ge çalışmaları, kamu destekleri, sektör beklentileri vb. doğrultusunda yeni bitki çeşitlerinin geliştirilmesi, geliştirilen bitki çeşitlerinin ıslahçı hakkı ile korunması, yeni çeşitlerin kayıt altına alınması ve satışa sunulması, satış sonucu elde edilen gelirlerin pay sahiplerine dağıtılması, satış ve dağıtım işlemlerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin uygulamalar, örnekler, raporlar, planlar ve benzerlerinin bağlı bulundukları mevzuat çerçevesinde değerlendirilmesini kapsamaktadır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm yeni bitki çeşitlerinin geliştirilmesi sürecinde yürütülen tarımsal araştırmalar, bu araştırmaları yürüten kurumlar, tarımsal araştırma organizasyon yapısı, tarımsal araştırma giderleri ve desteklerini içermektedir. İkinci bölümde, geliştirilen yeni bitki çeşitlerinin ıslahçı hakkı ile korunması süreçleri, ıslahçı hakkının sahipliği ve ıslahçı hakkının ıslahçılara sağladığı hak ve yetkiler incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise; ıslahçı hakkının kayıt altına alınması, üretim izni ve satış süreçleri incelenerek satış sonrası elde edilen gelirden enstitü personellerine dağıtımı ve bu işlemlerin muhasebeleştirilmesi süreçleri değerlendirilmiştir. Son bölümde tüm bu süreçleri geçiren bir kamu tarımsal araştırma enstitüsünde yapılan ıslahçı hakkı dağıtım işlemleri uygulamalı olarak yansıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Araştırma, Araştırma Enstitüleri, Islah, Bitki Islahı, Islahçı, Islahçı Hakkı, Teknoloji Transferi, Muhasebeleştirme

SUMMARY

SALES OF NEW PLANT VARIETIES DEVELOPED AT THE GOVERNMENTAL AGRICULTURAL RESEARCH INSTITUTES, DISTRIBUTION AND ACCOUNTING OF BREEDER'S RIGHT

Technology transfer; the sharing of technological knowledge and competencies for success, efficiency and growth. In our country where agriculture is an important sector, it is important that the newly developed indigenous plant varieties are brought into the economy. The new varieties developed as a result of the breeding activities carried out through the public institutions are transferred to a producer organization that needs it and transferred to use.

Purpose of the study; determination of the process of presentation of the newly developed plant varieties to the market, the analysis of the distribution method of the income of the breeder obtained from the sale and the accounting of the researcher. Thus, it is aimed that the institutes and researchers of the various types of development are informed about the process of making income after the sales to the producers through the transfer of these varieties and the practices of the institutes for the other public institutions having the breeder's right.

Work; R & D studies in agricultural research institutes operating in our country, public support, industry expectations, etc. plans, etc. related to the accounting of sales and distribution transactions, the legislation on which new plants are protected in accordance with the right of breeder, the registration of new varieties and sale, distribution of the proceeds obtained from sales to the shareholders, .

The study consists of four parts. The first chapter covers the agricultural researches carried out in the course of the development of new plant varieties, institutions conducting these researches, agricultural research organization structure, agricultural research expenditures and supports. In the second part, the processes of protection of the new plant varieties developed with the right of breeder, ownership of the breeder 's right and rights and authorizations of the breeder' s right to breeder have been examined. In the third part of the study; registration of the breeder's right, production permission and sales processes, distribution of the acquired after-sale institute personnel and accounting of these transactions were evaluated. In the last part, the right to distribute the breeder right has been reflected practically in a public agricultural research institute that has undergone all these processes.

Keywords: Agricultural Research, Research Institutes, improvement, Plant Breeding, Breeder's, Breeder's Rights, Technology Transfer, Accounting

TEŞEKKÜR

Lisanstan mezun olduğum 2013 yılından itibaren Akdeniz Üniversitesi Teknoloji Transfer Ofisinde çalışmaktayım. Tezimi yapma amacımın temeli de üniversitemiz kaynaklı teknolojilerin, buluşların korunması ve ticarileştirilmesi sürecinde aktif olarak yer almamdır. Üniversitemiz kaynaklı bitki çeşitlerinin korunması ve ticarileştirilmesi sonucunda ıslahçılar ile üniversite arasında hak paylaşımının yapılması ve ıslahçıların payının aktarılması hususunda çeşitli boşluklar bulunmaktadır. Bunlara yönelik yapmış olduğum araştırmalar beni Bakanlığın araştırma birimi olan TAGEM'e bağlı tarımsal araştırma enstitü ve istasyonlarına yöneltmiştir. Öyle ki bu araştırmacı kuruluşlar çeşit geliştirmekte, ihtiyacı olan üretici kuruluşlara bu çeşitleri ıslahçı hakkı karşılığında satışa sunmakta ve personellerine bu ıslahçı hakkından pay aktarmaktadır. Bakanlık tarafından çıkarılan çeşitli yönetmelik ve yönergeler ile de bu süreçler netleştirilmiştir. Üniversitelerde geliştirilen bitki çeşitlerinin satışına ve ıslahçı hakkının dağıtımına ilişkin süreçlerin de oluşturulabilmesi için tecrübeli olan bu araştırma kuruluşlarının süreçlerini tespit etmek çalışmamın çıkış noktası olmuştur.

Ülkemizde yer alan kamu tarımsal araştırma enstitü ve istasyonları tarafından geliştirilen yeni çeşitlerin ıslahçı hakkı ile korunması, satışı elde edilen gelirlerin ıslahçılara ve ıslaha katkısı olan personellere dağıtılması ve söz konusu bu işlemlerin muhasebeleştirilmesi konusunda yürütmüş olduğum bu çalışmada yapmış olduğum çalışmaya inanan ve destekleyen muhasebe bilgilerimin temelini oluşturmuş olan sayın hocam Prof. Dr. Adnan DÖNMEZ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Teknoloji transferi ve ıslahçı hakkı başta olmak üzere birçok konuda ilham kaynağım ve yol göstericim olan bu alanda beni temelden eğiten sayın ve kıymetli hocam Prof. Dr. N. Ayşe BOZTOSUN' a da ayrıca teşekkür etmek isterim.

Çalışmamı yürüttüğüm sırada benden desteklerini esirgemeyen ve bu alanlarda önemli çalışmalar yürütmüş Sayın Prof. Dr. Ahmet BAYANER, Prof. Dr. Taner AKAR, Prof. Dr. Yalçın KAYA ve Prof. Dr. Nedim MUTLU ve Prof. Dr. Hakan ÖZKAN'a teşekkürlerimi ve saygılarımı iletmek isterim.

Çalışmamın uygulama kısmında ve cevabına ulaşmak istediğim konularda yardımlarını benden esirgemeyen uygulama yapmış olduğum enstitü müdürüne ve başta saymanlık personeli olmak üzere çalışmama destek olan tüm personele, TAGEM çalışanlarına şükranlarımı sunarım.

İkinci ailem Akdeniz TTO'ya; Başta Müdürümüz ve hocamız olan bize inanan ve destekleyen Doç. Dr. Olgun KİTAPÇI' ya, vizyonu ile ışık tutan Müdür Yardımcımız Öğr. Gör. Cem SAKARYA' ya ve değerli ekip arkadaşlarıma çalışmam süresince vermiş oldukları destekler için içten teşekkürlerimi iletirim.

Bu çalışmalarım esnasında yorgunluklarımı, stresimi çeken sevgili eşim Ömer ÖZDEMİR' e, bana destek olan küçük annelerim olan ablalarım, mezun olmamı temenni eden abime, yardımcı olmayı gönülden dileyen biricik gelinimize, anneme, babama ve vaktinden çalmamaya çalıştığım biricik kızım Elif'e sevgilerimi sunarım.

Feride ÖZDEMİR

Antalya, 2018

ÖNSÖZ

Dünya nüfusunun artması, gıda ihtiyacını da arttırmıştır. Kentsel gelişmeler, tarım arazilerinin azalması gibi faktörler daha az alanda daha yüksek verimli bitki çeşitlerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Değişen çevre koşulları iklim değişiklikleri, kuraklık, tuzluluk, hastalıkla, zararlı böcekler vb.), bitkilerin doğasındaki değişiklikler, teknolojik gelişmeler, üretici ihtiyaçları ve tüketicilerin tercihleri bitki çeşitliliği ihtiyacını doğurmuştur. Bu doğrultuda kaliteli, olumsuz çevre koşullarına, hastalık ve zararlılara dayanıklı, besin değeri yüksek, estetik görünüme sahip, sanayi-sofralık tüketime uygun, ilaç hammaddesi olarak kullanılabilecek çeşitler geliştirmek bitki ıslahçısının temel amaçları olmuştur (Acqaah, 2007:3-5).

Ülkemizin ekolojik, sosyal ve kültürel özelliklerine uygun yeni çeşitlerin geliştirilmesi, toplumun ihtiyacı olan besin kaynaklarının üretilmesi sürecinde kıt kaynakları etkin kullanmak amacıyla; hastalığa ve zararlılığa dayanıklı, verimli ve kaliteli katma değeri yüksek ürünler elde etmek amacıyla ıslah çalışmaları yürütülmektedir. Ülkemize bitki, hayvan ıslahı, bitki koruma, su ürünleri, gıda ve yem, arazi ıslahı ve kullanımı, sulama, gübreleme, yeni teknolojilerin adaptasyonu ve yayılması gibi konularda tarımsal araştırmalar yürütülmektedir. Söz konusu çalışmalar özellikle 1920'li yıllardan günümüze üniversiteler, araştırma enstitü ve istasyonları gibi kamu kurumları ve özel sektör kuruluşları tarafından yürütülmüştür.

Tarımsal araştırmaların önemli bir kısmı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (Bakanlık) tarafından yürütülmektedir. Bakanlık bu araştırma faaliyetlerini Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) aracılığı ile koordine etmektedir. TAGEM ulusal kalkınma planları doğrultusunda tarımsal araştırma ve geliştirme stratejilerini ve önceliklerini belirler, bunlara yönelik projeler hazırlanması ve uygulanması süreçlerini koordine eder. Yeni çeşit ve ırkların geliştirilmesi, tescil edilmesi, yerli gen kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi, gen kaynaklarına erişim ve paylaşımın izlenmesi ve denetimi, tarımsal ürün piyasalarının gelişiminin takibini yürütür. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası Ar-Ge faaliyetleri yürütür ve bu kapsamdaki projeleri destekler. TAGEM bu araştırma faaliyetlerini kendisine bağlı olan 10 merkez araştırma enstitüsü, 10 bölgesel araştırma enstitüsü 30 konu araştırma istasyonu veteriner kontrol enstitüleri ve gıda kontrol laboratuvarlarına ve çeşitli özel sektör kuruluşlar aracılığı ile gerçekleştirmektedir.

Tarımsal araştırma enstitüleri ve istasyonları (Enstitü) yürütmüş oldukları çeşitli projelerle yeni bitki çeşitleri geliştirmekte, ıslah etmekte ve bunu ülkemiz ekonomisine kazandırmakta önemli rol üstlenmektedir. Bitki çeşidi mevzuat kapsamında;

“Bir veya birden fazla genotipin ortaya çıkardığı bazı özellikleri ile tanımlanan, aynı tür içindeki diğer genotiplerden en az bir tipik özelliğiyle ayrılan ve değişmeksizin çoğaltılmaya uygunluğu bakımından bir birim olarak kabul edilen en küçük taksonomik kısım içerisinde yer alan bitki grubunu”

olarak tanımlanmıştır. Söz konusu yeni bir bitki çeşidini ıslah eden veya bulan ve geliştiren kişi **ıslahçı** olarak ifade edilmektedir. **Islahçı hakkı** ise koruma altına alınan yeni bir çeşidin geliştirilmesinden elde edilen ve hak sahibi ile çalışanların alması gereken belirli oranlardaki geliri ifade etmektedir. Islahçı hakkı, bitki çeşitleri üzerinde tanınan bir fikri mülkiyet hakkıdır. Bitki çeşitleri üzerinde ıslahçı hakkı tanınmasının amacı, ıslah faaliyetini teşvik etmektir. Islah faaliyetinin amacı ise, yüksek verimliliğe sahip, hastalıklara karşı dayanıklı ve kaliteli bitki çeşitleri elde etmektir.

Türkiye’de bitki çeşitleri üzerindeki ıslahçı hakkı, 8 Ocak 2004 tarihli ve 5042 sayılı Kanun ile düzenlenmiştir. Islahçı hakkının tanınabilmesi için, yeni bir bitki çeşidinin, farklı, yeknesak ve durulmuş (FYD) aynı zamanda uygun bir çeşit ismine sahip olması gerekmektedir. Islahçı hakkı, sahibine, çeşidin üretimi, çoğaltımı, çoğaltım amacıyla hazırlanması, satışa arz edilmesi, satılması veya diğer şekillerde piyasaya sürülmesi, ihraç edilmesi, ithal edilmesi ve depolanması yetkilerini tanımaktadır.

Islahçı haklarını tescile yetkili merci Bakanlıktır. Islahçı hakkının tesciline ilişkin işlemler bakanlığın Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü (BÜGEM) tarafından yürütülmektedir. Islahçı hakkını korumasının amacı, yeni bitki çeşitlerinin geliştirilmesini özendirmeaktır. Yeni çeşit geliştiren kişi veya kuruluşlar çeşit geliştirme işleminde harcadıkları emek, zaman, işgücü, materyal ve parayı karşılama imkânı bulabilecekler ve yeni bitki çeşidinin getireceği ayrıcalıklı haklara sahip olma fırsatını yakalayarak daha sonraki çalışmaları için yeterli desteği bulma şansına sahip olacaklardır.

Söz konusu enstitülerinde çalışan görevlilerden hangilerinin ıslahçı hakkından ne ölçüde ve nasıl yararlanacağı, yönetmelikle belirlenmiştir. Islahçı hakkı olarak elde edilen gelir, döner sermayesi bulunan kurum ve kuruluşlarda döner sermaye, döner sermayesi bulunmayan kurum ve kuruluşlarda ise kurum bütçelerine gelir kaydedilmektedir. İlgili mevzuat uyarınca yapılan kesintilerden sonra, kalan tutarın en fazla % 50’si bu Yönetmelik çerçevesinde çeşidi ıslah eden ve ıslahına katkısı olan personele gider kaydıyla dağıtılmaktadır.

Kalan tutar ise ilgili mevzuat çerçevesinde yeni bitki çeşitlerinin geliştirilmesi ve yeni çeşitlerin ıslahına yönelik olarak harcanmaktadır.

Bu tespitler doğrultusunda yeni bitki çeşitlerinin geliştirildiği, araştırma faaliyetlerinin yürütüldüğü Tarımsal Araştırma Enstitülerinin bu süreç dâhilinde yürütmekte oldukları uygulamaların ve tespiti ve bu uygulamaların bağlı bulundukları mevzuat dâhilinde değerlendirilmesi, araştırma faaliyetleri yürüten ve ıslah çalışmaları yapan üniversiteler gibi diğer kurum ve kuruluşları için önem arz etmektedir.

Bu doğrultuda aşağıda belirlenen araştırma soruları çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

- 1) Enstitülerin bitki çeşidi geliştirme sürecinde yürütmüş oldukları projeler ve tarımsal araştırma faaliyetleri nelerdir?
- 2) Yürütülen ıslah çalışmaları sonucunda geliştirilen çeşit adayları ne şekilde tescil edilmekte ve korunmaktadır?
- 3) Tescil edilen çeşitlerin üretime sunulması sürecinde yürütülen faaliyetler nelerdir?
- 4) Satış sonrasında elde edilen ıslahçı hakkının ıslahçı personele dağıtımı ne şekilde gerçekleştirilmektedir?
- 5) Bitki çeşitlerinin elde edilmesi ve ıslahçı hakkının satışı sürecinde elde edilen gelir ve giderler ne şekilde muhasebeleştirilmektedir?

Çalışma kapsamında bitki çeşidinin korunması, ticarileştirilmesi ve ıslahçı hakkının dağıtımına ilişkin ulusal ve uluslararası mevzuat ve bu mevzuata bağlı uygulamalar incelenmiş ve sürecin hukuksal dayanakları saptanmıştır. Ayrıca ülkemizde faaliyet gösteren bir enstitünün ıslahçı hakkı ile korunan ve satış sonucu gelir elde edilen bitki çeşidi tercih edilerek yukarıda belirtilen temel sorular çerçevesinde yürütmüş oldukları çalışmalar değerlendirilmiştir. Değerlendirme; ıslahçılar, idari personeller ve ilgili kurumlarda çalışanlar ile yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucu veriler toparlan veriler ve sözleşmeler, satış kayıtları, muhasebe işlem fişleri, enstitü tarafından düzenlenen dağıtım tabloları, dağıtımın yapıldığı personel bodroları materyallerin incelenmesi ile gerçekleştirilmiştir.

Feride ÖZDEMİR

Antalya, 2018

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIMSAL ARAŞTIRMALAR VE TÜRKİYEDE TARIMSAL ARAŞTIRMA ORGANİZASYONU

1.1. Tarımsal Araştırmaların ve Araştırmacının Kavramsal Boyutu

Araştırma, temel olarak belirli bir amaca yönelik, belirli aşamalar içerisinde bir yöntem dahilinde yapılan çalışmalar olarak ifade edilmektedir.

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu tarafından da araştırmalarda ve deneysel geliştirme taramalarında standart olarak kabul edilen Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından yayımlanan “Frascati Kılavuzuna” göre temel olarak Araştırma ve deneysel geliştirme (Ar-Ge), “İnsan, kültür ve toplumun bilgisinden oluşan bilgi dağarcığının artırılması ve bu dağarcığın yeni uygulamalar tasarlamak üzere kullanılması için sistematik temelde yürütülen yaratıcı çalışmalar” olarak tanımlanmıştır.

Diğer bir tanıma göre Ar-Ge; daha yüksek verim, daha düşük maliyete ya da benzer başka yararları ulaşılarak toplumsal fayda ortaya koymayı sağlayan bir işi yapmak, yeni bir ürün üretmek için bilinen yollardan başka bir yol bulmak ya da yeni bir yol gerçekleştirmektir (Bayaner, 2016: 9-13).

Ar-Ge çalışmalarında, temel, uygulamalı araştırma ve deneysel geliştirme olarak üç ana aşama bulunmaktadır. Temel araştırmalar olgu ve gözlemlenebilir gerçekliklerin temellerine ilişkin yürütülen görünürde herhangi bir özel uygulama veya kullanımı bulunmayan deneysel veya teorik çalışmalar olarak tanımlanmaktadır. Hipotez, teori veya yasaları formüle etmek ve test etmek amacıyla özellikleri, yapıları ve ilişkileri analiz etmektedir. Temel araştırmalar sonucu elde edilen verilerin gerçekteki uygulamaları bilinmemekte bu sebeple görünürde herhangi bir özel uygulama veya kullanımı bulunmamaktadır. Temel araştırmalar mevcut veya gelecekteki sorun veya olasılıkların çözümünde temel alınabilecek olan bilginin ilerlemesi için gerçekleştirilen araştırmalardır. Yeni bilgi edinme amacıyla yürütülen uygulamalı araştırmalar ise; özgünlüğü bulunan, belirli pratik amaç veya hedeflere dayanan araştırmalardır (OECD, 2002: 30-32).

TAGEM de “Tarımsal Araştırma Yönetimi Uygulama Kılavuzunda” bu tanımları temel almıştır (2016: 14-15). Deneysel araştırmalar TAGEM’e göre; yürütülen çalışmalar sonucunda doğrudan uygulanabilecek, yeni bir araştırma yapmayı gerektirmeyen, sonuca, sorun çözmeye ve mevcut olanı geliştirmeye yönelik olan temel araştırmaların devamı niteliğinde olan ve özgünlük içeren uygulamalı araştırmalardır.

Uygulamalı araştırmalar temel araştırmaların sonuçlarının kullanımını ve önceden tanımlanmış hedeflere ulaşmanın yeni yöntem ve yollarını belirlemek amacıyla yürütölmektedir. Bu araştırmalar fikirlere işlevsel bir biçim kazandırmaktadır (OECD, 2002: 30-32,77-78).

Araştırma ve deneyimlerden elde edilen mevcut bilgilerden faydalanılarak deneysel geliştirme çalışmaları yürütölmekte ve bu çalışmalar ile yeni malzemeler, yeni ürünler ya da cihazlar üretilmesi, yeni süreçler, sistemler ve hizmetler tesis edilmesi ya da bu sistemlerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (OECD, 2002: 30-32,77-78).

Bunlara ek olarak tarımsal Ar-Ge’ de özel bir problemi çözmeye yönelik olarak stratejik, geliştirilen teknolojilerin özel ya da yerel koşullara uyarlanması amacıyla adaptasyon çalışmaları yürütölmektedir (Köksal ve Ceylan, 2003: 133-143).

Bitki ve hayvan ıslahı, bitki koruma, su ürünleri, gıda ve yem, arazi ıslahı ve kullanımı, sulama, gübreleme, yeni teknolojilerin adaptasyonu ve yayılması gibi konularda tarımsal araştırmalar yürütölmektedir.

Araştırmacı yukarıda tanımlanan araştırma çalışmalarının herhangi birinde yer alan çalışmanın hazırlanması, uygulanması, yürütölməsi, koordinasyonu, raporlanması, sonuçlarının değeriendirilmesi faaliyetlerini yürüten personeli ifade eder (Bayaner, 2016: 9-13).

Araştırmacılar “yeni bilgi, ürün, süreç, yöntem ve sistemlerin tasarım veya oluşturulması ve ilgili projelerin yönetilmesiyle uğraşan uzmanlardır.” Ar-Ge personeli; doğrudan Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan personellerin yanı sıra, Ar-Ge yöneticilerini, doğrudan hizmet sağlayan idarecileri ve memurları da kapsamaktadır. Ar- Ge personelleri meslekleri, vasıfları (diploma dereceleri) gibi farklı kategorilerde sınıflandırılmaktadır (OECD, 2002: 93).

TAGEM “Tarımsal Araştırma Yönetim Talimatı”nda tarımsal araştırmalarda yer alan araştırma personeli “araştırma projelerinde proje koordinatörü, proje lideri, proje yürütücüsü ya da yardımcı personel olarak görev alan en az dört (4) yıllık fakölte mezunu personeldir.” Bu personeller görevleri ve Tablo 1.1’de verilmiştir (TAGEM, 2017: 2-5).

Tablo 1.1 Araştırma Projelerinde Yer Alan Personeller ve Görevleri

Görev	Projeler	Eğitim (En Az)	Yürütülen İşler
Proje Koordinatörü	“Ülkesel boyutta, çoklu disiplinli ve birden fazla birim veya kurumun katıldığı güdümlü projeler dâhil büyük projeler”	Doktora mezunu	“Projelerin hazırlanması, uygulanması, yürütülmesi, koordinasyonu, raporlanması, sonuçlarının değerlendirilmesi ve yayına hazırlanması sürecinden birinci derecede sorumlu ve yetkili”
Proje Lideri	Yüksek lisans tez projeleri hariç, araştırma projeleri	Yüksek lisans mezunu	“Projelerinin hazırlanması, uygulanması, yürütülmesi, raporlanması, proje yürütücülerinin belirlenmesi, sonuçlarının değerlendirilmesi ve yayına hazırlanması işlerinden birinci derecede sorumlu ve yetkili”
Proje Yürütücüsü	Tüm Projeler	Lisans mezunu	Projenin belli bir bölümün yürütülmesinden sorumlu”
Yardımcı Personel	Araştırma faaliyetlerinin yürütülmesinde araştırmacı personelin denetiminde çalışır.		Teknisyen, laborant, tekniker ve eşdeğeri nitelikte faaliyetler

Kaynak: TAGEM, 2017, Tarımsal Araştırma Yönetimi Talimatı’ndan derlenmiştir.

1.2. Tarımsal Araştırma ve Geliştirmenin Önemi

Toplumların sağlıklı beslenmesi amacıyla gıda güvenliğini sağlamak, üretimde verimliliği ve kaliteyi arttırmak, dünya nüfusunun ihtiyacı olan gıda maddelerinin sağlanmasına katkıda bulunarak, ithal etmek yerine kendi ürün ve teknolojilerimizi geliştirerek diğer ülkeler ile rekabeti sağlamak, katma değeri yüksek ürünler elde etmek ve üretmek, tarıma ilişkin tekniklerin geliştirilmesi amacıyla tarımsal araştırmalar yürütülmektedir. Tarımsal Ar- Ge çalışmaları sonucunda elde edilen bilimsel verilerin uygulamada kullanımı ile elde edilen yeni teknolojiler tarımsal verimlilikte, üretimde artış sağlamak ve ekonomide büyümeye ve sosyal yapıda değişmelere yol açmaktadır. Böylece ortaya çıkan yeni araştırma konuları ve problemleri ile tarımsal araştırmalar önemini sürdürmektedir (Demirtaş vd., 2016: 849-859).

Son yıllarda tarımsal alanda yürütülen çeşitlerin hastalık ve zararlılara dayanıklılığın artırılması, veriminin yükseltilmesine ilişkin çalışmalar, mekanizasyon ve sulama tekniklerine ilişkin çalışmalar tarımsal verimin artmasına katkı sağlamıştır. Önümüzdeki 20 yıl içerisinde dünya nüfusunun gıda ihtiyacını karşılanması mevcut tarım alanları ve kullanılan tarımsal tekniklerle mümkün görünmemektedir. Ar- Ge çalışmaları ile tarım

alanlarından alınan verimin arttırılması gerekmektedir.¹ TÜİK verilerine göre 2017 yılında toplam tarım alanı 37992 bin hektar olup bunun 15532 bin hektarı ekilmiştir. Bitkisel üretim değeri ise 135226039436,758 Milyon TL'dir.

Ülkemiz ekolojik, sosyal ekonomik ve kültürel bakımdan kendine has özelliklere sahiptir. Teknoloji çalışmaların ihtiyaçlarına yönelik geliştirilmesi gerekmektedir. Ülkemiz ekolojik zenginliği yeni çeşit geliştirmelere ve fazla sayıda ürün yetiştirilmesine imkan sağlamaktadır. Tarım sektörünün paydaşlarının ve tüketicilerin ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda yeni teknolojiler geliştirmek üzere Ar- Ge çalışmaları yürütülmektedir (Köksal ve Ceylan, 2003: 133-143).

Bakanlığın tarımsal kaynakları koruma, iyileştirme, devamlılığını sağlama; üretimde verim ve kaliteyi arttırmaya yönelik yöntem ve teknolojiler geliştirme, yaygınlaştırma; tarım ürünlerine erişilebilirliği ve gıda güvencesini sağlama hedeflerinden de anlaşılaacağı üzere tarımsal araştırmalar stratejik açıdan ülkemiz için de büyük öneme sahiptir.²

1.3. Türkiye’de Tarımsal Araştırmaların Gelişimi

Türkiye’de tarımsal araştırmalar 1920’li yıllarda Cumhuriyetin kurulması ile birlikte üreticilerin tohum ve üretim materyali ihtiyaçlarını karşılamak üzere tohum ıslah ve deneme istasyonlarının kurulması ile hız kazanmıştır. 1933 yılında nitelikli eleman yetiştirmek üzere Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuştur. Cumhuriyetin kuruluşu ile kendi gıda ihtiyaçlarımızı karşılamak üzere gelişmeye başlayan tarımsal araştırmalar, 1920-1930’ lu yıllarada merkezi konumlarda kurulan veterinerlik, bahçe kültürleri, bitki koruma gibi farklı alanlarda kurulan tarımsal araştırma istasyonu ve enstitüler ile ilerlemiştir. Bu araştırma enstitüleri bulundukları bölgelere uygun ürün çeşitlerini belirlemek, çiftçilere ihtiyaç doğrultusunda tohumluk sağlamak ve üreticiye yeni tarım tekniklerini iletmek üzere faaliyetler yürütmüşlerdir. 1950’li yıllarda konu ve ürün bazlı çalışmalara yönelim gerçekleşmiş ve konu araştırma enstitüleri kurulmuştur. 1960’lı yıllarda toprak ve su kaynaklarına ilişkin çalışmalara önem verilmiş 1980’li yılların sonunda su ürünleri enstitüleri kurulmuştur. Bununla paralel olarak 1930 yılından itibaren yüksek öğretim kurumları bünyesinde ziraat fakülteleri, veterinerlik ve su ürünleri fakülteleri kurulmuştur. 1948’de Ankara, 1955’te Ege, 1967’de Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültelerinin kurulması ile farklı bölgelerde tarımsal araştırmalar

¹ <http://www.inovasyon.org/pdf/S.Cetiner.Inovasyon.org.pdf> (erişim tarihi: 22.2.2018).

² <https://www.tarim.gov.tr/Sayfalar/TasraTeskilati.aspx> (erişim tarihi: 12.03.2018).

yaygınlaşmaya başlamıştır. 1991 yılında Bakanlık yapılanmaya giderek bütün araştırma kuruluşlarını TAGEM yönetimi altında toplanmıştır (Subaşı, 2013: 36-40). 1980’lerde Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi, 1990’ lı yıllarda da Tarımsal Araştırma Projesi tarım sektörünü güçlendirmek adına yürütülen projelerdir. 1996 yılında Tarımsal Araştırma Projesi kapsamında araştırmada öncelikli alanların ve konuların belirlendiği, Tarımsal Araştırmalar Master Planı geliştirilmeye başlanmıştır. Yatırım yapılacak alanlarda, getirisi yüksek araştırmaların yapılması için stratejiler geliştirilmiştir (Bayaner, 2016: 9-13).

1.4. Türkiye’ de Tarımsal Araştırma Organizasyon Yapısı

Ülkemizde tarımsal araştırma faaliyetleri aşağıda yer alan şemadaki çeşitli kamu kuruluşları, üniversiteler ve özel sektöre bağlı araştırma kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülmektedir(Şekil 1.1).

Şekil 1.1 Türkiye’de Tarımsal Araştırma Organizasyonu

Kaynak: TAGEM Ar-Ge ve İnovasyon Çalışmaları 2017 temel alınarak düzenlenmiştir.

Tarımsal araştırma çalışmalarında Bakanlık önemli bir yer tutmaktadır. Haziran 2011 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan “Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”(GTHBTeşGör)’de Bakanlığının görevleri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (GTHBTeşGör,2011: m2).

- Bitkisel ve hayvansal üretim ile su ürünleri üretiminin geliştirilmesi,
- Tarım sektörünün geliştirilmesine ve tarım politikalarının oluşturulmasına yönelik araştırmalar yapılması,
- Gıda üretimi, güvenliği ve güvenilirliği, kırsal kalkınma, toprak, su kaynakları ve biyoçeşitliliğin korunması, verimli kullanılmasının sağlanması,
- Çiftçinin örgütlenmesi ve bilinçlendirilmesi,
- Tarımsal desteklemelerin etkin bir şekilde yönetilmesi,
- Tarımsal piyasaların düzenlenmesi

g) Gıda, tarım ve hayvancılığa yönelik genel politikaları belirlemek, uygulanmasını izlemek ve denetlemektir.

Bakanlık bu görevini merkez ve taşra ve yurt dışı teşkilatlarındaki çeşitli hizmet birimleri aracılığı ile yürütmektedir. Aşağıdaki tabloda bakanlığın hizmet birimleri ve ilgili kuruluşlar yer almaktadır(Tablo 1.2).

Tablo 1.2 Gıda, Tarım Hayvancılık Bakanlığı Merkez, Taşra Hizmet Birimleri

Hizmet Birimleri	Taşra Birimleri
	İl Müdürlükleri (81 Adet)
	İlçe Müdürlükleri (887 Adet)
Gıda Kontrol Genel Müdürlüğü	Veteriner Kontrol Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Ulusal Gıda Referans Laboratuvar Müdürlüğü Gıda Kontrol Müdürlükleri (42) Şap Enstitüsü Müdürlüğü Zirai Karantina Müdürlükleri (13) Veteriner Kontrol Enstitüsü Müdürlükleri (7) Veteriner Sınır Kontrol Noktası Müdürlükleri (9)
Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü	Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkez Müdürlüğü Tohum Sertifikasyon Test Müdürlükleri (5 Adet) Fidan ve Fide Test Merkezi Müdürlüğü Zeytincilik Üretim İstasyonu Müdürlüğü
Hayvancılık Genel Müdürlüğü	Kafkas Arısı Üretim, Eğitim ve Gen Merkezi Müdürlüğü
Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı	Merkez İkmal Müdürlüğü
Tarım Reformu Genel Müdürlüğü	Tarım Alet ve Makina Test Müdürlüğü
Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü	Merkez Araştırma Enstitüleri (10) Bölgesel Araştırma Enstitüleri (10) Konu Araştırma İstasyonları (30) Türkiye Milli Botanik Bahçesi Müdürlüğü
Eğitim, Yayım ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı	Uluslararası Tarımsal Eğitim Merkezi Müdürlüğü Zirai Üretim İşletmesi Tarımsal Yayım ve Hizmet içi EMM (2) El Sanatları Eğitim Merkezi Müdürlüğü (6)
Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü	İlgili Kuruluşlar
Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı	Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü
Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
Hukuk Müşavirliği	Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
Personel Genel Müdürlüğü	Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü
	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü	Bağlı Kuruluşlar
Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı	Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü
Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı	Kurullar
Şeker Dairesi Başkanlığı	Yüksek Komiserler Kurulu (Sürekli)
Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği	Biyogüvenlik Kurulu
Özel Kalem Müdürlüğü	

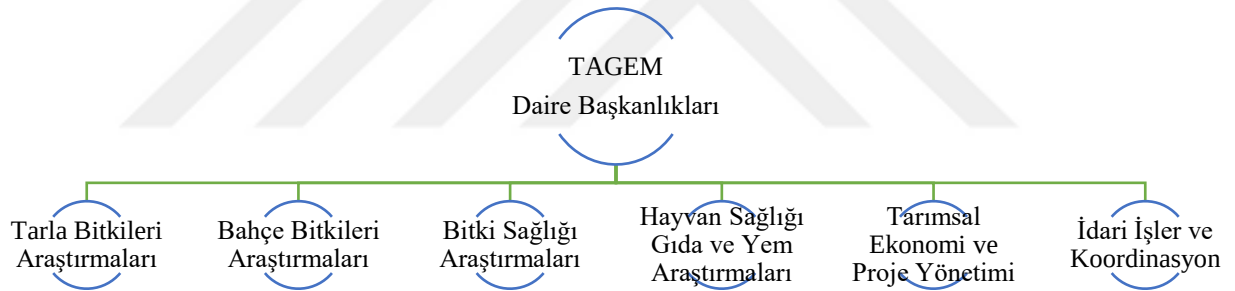
Kaynak: GTHBTeşGör, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Merkeze Bağlı Taşra Teşkilatı Birimlerinin İdari Bağılıklarının Düzenlenmesi Hakkında Yönerge (GTHBTBİB)’den derlenmiştir.

Bakanlık araştırma faaliyetlerini hizmet birimlerinden Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) aracılığıyla yürütmektedir.

TAGEM, ulusal kalkınma planları doğrultusunda tarımsal araştırma ve geliştirme stratejilerini ve önceliklerini belirler, bunlara yönelik projeler hazırlanması ve uygulanması süreçlerini koordine eder. Yeni çeşit ve ırkların geliştirilmesi, tescil edilmesi, yerli gen kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi, gen kaynaklarına erişim ve paylaşımın izlenmesi ve denetimi, tarımsal ürün piyasalarının gelişiminin takibi yürütür. Ulusal ve uluslararası Ar-Ge faaliyetleri yürütür ve bu kapsamdaki projeleri destekler (GTHBTeşGör, 2011: m12).

Toprak ve su kaynakların geliştirilmesi ve rasyonel kullanımı, hayvan ve bitki hastalıklarında kullanılan aşı, serum, biyolojik ve kimyasal maddeler ile koruma ilaçları hakkında ve bunların bileşimine giren etkili ve yardımcı maddeler; denizlerde ve iç sularda su ürünleri; gıda, yem ve mekanizasyon konusunda araştırmalar yapmak TAGEM'in görevleri arasındadır (GTHBTeşGör, 2011: m12).

TAGEM bu görevlerini aşağıdaki şekilde yer alan daire başkanlıkları aracılığı ile yürütmektedir(Şekil 1.2).

Şekil 1.2 TAGEM Daire Başkanlıkları

Kaynak: <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Menu/10/Organizasyon-Semasi> (erişim tarihi: 12.04.2018) dan düzenlenmiştir.

TAGEM aynı zamanda Bakanlığa bağlı araştırma kuruluşlarının araştırma hedeflerini belirler ve bu kuruluşları denetler. TAGEM' e bağlı araştırma kuruluşları ile bitki, hayvan ıslahı ve yetiştirme teknikleri, bitki, hayvan sağlığı, su ürünleri, gıda ve yem, toprak, su kaynakları ve biyoçeşitlilik, tarım ekonomisi alanlarında araştırma faaliyetleri yürütmektedir.

TAGEM tarafından yayımlanan “Ar-Ge ve İnovasyon Çalışmaları Raporu”nda TAGEM' e bağlı 10 merkez araştırma enstitüsü, 10 bölgesel araştırma enstitüsü 30 konu araştırma istasyonu bulunmaktadır. Ayrıca TAGEM tarafından veteriner kontrol enstitüleri ve gıda kontrol laboratuvarlarına ve çeşitli özel sektör kuruluşlarına araştırma yetkisi verilmektedir (TAGEM, 2017: 13).

TAGEM araştırma faaliyetlerini 6235 personel ile yürütmekte, bu personellerin yapısına baktığımızda; büyük bir kısmını işçiler (%51) ve araştırmacılar (% 35) oluşturmaktadır. Bunların dışında %8 i tekniker, teknisyen, laborant ve %6 i memurdur (TAGEM, 2017: 19).

TAGEM tarafından araştırma hedeflerine ulaşmak amacıyla; beş yıllık araştırma öncelik ve planlarını içeren Master Plan yayımlanarak araştırma enstitü ve istasyonlarının yeni ürün, sistem geliştirirken ya da mevcut sistemlerde iyileştirme yaparken önceliklerine alacakları problemleri çözmeye yönelik araştırma programları belirlenmektedir. Araştırma programları hedeflere yönelik olarak birbirlerini tamamlar nitelikte belirlenmektedir. Birden çok araştırma programları Araştırma Fırsat Alanı (AFA) olarak ifade edilmektedir.

Master plan hazırlanırken üretim, tüketim, kayıplar, gıda sanayii, ihracat ve ithalattaki gelişme eğilimleri, nüfus artışı, iklim değişikliği, bölgesel özellikler, ileriye yönelik hedefler değerlendirilmekte ve bu değerlendirmeler bilim insanları kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile tartışılmaktadır. Araştırma önceliklerinin belirlenmesinde temel tarım politikalarının yanı sıra gıda güvenliği, doğal kaynakların sürdürülebilirliği, yerli teknolojilerin geliştirilmesi, maliyetlerin azaltılması, sahada çıkan sorunların azaltılması, ihracatın artırılıp ithalatın azaltılması dikkate alınır. Araştırma programlarının hedefleri, performans kriterleri ve çalışılacak konular önem sırasına göre belirlenmekte, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından bildirilen acil araştırılması gereken konular öncelikler belirlenirken dikkate alınmaktadır.

TAGEM tarafından koordine edilen tarımsal araştırma faaliyetleri **tarımsal araştırma organizasyonunu** oluşturan aşağıdaki birimler tarafından yürütülmektedir.

A. Tarımsal Araştırma Danışma Kurulu (TADAK)

Müsteşar yardımcısı başkanlığında, Bakanlık ana hizmet ve ilgili birimleri, üniversitelerin ilgili fakülteleri, TÜBİTAK, sektördeki meslek kuruluşları ve ilgili sivil toplum kuruluşları ile TAGEM tarafından ihtiyaca göre belirlenecek kuruluşların temsilcilerinden oluşur. Yılda bir kez toplanır ve öneri niteliğinde karar alır. Öneriler Master Plan oluşturulurken değerlendirilir.

Araştırma sisteminin kurumsal, fiziki, beşeri ve finansal kapasitesinin geliştirilmesi ve araştırma öncelikleri, sektörün ihtiyaçları doğrultusunda güdümlü projeler oluşturulması, sonuçlarının karar vericilere, kullanıcılara ve sanayicilere aktarılması ve tanıtımı konusunda önerilerde bulunmak kurulun görevleridir.

B. Araştırma Yönetim Komitesi (AYK)

Çalışma Grubu Koordinatörü tarafından sunulan projeleri Bakanlık Stratejik Planı ve Araştırma Master Planı dikkate alarak değerlendirir. Projelerin teklifi ve yürütülmesi sürecinde projenin önceliklere uygunluğunu incelemek, kaynak israfını ve proje tekrarını önlemek, projeleri bütçelere göre önceliklendirmek, projelerin teknik değerlendirmelerini yapmak faaliyetleri arasındadır. Yılda en az bir kez toplanır.

C. Proje Değerlendirme Grubu(PDG)

Araştırma Komitesinden TAGEM'e gönderilen projelerin raportör görüşü ile birlikte sunulduğu ve tartışıldığı, tüm sektör paydaşlarının katılımıyla tavsiye kararlarının alındığı toplantı gruplarıdır.

TAGEM ve araştırma kuruluşlarından araştırmacılar, Bakanlığın merkez ve taşra birim temsilcileri, Kalkınma Bakanlığı ve ilgili diğer bakanlık temsilcileri, TÜBİTAK, vb. ilgili araştırma kurum temsilcileri, Üniversite öğretim üyeleri, özel sektör, yetiştirici/üreticiler, yetiştirici/üretici merkez birlikleri ve sivil toplum kuruluşları ve ihtiyaç duyulan diğer sektör paydaşlarından oluşur.

Öncelikli proje konuları için TAGEM'e önerilerde bulunur. Proje başvurularını bilimsel açıdan, devam eden ve sonuçlanan projeleri yayımlanma ve yayımlanmama durumlarına göre değerlendirir ve önerilerde bulunur.

D. Araştırma Komitesi (AK)

Yeni teklif, devam eden ve sonuçlanan projeleri görüşür ve karara bağlar. PDG'ye gönderilmesine karar verilen projeleri/raporları inceler ve TAGEM'e gönderir. PDG ve AYK'da alınan kararların uygulanmasından takibinden ve raporlanmasından sorumludur (TAGEM, 2017: 2-3).

1.4.1. Tarımsal Araştırma Enstitü ve İstasyonları

TAGEM'e bağlı olarak farklı illerde ve ülkemizin çeşitli bölgelerinde konu ve disiplin gruplarına göre ayrılmış tarımsal araştırma enstitü ve istasyonları bulunmaktadır. (Aras ve Ören, 2002: 4-12)

Tarımsal araştırma enstitüleri ve istasyonları uluslararası, Bakanlığın Stratejik Plan hedefleri ve Master plan öncelikleri doğrultusunda, ülkesel ve bölgesel düzeyde kendilerine konu olarak verilen genel ve özel görev alanlarında temel ve uygulamalı araştırma yapmakla görevlidirler. Bakanlık tarafından 2012 yılında yayımlanan "Tarımsal Araştırma Enstitü ve İstasyonları Görev Yönergesi" (TAEİGY) ile Enstitülerin görevleri belirlenmiştir.

Tarımsal araştırma enstitü ve istasyonları genel olarak;

- a) Projeler kapsamında çalışmalarda bulunmak ve projeler teknik ve idari destek sağlamak,
- b) Gıda besin değerlerinin tespiti ve kullanım imkânlarının artırılmasına yönelik çalışma alanına giren konularda araştırmalar yapmak,
- c) Organik tarım ve iyi tarım uygulamalarında araştırmalar yapmak,
- d) Araştırma çalışmalarının sonuçlarını aktarmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlarda işbirliği yapmak, yayım çalışmalarına katkıda bulunmak,
- e) Teknik düzeyde bilimsel toplantılar ve eğitim programları düzenlemek,
- f) Yürütmüş oldukları araştırma sonuçlarını raporlar halinde düzenlemek ve yayınlamak,
- g) Görevli olduğu konularda çeşitli kurum ve kuruluşlarla Ar-Ge çalışmalarında işbirliği yapmak, araştırma projeleri hazırlamak, yürütmek ve bu projelerde görev almak,
- h) Fiziki, beşeri, mali ve proje kapasitelerini geliştirmek, bilgi teknolojilerinin kullanımını sağlamak,
- i) Görev alanına giren konularda sosyo-ekonomik araştırmalar yapmak,
- j) Tarım ürünlerinin üretim ve yatırım maliyetleri konusunda çalışma yapmak,
- k) Uygulama kuruluşların ve üreticilerden gelen sorunları değerlendirerek çözüm yollarını araştırmak,
- l) Enstitü ve istasyonların döner sermaye faaliyetlerinin etkinliğini arttırmak ve TAGEM tarafından verilecek diğer görevleri yerine getirmekle yetkili ve sorumludurlar (TAEİGY, 2012: m5).

TAGEM'e bağlı tarımsal araştırma enstitü ve istasyonları bu genel görevlerin yanı sıra aşağıdaki tabloda verilen görev konularında özel çalışmalar yürütürler. Tablo aynı zamanda merkez, bölgesel ve konu araştırma enstitü ve istasyonlarının şehirlere ve bölgelere göre bilgilerini içermektedir (Tablo 1.3).

Tablo 1.3 TAGEM Araştırma Enstitü ve İstasyonları Görev Alanları

ARAŞTIRMA ENSTİTÜLERİ	ŞEHİR	ULUSLARARASI VE BÖLGESEL GÖREV ALANI	GÖREV KONULARI
MERKEZ ARAŞTIRMA ENSTİTÜLERİ (MAE)			
Atatürk Bahçe Kültürleri MAE	Yalova	Ülkenin tamamı	Meyvecilik, bağcılık, sebzecilik, süs bitkileri, tıbbi ve aromatik bitkiler, bitki sağlığı, toprak su kaynakları
Gap Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü	Diyarbakır	Ortadoğu, Orta Asya, Balkanlar, Kafkasya, Kuzey ve Orta Afrika, ülkeleri ile diğer ülkeler Diyarbakır, Mardin, Şırnak, Batman, Siirt, Elazığ, Adıyaman, Malatya, Şanlıurfa, Bitlis, Hakkâri,	Tahıllar, endüstri bitkileri, yemelik tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, çayır- mera ve yem bitkileri, meyvecilik, sebzecilik, bağcılık, ipekböceği, hayvancılık, biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklar, tarımsal ekonomi ve mekanizasyon, toprak su;

Gıda ve Yem Kontrol MAE	Bursa	Ülkenin Tamamı	Gıda ve yem
Hayvancılık MAE	Ankara	Ülkenin tamamı	Hayvancılık
Su Ürünleri MAE	Trabzon	Ülkenin Tamamı	Balıkçılık ve su ürünleri
Tarla Bitkileri MAE	Ankara	Ülkenin Tamamı	Tahıllar, endüstri bitkileri, yemeklik tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, çayır- mera ve yem bitkileri, biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklar;
Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü	Ankara	Ülkenin Tamamı	Tarım Ekonomisi
Toprak Gübre ve Su Kaynakları MAE	Ankara	Ülkenin Tamamı	Toprak, gübre ve su kaynakları
Zirai Mücadele MAE	Ankara	Ülkenin Tamamı	Bitki hastalık ve zararlıları ile mücadele
Veteriner Kontrol MAE	Ankara	Ülkenin Tamamı	Hayvan Sağlığı
Bölgesel Araştırma Enstitüleri			
Akdeniz Su Ürünleri Araştırma, Üretim ve Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü	Antalya	Akdeniz, Ege ve İç Anadolu bölgeleri	Balıkçılık, su ürünleri ve genetik kaynakları
Bahri Dağdaş Uluslararası TAE	Konya	“Uluslararası; Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya, Balkanlar, Kuzey ve Orta Afrika, ülkeleri ile diğer ülkeler Ulusal; Orta Anadolu ve güney geçit bölgesi, Konya, Aksaray, Karaman Niğde, Nevşehir, Kayseri, Sivas, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Isparta, Burdur”	“Tahıllar, endüstri bitkileri, yemeklik tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, çayır- mera ve yem bitkileri, meyvecilik, sebzecilik, biyolojik çeşitlilik, genetik kaynaklar ve hayvancılık”
Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü	Antalya	Batı Akdeniz İlleri	“Meyvecilik, sebzecilik, süs bitkileri, tahıllar, endüstri bitkileri, yemeklik tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, çayır- mera ve yem bitkileri, bitki sağlığı, toprak su, biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklar”
Doğu Akdeniz TAE	Adana	Adana, Adıyaman, İçel, Hatay, Gaziantep, Kilis, Kahramanmaraş, Osmaniye	“Tahıllar, endüstri bitkileri, yemeklik tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, çayır- mera ve yem bitkileri, toprak su, biyolojik çeşitlilik, genetik kaynaklar, sebzecilik ve hayvancılık”
Doğu Anadolu TAE	Erzurum	“Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Bayburt, Ağrı, Tunceli, Bingöl, Muş, Bitlis, Van, Kars, Ardahan, Artvin, Iğdır, Elazığ ve Malatya”	“Tahıllar, endüstri bitkileri, yemeklik tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, çayır- mera ve yem bitkileri, toprak su, biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklar, hayvancılık ve arıcılık”
Ege TAE	İzmir	İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, Muğla, Balıkesir, Çanakkale	“Meyvecilik, sebzecilik, süs bitkileri, tahıllar, endüstri bitkileri, yemeklik tane baklagiller, tıbbi, aromatik bitkiler, çayır- mera ve yem bitkileri, biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklar ile arıcılık”
Gap TAE	Şanlıurfa	“Şanlıurfa, Gaziantep,	“Tahıllar, endüstri bitkileri, yemeklik

		Adıyaman, Diyarbakır, Siirt, Mardin, Şırnak, Batman, Kilis, Malatya, Elazığ”	tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, çayır- mera ve yem bitkileri, biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklar, sebzeçilik, meyvecilik, süs bitkileri, toprak su kaynakları ve hayvancılık”
Geçit Kuşağı TAE	Eskişehir	“Eskişehir, Kütahya, Afyon, Bilecik, Uşak, Isparta, Burdur, Denizli, Bursa, Kocaeli, Sakarya, Yalova”	“Tahıllar, endüstri bitkileri, yemeklik tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, çayır- mera ve yem bitkileri, biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklar, sebzeçilik ve toprak- su kaynakları
Karadeniz TAE	Samsun	“Samsun, Amasya, Çorum, Tokat, Zonguldak, Bartın, Karabük, Kastamonu, Sinop, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Gümüşhane”	Tahıllar, endüstri bitkileri, yemeklik tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, çayır- mera ve yem bitkileri, biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklar, meyvecilik, sebzeçilik, süs bitkileri, bitki sağlığı ve toprak su kaynakları”
Trakya TAE	Edirne	“Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Çanakkale, Balıkesir, Bursa”	“Tahıllar, endüstri bitkileri, yemeklik tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, çayır- mera ve yem bitkileri, meyvecilik, sebzeçilik, biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklar”
Konu Araştırma İstasyonları			
A) Bitki Islahı ve Agro Teknoloji Araştırma Enstitüleri			
Antepfıstığı Araştırma İstasyonu Müdürlüğü (AİM)	Gaziantep	Ülkenin antepfıstığı yetiştirilen tüm alanları	“Başta Antepfıstığı olmak üzere meyvecilik, bitki sağlığı ve toprak su kaynakları”
Atatürk Toprak, Su ve Tarımsal Meteoroloji AİM	Kırklareli	Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, İstanbul, Kocaeli ve Çanakkale	Toprak su ve tarımsal meteoroloji
Bağcılık AİM	Manisa	“Manisa, İzmir, Denizli, Aydın, Muğla, Kütahya, Balıkesir, Uşak, Isparta ve Burdur”	Bağcılık, bitki sağlığı, toprak ve su kaynakları
Bağcılık AEM	Tekirdağ		
Bahçe Kültürleri AİM	Mersin	Mersin, Adana, Osmaniye, Hatay, Antalya, Kahramanmaraş	“Meyvecilik, bağcılık, sebzeçilik, süs bitkileri, tıbbi aromatik bitkiler, toprak su kaynakları ve arıcılık”
Bahçe Kültürleri AİM	Erzincan	“Erzincan, Erzurum, Malatya, Elazığ, Muş, Bingöl, Bitlis, Van, Gümüşhane, Bayburt, Ardahan, Kars, Ağrı, Iğdır, Sivas, Tunceli”	“Meyvecilik, bağcılık, sebzeçilik, süs bitkileri, yemeklik tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, bitki sağlığı ve toprak su kaynakları”
Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal AİM	Kahramanmaraş	Kahramanmaraş, Gaziantep, Adıyaman, Adana, Kilis, Hatay	“Tahıllar, endüstri bitkileri, yemeklik tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, çayır- mera ve yem bitkileri, meyvecilik, sebzeçilik, bağcılık, bitki sağlığı, biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklar ve toprak su kaynakları”
Fındık AİM	Giresun	Ülkenin fındık yetiştirilen tüm alanları	Başta fındık olmak üzere meyvecilik, bitki sağlığı ve toprak su kaynakları
İncir AİM	Aydın	Ülkenin incir yetiştirilen tüm alanları	İncir, tavukçuluk, bitki sağlığı ve toprak su kaynakları
Kayısı AİM	Malatya	Ülkenin kayısı yetiştirilen tüm alanları	Başta kayısı olmak üzere meyvecilik, bağcılık, bitki sağlığı ve toprak su kaynakları
Meyvecilik AİM	Isparta	“Isparta, Budur, Antalya, Afyonkarahisar, Kütahya,	“Meyvecilik, bağcılık, süs bitkileri, sebzeçilik, bitki sağlığı, tıbbi aromatik

		Denizli, Uşak, Konya, Karaman, Ankara, Çankırı, Kırşehir, Kırıkkale, Eskişehir, Kayseri, Nevşehir, Niğde ve Aksaray”	bitkiler ve toprak su kaynakları”
Mısır AİM	Sakarya	Ülkenin mısır yetiştirilen tüm alanları	Tahıllar, yemelik tane baklagiller, sebzecilik, bitki sağlığı, biyolojik çeşitlilik, genetik kaynaklar ve toprak su kaynakları
Orta Karadeniz Geçit Kuşağı Tarımsal AİM	Tokat	Tokat, Amasya, Sivas, Yozgat, Çorum ve Kayseri	“Meyvecilik, bağcılık, sebzecilik, tahıllar, endüstri bitkileri, yemelik tane baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, çayır-mera yem bitkileri, bitki sağlığı ve toprak su kaynakları”
Pamuk AİM	Aydın	Ülkenin pamuk yetiştirilen tüm alanları	Pamuk, lifli bitkiler, bitki sağlığı ve toprak su kaynakları konusunda
Patates AİM	Niğde	Ülkenin patates yetiştirilen tüm alanları	Patates, patates tohumculuğu, bitki sağlığı ve toprak su kaynakları
Yağlı Tohumlar AİM	Osmaniye	Osmaniye, Adana, Mersin, Hatay, Kilis, Gaziantep, Adıyaman, Malatya,	Yağ bitkileri, mısır ve toprak su kaynakları
Zeytincilik AİM	İzmir	İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Aydın, Denizli ve Muğla	Zeytin, zeytinyağı, bitki sağlığı ve toprak su kaynakları
Zeytincilik AİM	Hatay	Hatay, Osmaniye, Adana	Zeytin, zeytinyağı ve toprak su kaynakları
Türkiye Milli Botanik Bahçesi Müdürlüğü	Ankara	Ülkenin tüm alanları	Botanik ve Biyoçeşitlilik
B) Bitki Sağlığı Araştırma Enstitüleri			
Biyolojik Mücadele AİM	Adana	Ülkenin biyolojik mücadele yapılan tüm alanları	Bitki hastalık ve zararlıları ile mücadele
Zirai Mücadele AİM	İzmir	Çanakkale, Balıkesir, Kütahya, İzmir, Manisa, Uşak, Aydın, Denizli ve Muğla	Bitki hastalık ve zararlıları ile mücadele
Zirai Mücadele AİM	Diyarbakır	Diyarbakır, Adıyaman, Şanlıurfa, Mardin, Batman, Siirt, Elazığ, Bitlis, Van, Şırnak, Malatya, Bingöl, Hakkâri, Muş	Bitki hastalık ve zararlıları ile mücadele
Toprak Su ve Çölleşme İle Mücadele AİM	Konya	Konya, Karaman, Aksaray, Niğde, Isparta, Burdur	Toprak su kaynakları, kuraklık ve çölleşme ile mücadele
C) Zootečni Araştırma Enstitüleri			
Arıcılık AİM	Ordu	Ülkenin arıcılık yapılan tüm alanları	Arıcılık ve arı ürünleri
Su Ürünleri AİM	Elazığ	Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölge illeri	İç su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığı
Su Ürünleri AİM	Eğirdir/Isparta		
Koyunculuk AİM	Balıkesir	Ülkenin koyunculuk yapılan tüm alanları	Hayvancılık ve su ürünleri
Tavukçuluk AİM	Ankara	Ülkenin tavukçuluk yapılan tüm alanları	Yumurtacı ve broiler tavukçuluk

Kaynak: TAEİGY, 2012 temel alınmıştır.

4.1.2. Üniversiteler

Ülkemizde tarımsal araştırma faaliyetleri yürüten kurumlar arasında üniversiteler önemli bir paya sahiptir. Üniversiteler vermiş oldukları eğitimler ile sektörün ihtiyacı olan nitelikli personelleri sağlamanın yanı sıra Ar-Ge altyapıları, nitelikli insan kaynakları ve projeleri ile tarımsal araştırma faaliyetlerini yürütmektedir.

Tarımsal araştırmalar konusunda üniversitelerin faaliyetleri 1933 yılında tarım alanındaki ilk yükseköğretim kurumu olarak kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü ile başlamıştır. 1948 yılına kadar eğitim ve araştırma etkinliklerine devam eden Enstitü 1946 yılında Ankara Üniversitesi'nin kurulması ile birlikte Ziraat Fakültesi olarak araştırma faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. 1930'lu yıllardan itibaren tarım bilimleri içerisindeki bazı yükseköğretim kurumları geliştirilerek ziraat fakülteleri, veterinerlik ve su ürünleri fakülteleri haline dönüşmüştür. 1950'li ve 1960'lı yıllarda yeni Ziraat Fakülteleri açılmış bunlar hem nitelikli eleman yetiştirilmesine ve hemde araştırma faaliyetlerine önemli katkılar sağlamışlardır (Subaşı, 2013: 37-39).

2018 yılı itibarıyla Üniversitelerde yer alan Ziraat Fakülteleri (33 Adet), Veterinerlik Fakülteleri (26 Adet), Su Ürünleri Fakülteleri (15 Adet) ve Gıda Mühendisliği Bölümlerinde (67 Adet) tarımsal araştırma faaliyetleri yürütülmektedir.

Üniversitelerde yürütülen tarımsal Ar-Ge çalışmalarının, kariyer, eğitim gibi öncelikleri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra son yıllarda üniversite-sanayi işbirliklerinin artması ile sektörün ihtiyaçları doğrultusunda projeler yürütülebilmekte, kamu-üniversite-sanayi işbirliğinde ortak tarımsal araştırmalar yapılabilmektedir. Üniversitelerdeki tarımsal araştırma sonuçları araştırmacılar tarafından yapılan sempozyum, bildiri, kongre gibi çeşitli eğitim ve etkinlikler ile ilgililere duyurulmaktadır.

4.1.3. Özel Sektör Tarımsal Araştırma Kuruluşları

Türkiye'de tarımsal araştırmalar büyük ölçüde kamu kuruluşları tarafından yürütülmekle birlikte özel sektör kuruluşları da Bakanlık tarafından belirli koşullar altında tarımsal araştırma yapma yetkisi ile araştırma faaliyetlerini yürütmektedir. 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu kapsamında araştırma kuruluşları "bitki çeşitlerinin ıslahı veya bulunması ve geliştirilmesi ile ilgili faaliyet gösteren, nitelikleri ve çalışma usul ve esasları Bakanlıkça belirlenen kamu kurum ve kuruluşlarını veya özel kuruluşları" olarak tanımlanmıştır.

Tohumculuk Kanunu'na bağılı olarak 13.01.2008 tarihinde ve 26755 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren “Bitki Çeşitlerini Kayıt Altına Alınmasına İlişkin Yönetmeliği”nin Başvuru Esasları başlıklı 44 üncü maddesi kapsamında bitki ıslahına ve/veya çeşit geliştirilmesine ilişkin araştırmalar üzerinde çalıştığını beyan eden özel sektör kuruluşlarından, özel sektör tarımsal araştırma kuruluşu olmak isteyenler, faaliyet yürütmek istediği bitki grubunun belirtildiği başvuru dilekçesi ve aşağıda belirtilen şartların belgelendirildiği başvuru dosyasının orijinali ve dört kopyası ile TTSM'ye başvururlar. Özel sektör tarımsal araştırma kuruluşu başvuru şartları şunlardır.

- a) Ticaret sicil kaydı olmak.
- b) Gerekli yükümlülükleri yerine getireceğine dair taahhütname imzalamış olmak.
- c) Üzerinde çalıştığı bitki grubu ile ilgili olarak, arazi, sera, laboratuvar, depo, bina, alet ve ekipmanlar ve personel ile ilgili Bakanlıkça belirlenen hususları yerine getirmek.
- d) Başvuru ücretini yatırmış olmak.
- e) Araştırmalarını, bitki grubunun gerektirdiği yeterli sayıda konu uzmanı teknik personel tarafından yürütmek.

Başvurular incelenir ve TTSM tarafından görevlendirilecek bir komisyon (TTSM tarafından bir, kamu tarımsal araştırma kuruluşlarından bir, TTSM'nden bir, ziraat fakültesinden bir, il müdürlüğünden bir temsilciden oluşur.) tarafından yerinde tespit yapılır. Başvuru dosyasında eksiklik tespiti halinde dosya TTSM tarafından başvuru sahibine iade edilir.

Komisyonun tespit ettiği eksiklikler Genel Müdürlük tarafından kuruluşa bildirilir. Kuruluş eksikliklerini tamamladıktan sonra aynı yöntemle tekrar müracaat edebilir. İnceleme komisyonunun kararı olumlu ise kararın Bakanlık tarafından onaylanması ile kuruluş, başvurusunda belirttiği bitki grubuna ait çeşitlerin ıslahı ve/veya geliştirilmesi üzerinde çalışan özel sektör tarımsal araştırma kuruluşu olarak Bakanlık tarafından tescil edilmiş olur (BitÇeşKaY, 2008: m 45, m46).

2018 yılı itibarıyla özel sektör tarımsal araştırma yetkisi verilmiş ve kütüğe kaydedilmiş 207 firma bulunmaktadır.³

³https://www.tarim.gov.tr/BUGEM/Belgeler/Bitkisel%20%C3%9Cretim/Tohumculuk/%C3%96zel%20Sekt%C3%B6r%20Tar%C4%B1msal%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Kurulu%C5%9Flar%C4%B1/ozel_arastirma.pdf (erişim tarihi: 05.03.2018)

1.5. Tarımsal Araştırma Giderleri

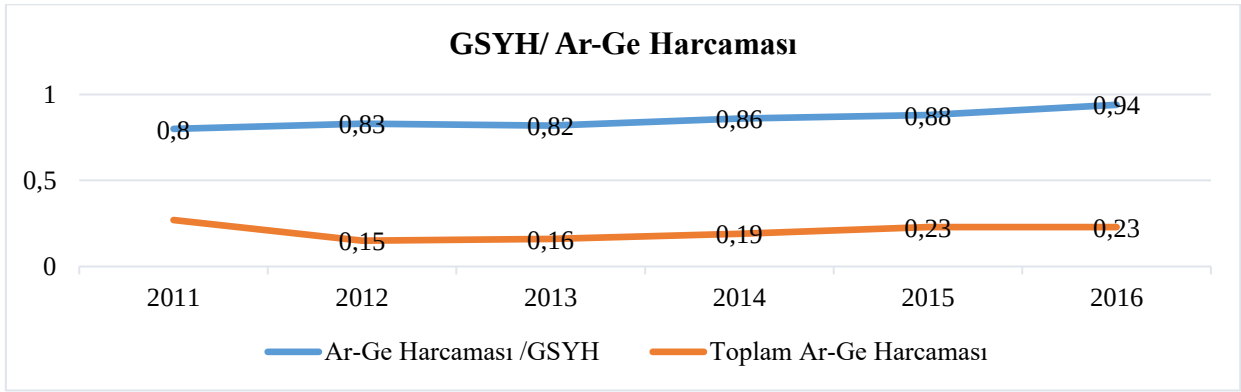
Ar-Ge giderleri genelde yıllık olarak ölçülen Ar-Ge harcamaları ve Ar-Ge personeli olmak üzere iki temel girdi ile ölçülmektedir. Ar-Ge çalışmalarında bilimsel ve teknik, üretim, kalite kontrol, yönetim, eğitim ve benzer diğer işlevlerde birçok insan kaynağı yer almakta ve Ar- Ge giderlerinin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Gereksinim duyulan beceri ve eğitimin Ar-Ge çalışmalarında farklılık içermesi dolayısıyla Ar-Ge personelleri de mesleki ve eğitim gibi farklı esaslara göre kategorilere ayrılmaktadır. Ar- Ge’de personel maliyeti belirlenirken yemekhane ve güvenlik personeli gibi, dolaylı hizmet sağlayan kişilerin hariç tutulması gerekmektedir (OECD, 2002: 118-124).

Personel harcamaları Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan personelin “yıllık ücret ve maaşları ile prim ödemeleri, tatil ödemeleri, emeklilik fonuna yapılan katkılar ve diğer sosyal güvenlik ödemeleri, bordro vergileri gibi ek ödemeleri kapsamaktadır” (Subaşı, 2013: 12).

Ar-Ge harcamaları; ekonominin belirli bir sektörü veya istatistiksel biriminde gerçekleşen Ar- Ge çalışmalarının tüm harcamalarını içeren dahili harcamalar ve bu birimlerin dışında gerçekleştirilen gerçekleşen harici harcamaları içermektedir. Cari ve sermaye giderleri dahili harcamalara eklenmektedir. Cari maliyetler işçilik maliyetleri ve su, yakıt, laboratuvar materyalleri, idari giderler, diğer maliyetlerden oluşmaktadır. Sermaye harcamaları ise Ar- Ge de kullanılan sabit varlıklarla ilgili yıllık brüt harcamalardır. Arsa ve binalar, araç ve ekipmanları, bilgisayar yazılımları bunlar içerisinde (OECD, 2002: 118-124).

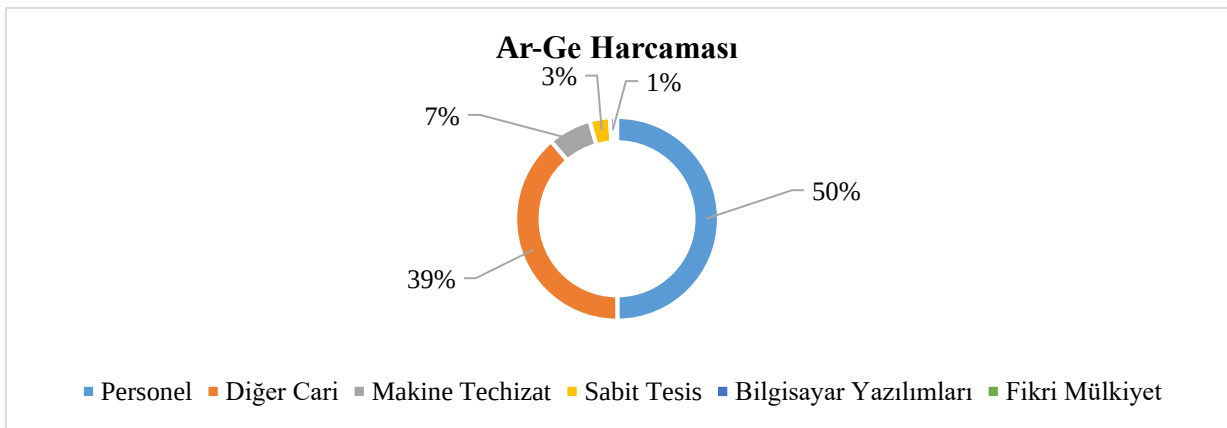
Ar- Ge çalışmalarında kullanılmak üzere edinilen makine ve teçhizatlar (ana araç ve ekipmanlar) ve sabit tesis harcamaları (arsalar) örneğin test arazileri, laboratuvar alanları ve pilot tesisler ve önemli iyileştirmeler, değişiklikler ve onarımlar dahil, inşa edilen veya satın alınan binaların maliyetleri Ar-Ge maliyetleri arasındadır. Diğer cari maliyetler ise belirli bir yıl içinde istatistiksel birim tarafından gerçekleştirilen, Ar-Ge çalışmalarını desteklemek için para ödenmeden satın alınan materyalleri, tüketim malzemelerini ve ekipmanı içermektedir (Subaşı, 2013: 80-83).

Türkiye’de yürütülen Ar-Ge çalışmalarına ilişkin veriler Frascati Klavuzunda belirtilen sınıflandırmalar doğrultusunda TÜİK tarafından kamu, ticari ve yüksek öğretim kurumlarında yapılan araştırmalar ile derlenmektedir. TÜİK tarafından yayımlanan 2016 yılı verilerine göre; 2016 yılı GSYH’sı 2608525749,3326 TL iken, tarımın payı %6,2, Ar-Ge harcamalarının GSYH içerisindeki payı ise; 24 milyar 641 TL ile % 94 olmuştur. GSYH’nın içerisinde tarımın ve Ar-Ge’nin payı aşağıdaki grafikte yıllar bazında gösterilmiştir (Grafik 1.1).

Grafik 1.1 Türkiye GSMH içerisindeki Tarımın ve Ar- Ge Harcamalarının Yıllara Göre Dağılımı

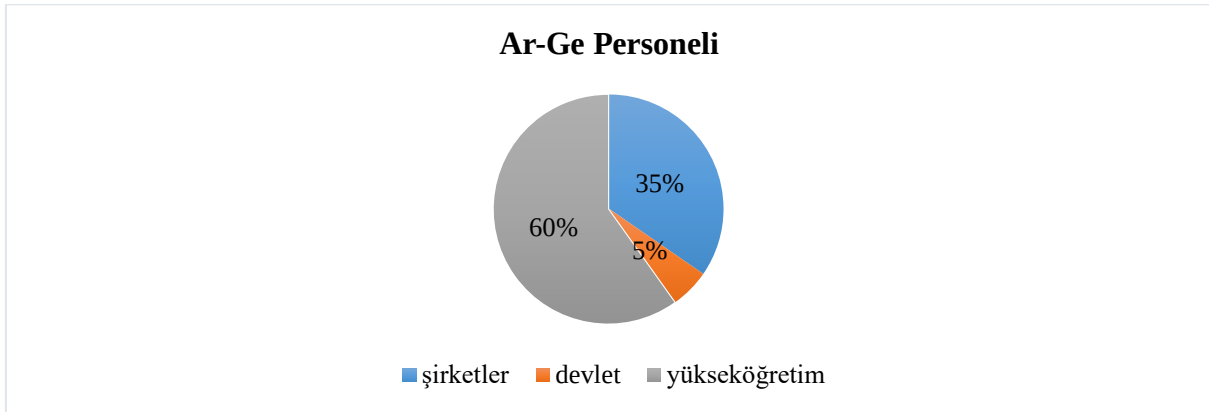
Kaynak: TÜİK Araştırma geliştirme faaliyetleri istatistiklerinden oluşturulmuştur.

Grafik 1.2 Ar- Ge Harcamalarının Dağılımı

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

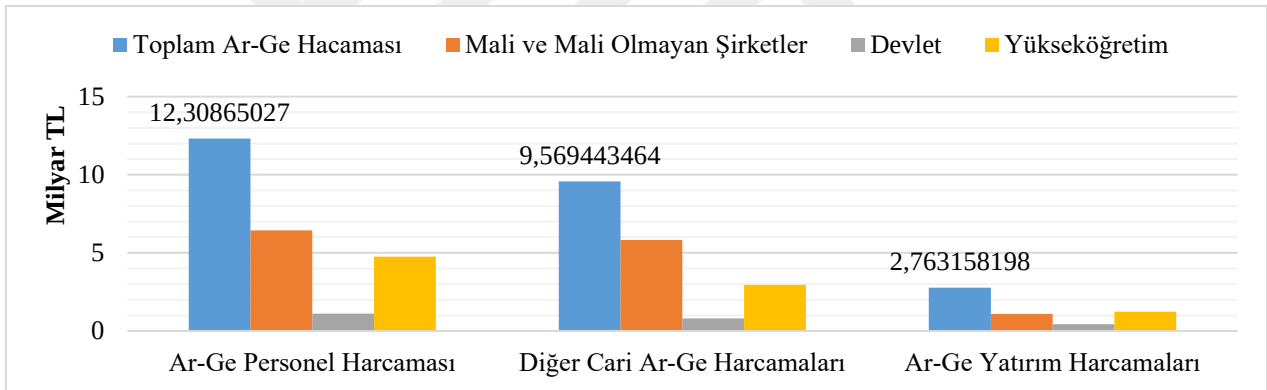
TÜİK tarafından yayımlanan Araştırma Geliştirme faaliyetleri istatistikleri incelendiğinde 2016 yılında yapılan GSYİ Ar-Ge harcamalarının cari harcama, yatırım harcamalarının dağılımına göre dağılımını gösteren Grafik 1.2’de belirtildiği üzere diğer cari harcamalar ve personel harcamaları önemli bir kısım oluşturmaktadır. 24641251935,2301 TL lik toplam Ar- Ge harcamasının %50’lik kısmını 12308650273,6769 TL ile Ar-Ge personel harcamaları oluşturmaktadır. Ar-Ge insan kaynağı sayılarına göre değerlendirdiğimizde 242213,255704235 insan kaynağının %35’ i mali ve mali olmayan şirketlerde, %5’i devlette, %60’ı ise yükseköğretim kurumlarında yer almaktadır (Grafik 1.3).

Grafik 1.3 Ar-Ge Personelinin Kurumlara Dağılımı

Kaynak: TÜİK Araştırma geliştirme faaliyetleri istatistiklerinden oluşturulmuştur.

TÜİK sektöre ve harcama grubuna göre gayrisafi yurt içi Ar-Ge harcaması ve dağılımı, 2016 verilerine göre; toplam Ar-Ge harcamaları içerisinde mali ve mali olmayan şirketler %54,2 ile en büyük paya sahiptir. Kar amacı gütmeyen kuruluşların da yapmış olduğu Ar-Ge maliyetlerini içeren devlet Ar-Ge harcamaları % 9,5 iken yükseköğretim Ar-Ge harcamaları %36,3'lük bir paya sahiptir (Grafik 1.4).

Grafik 1.4 Ar-Ge Harcamalarının Kurumlara ve Türlerine Göre Dağılımı

Kaynak: TÜİK Araştırma geliştirme faaliyetleri istatistiklerinden oluşturulmuştur.

Finans kaynaklarına göre Ar-Ge harcamalarını incelediğimizde ise; 2016 yılında %46,7'si mali ve mali olmayan şirketler tarafından, %35,1 ile devlet tarafından, %14,4' ü yükseköğretim, %3,7' si yurtdışı kaynaklar ve %0,1'i yurtiçi diğer kaynaklardan finanse edilmiştir.

1.6. Ana Hatları ile Tarımsal Araştırma Destekleri ve Tarımsal Araştırma Kuruluşları Projeleri

Bakanlık 2018-2022 stratejik planında genel amaçlarını aşağıdaki şekilde belirlemiştir (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018: 49).

- Erişilebilir ve sürdürülebilir tarımsal ürün arzını sağlamak rekabet gücü yüksek tarım sektörü oluşturmak,

- b) Üretimden tüketime dağıtım kaynaklarının ve insan sağlığının korunması amacıyla gıda ve yem güvenilirliğini sağlamak,
- c) Bitki ve hayvan sağlığını koruyucu önlemler almak,
- d) Kırsal ekonomiyi geliştirmek, kırsal alanların tarımsal, sosyal, fiziki altyapısını iyileştirmek,
- e) Su ürünleri ve balıkçılık kaynaklarını korumak ve üretimini geliştirmek
- f) Tarımsal üretimde verimliliği ve kaliteyi arttırmaya yönelik Ar-Ge çalışmaları yürütmek,
- g) Kurumsal kapasiteyi geliştirmek.

Bu doğrultuda Bakanlığın Ar-Ge çalışmalarını yürüten TAGEM'in hedefleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

- a) İç ve dış Pazar taleplerine yönelik yeni çeşit, ırk, metod ve teknoloji geliştirmek
- b) Genetik kaynakları ve biyoteknolojik çeşitliliği korumak, sürdürülebilir kullanımını sağlamak,
- c) Ulusal ve uluslararası kuruluşlarla Ar-Ge işbirliğini geliştirmek,
- d) İklim değişikliğinin tarım sektörüne etkisini ölçmek ve tedbirlere yönelik öneriler geliştirmek,
- e) Ar-Ge sonuçlarının uygulamaya aktarılmasını sağlamak.

Bu hedeflere ulaşmak için, kamu ve özel sektörün Ar-Ge kapasitesini oluşturmaya ve mevcut kapasitesini geliştirmesine katkı sağlamak amacıyla Bakanlık, TÜBİTAK, uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından çeşitli destek mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu destekler proje formatı projelerin değerlendirme, kabul ve uygulama süreçleri bakımından farklılık içermektedir. Araştırma enstitü ve istasyonları projelerin niteliğine göre bu destek programlarından doğrudan proje sunarak ya da özel sektör ve üniversitelerle işbirliği yaparak faydalanabilmektedir.

1.6.1. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Ar-Ge Destekleri

5488 sayılı 18.04.2006 tarihli Tarım Kanunu (TK) ile, Bakanlık, tarım sektörünün ihtiyaç duyduğu tarımsal bilgi ve teknolojilerin yurt içinde geliştirilmesi, bu bilgi ve teknolojilerin yurt dışından transfer edilerek denenmesi ve adaptasyonu ile yayımını sağlamak için, kamu ve özel sektörün tarımsal araştırma faaliyetlerini verimli ve etkin kılacak tedbirleri almakla, araştırma çalışmalarında görevli uzmanların yetiştirilmesi ve araştırma altyapısının geliştirilmesini sağlayacak düzenlemeler yapmakla yetkilendirilmiştir. Bakanlık araştırma

faaliyetlerinde üniversiteler, ilgili tüm kurum, kuruluşlar ve işletmeler ile işbirliğini güçlendirecek çalışmalar yapmaktadır. (TK, 2006: m8) Bu doğrultuda Bakanlık tarafından Ar-Ge faaliyetleri desteklenmektedir. (TK, 2006: m19) Ar-Ge destek programı, 9 Şubat 2011’de Bakanlar Kurulu Kararı ile çıkarılan 2011/4 nolu “Araştırma ve Geliştirme Projelerinin Desteklenmesinde Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Tebliğ” kapsamında yürütülmektedir.

Bakanlık tarafından verilen ve TAGEM tarafından yürütülen araştırma destek programları aracılığı ile tarımsal projeler desteklenmektedir. TAGEM’e bağlı araştırma kuruluşlarında yürütülen Genel Bütçe ve Döner Sermaye kaynaklarından desteklenen Ar-Ge proje **türleri** aşağıda yer almaktadır (Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, 2017: 4-13).

1. Yeni bilgi, teknoloji ve materyal geliştirmeyi amaçlayan kendine özgü inceleme alanı olan birbirleri ile uyumlu projelerin yürütüldüğü çok disiplinli faaliyetlerin yer aldığı **entegre projeler,**
2. Öncelikli araştırma konuların ülkesel düzeyde araştırması için planlanan **ülkesel araştırma projeleri** ve bölgesel düzeyde araştırılması planlanan **bölgesel araştırma projeleri,**
3. TAGEM’in belirlemiş olduğu araştırma önceliklerinde tek bir disiplinde ya da konuda yürütülen **akademik kariyer projeleri,**
4. Tarım sektörünün sorunlarının ve ihtiyaçlarının çözümü için TAGEM’in ana hizmet birimleri, bağlı ve ilgili kuruluşlar ve diğer bakanlıklar tarafından talep edilen konularda yürütülen **güdümlü araştırma projeleri** (T1 projeleri⁴)

Güdümlü projelerde ilgili birim; proje önerisi ve proje sonuçları uygulama planı ile birlikte TAGEM’e resmi olarak başvuruda bulunur. Projeler öncelikli araştırma konularına, araştırma personelinin yoğunluğuna ve mevcut bütçe imkânlarına göre değerlendirilir. Güdümlü projeler en fazla 5 yıl süreli olabilir. Güdümlü projelerin bütçesinin minimum %50 si teklif eden kurum tarafından karşılanmakta ve geri kalan kısmı TAGEM tarafından finanse edilmektedir (Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, 2017: 4-13).

Bakanlık tarafından **genel bütçe programları** ve **transfer bütçe programları** kapsamında projeler desteklenmektedir. Genel bütçe projeleri kapsamında 2017 yılı itibariyle araştırma kuruluşlarında 19 ana proje altında yaklaşık 1200 alt proje yürütülmekte, her yıl yaklaşık 250 proje sonuçlandırılmaktadır (TAGEM, 2017: 25).

⁴ TAGEM’in yürütmekte olduğu projelerin sınıflandırıldığı programı ifade eder. (T1 Güdümlü TAGEM Projeleri, T2 Ar-Ge Destek Programı Projeleri, T3 TÜBİTAK 1007 Projeleri)

Transfer bütçe programları kapsamında Ar-Ge destek programı yürütülmektedir. Bakanlar kurulunun 2014 yılında yapılan tarımsal desteklemelere ilişkin kararın 10. Maddesi doğrultusunda Bakanlığın ve tarım sektörünün ihtiyaç duyduğu öncelikli konulara ilişkin bilgi ve teknolojilerin geliştirilmesi çiftçilere ve tarımsal sanayicilere aktarılması amacıyla uygun görülen Ar-Ge projeleri desteklenmiştir. (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018) Bu program kapsamında 2007-2016 yılları arasında 1382 proje önerisi alınmış, bu projelerden 343'ü desteklenerek, toplamda 48 milyon TL destek verilmiştir. (TAGEM, 2017: 30) Program ile 226 proje tamamlanmış, 134 proje ise halen devam etmektedir.⁵

Buna ek olarak transfer bütçe programları kapsamında Üniversite - Bakanlık ve Üretici Birliklerinin işbirliğinde yetiştirici şartlarında Hayvan Islah Programı yürütülmektedir (TAGEM, 2017: 28).

1.6.2. Ulusal Destek Programları

Tarımsal araştırma enstitü ve istasyonlarının tarım sektörünün ihtiyaç duyduğu konularda Ar-Ge çalışmaları yapılmasını sağlamak ve özel sektörün Ar-Ge kapasitesini geliştirmek amacıyla farklı kaynaklardan desteklenen programlar aşağıda özetlenmiştir. Tarımsal araştırmalar Bakanlık dışında Ulusal olarak TÜBİTAK, Kalkınma Ajansları, STK'lar ve özel sektör kuruluşları tarafından, desteklenmektedir. Bütçesi bakanlık destekleri dışındaki projeler hakkında TAGEM' e bilgi verilmektedir (Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, 2017: 6-18).

1.6.2.1. Kamu Araştırma Kuruluşları İle Özel Sektör İşbirliği Programları

Tarım Kanunu temel alınarak 17 Ocak 2007 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan "Araştırma Kuruluşları İle Ortaklaşa Olarak Araştırma ve Geliştirme Projeleri Yürütecekler Arasında Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Tebliğ (2007/1)" çerçevesinde; Bakanlığa bağlı araştırma kuruluşları ile finansmanı temin eden gerçek ve tüzel kişiler ihtiyaç duydukları projeleri ortaklaşa yürütebilmektedir (AKOPT, 2007: m1).

Özel sektör, sivil toplum kuruluşları, üretici birlikleri, vakıflar, meslek kuruluşları, odalar ve borsalar, gerçek şahıslar yürütmek istedikleri proje önerileri ve istenilen bilgi ve belgeler ile birlikte ilgili araştırma kuruluşuna başvuruda bulunurlar. Araştırma kuruluşu tarafından yapılabilirlik açısından uygun bulunan projeler için araştırma kuruluşu ile proje sahibi arasında sözleşme imzalanır (AKOPT, 2007: m6). Proje sahibi projede gerekli tüm

⁵ <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Menu/7/Ar-Ge-Destek-Programi> (erişim tarihi: 8.05.2018).

finansmanı, malzeme ve ekipmanları, enstitü ise; altyapı ve teknik eleman katkısı sağlar. Proje süresince sağlanan taşınır ve taşınmazlar araştırma kuruluşuna ait olur (AKOPT, 2007: m10-11).

Projeler kapsamında araştırma kuruluşlarının altyapıları belirli bir ücret karşılığında Özel Sektör, STK ve Üniversitelerin Ar-Ge faaliyetlerine açılmaktadır. Bu program kapsamında 2018 yılı itibarıyla 251 proje tamamlanmış, 855120700 TL bütçe ile devam eden 42 proje bulunmaktadır.⁶

1.6.2.2. TÜBİTAK Destekli Programlar

Tarımsal araştırmalar TÜBİTAK tarafından çeşitli destek programları aracılığı ile desteklenmektedir. Bunlardan bazıları;

Bakanlıkların kendi kaynaklarıyla tek başlarına yapamadıkları araştırmalarda ihtiyaçları karşılamak amacıyla başlatılan, kamu kurumlarının işlevlerini verimli ve etkin kılmak, sorunları tanımlamak ve çözmek için bilimsel ve sistematik yaklaşım sağlanması, kalıcı işbirliklerinin oluşturulması toplumsal, sosyal, teknolojik ve ekonomik yaygın etki sağlanmasını hedefleyen **Kamu Kurumları Araştırma ve Geliştirme Projelerini Destekleme (KAMAG 1007) Programı** ile Kamu kurumları tarafından tespit edilen sorunların çözümüne yönelik olarak ilan edilen çağrılara üniversiteler, kamu Ar-Ge birimleri ve özel kuruluşların bilgi birikimi, yetişmiş insan gücü ve alt yapı imkânları kullanılarak sunulan Ar-Ge nitelikli projeler desteklenmektedir. 2018 yılı itibarıyla 1007 kapsamında 70.691.974 TL bütçeli 35 proje tamamlanmış 18.513.273 TL bütçeli 5 proje ise halen devam etmektedir.⁷

Yeni bilgiler üretilmesi, bilimsel yorumların yapılması veya teknolojik problemlerin çözümlenmesi için bilimsel esaslara uygun olarak yurtiçinde yapılan çalışmaları destekleyen **Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı (1001)** kapsamında 2018 yılı itibarıyla 2.060.623 TL bütçeli 7 Proje devam etmekte, 7.923.316 TL kaynaklı 63 proje ise sonuçlanmıştır.⁸

⁶ <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Menu/17/Ozel-Sektor-Isbirligi-Projeleri> (erişim tarihi: 8.05.2018).

⁷ <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=6> (erişim tarihi: 08.05.2018).

⁸ <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=3> (erişim tarihi: 08.05.2018).

Üniversitelerde, araştırma enstitülerinde/istasyonlarında yürütülecek acil, kısa süreli, küçük bütçeli araştırma ve geliştirme projelerine destek sağlayan **Hızlı Destek Programı (1002) kapsamında** 2018 yılı itibarıyla 535.420 TL bütçeli 23 proje sonuçlanmıştır.⁹

Ulusal Bilim Teknoloji ve Yenilik Stratejisi çerçevesinde belirlenecek öncelikli alanlarda sonuç odaklı, izlenebilir hedefleri olan, ilgili bilim/teknoloji alanlarının dinamiklerini gözetken ve yurt içinde yapılan Ar-Ge projelerini desteklemek ve bu projeler arasında eşgüdüm sağlamayı amaçlayan **Öncelikli Alanlar Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı (1003)** kapsamında 1.718.229 TL bütçeli 6 proje sonuçlandırılmıştır.¹⁰ Program kapsamında 2012-2016 yılları arasında enstitüler tarafından toplam bütçesi 14,3 milyon TL olan 40 proje yürütülmüştür (TAGEM, 2017: 32).

Bilim ve teknoloji alanında çeşitli ülkelerle hükümetler arası veya kurumlar arası düzeyde imzalanan İkili İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde desteklenen, ortak bilimsel toplantılar, uzman değişimleri, çalışma ziyaretleri vb. etkinliklere maddi destek sağlayan **TÜBİTAK İkili ve Çoklu İşbirliği Projeleri'** dir (Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, 2016).

Araştırma kuruluşlarında çalışan araştırmacı personeller tarafından başvuruda bulunmak istenen program bağlı bulunan Araştırma kuruluşuna bildirilir. Araştırma kuruluşu tarafından uygun görülen proje önerisi için proje yürütücüsü tarafından araştırma kuruluşunun ilgili genel müdürünün onayı da alınarak TÜBİTAK destek programlarına başvuru yapılır.

TÜBİTAK tarafından değerlendirilerek ön kabulü yapılan proje önerisi onay için TAGEM'e sunulur. TAGEM tarafından onaylanan ve TÜBİTAK tarafından kabul edilen projeler, araştırmacılar tarafından yürütülür ve sonuçları TAGEM'e bildirilir (Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, 2017).

1.6.2.3. Kalkınma Ajansı Destek Programları

Kalkınma Ajanslarına proje sunacak olan araştırmacı, Kalkınma Ajanslarınca çağrıya çıkılması üzerine proje konusunu belirler ve Enstitüye başvurur. Enstitü tarafından uygun görülen proje önerisi için proje yürütücüsü Kalkınma Ajansı Destek Programına destek başvurusu yapılır.

⁹ <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=4> (erişim tarihi: 08.05.2018).

¹⁰ <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=5> (erişim tarihi: 08.05.2018).

Kalkınma Ajansları tarafından değerlendirilerek kabul edilen ve sözleşmesi yapılan proje, Kalkınma Ajanslarının ilgili uygulama esasları yönetmeliğine göre yürütülür. Tamamlanan projenin sonuç raporunu TAGEM'e gönderilir (Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, 2017: 4-13).

1.6.3. Uluslararası Destek Programları

1.6.3.1. Avrupa Birliği (AB) Programları

TAGEM'e bağlı araştırma kuruluşlarının AB araştırma programlarına katılımının sağlanması için gerekli kayıt işlemi, TAGEM adına Tarımsal Ekonomi ve Proje Yönetimi Daire Başkanlığınca yapılır. AB araştırma programı çağrılarına ortak veya koordinatör olarak öneri verecek proje ekibi en az 2 araştırmacıdan oluşmaktadır. (Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, 2017: 4-13) Söz konusu AB programları;

09 Ocak 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlan Bakanlar Kurulu Kararı ile katıldığımız katılım için katkı payı ödenen, Avrupa'nın araştırma ve teknoloji geliştirme kapasitesini güçlendirmek, üniversite-sanayi işbirliğini teşvik etmek, AB üye ülkeleri, AB aday ülkeleri ve AB'nin işbirliği yaptığı diğer ülkeler ile AB politikalarına ilişkin farklı alanlarda işbirliğini geliştirmek amacıyla yürütülen **AB Çerçeve Programları (ÇP)**, kapsamında 6. ÇP da 393.926 € bütçeli 14 proje, 7.ÇP da 1.240.485 € bütçeli 19 proje tamamlanmıştır. **Horizon 2020 Programı** kapsamında 5 proje yürütülmeye devam etmekte, ERA-NET projeleri sonucu 30 projeye dâhil olun olunmuştur.¹¹

Avrupalı araştırmacılar arasında etkileşim ve işbirliğini destekleyerek, Avrupa'yı barışçıl amaçlı bilimsel ve teknik araştırma alanlarında güçlendirmek ve ulusal olarak desteklenen araştırma projelerinin yürütücülerinin, Avrupa düzeyinde oluşturulmuş ağlara dâhil olmalarını sağlayan **Bilim ve Teknolojide Avrupa İşbirliği Programı** *European Cooperation in Science and Technology (COST)* (TAGEM, 2012: 45).

İleride AB'nin üyesi olacak aday ülkelere, yapacakları siyasi, ekonomik ve kurumsal reformlarını güçlendirme çabaları için mali destek sağlamayı amaçlayan **Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı** *Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA)* kapsamında 2017 yılında pamuk, fındık, su ürünleri ve arıcılık konularında 3 Proje uygulamaya konulmuştur (TAGEM, 2017: 37).

¹¹ <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Menu/9/Ab-Cerceve-Program-Projeleri> (erişim tarihi: 08.05.2018).

1.6.3.2. Uluslararası Kuruluşlarca Desteklenen Programlar

TAGEM ve bağlı araştırma kuruluşları ile uluslararası kuruluşlar arasında fiziki ve beşeri araştırma altyapısının geliştirilmesi, materyal ve uzman değişimi amacıyla çeşitli destek programları uygulanmaktadır. 2000-2015 yılları arasından 65 uluslararası proje yürütülmüştür.¹² Bu programlar:

Orta Asya ülkelerine yönelik bölgesel, birden fazla ülkeye yönelik çoklu veya tek ülkeye yönelik projelerin desteklendiği TAGEM araştırma kuruluşlarının birikimlerinin Orta Asya ülkelerine aktarılmasında önemli bir araç olarak kullanılabilen **Dünya Gıda ve Tarım Örgütü Food and Agriculture Organization (FAO) -Türkiye İşbirliği Programı.**

Enstitüler (ICARDA, CIMMYT, ICRISAT, IRRI ve CIP) ile ortak araştırma projeleri yürütülmekte, uzman eğitimi ve materyal değişimi konularında işbirliği yapılan **Uluslararası Tarımsal Araştırmalar Danışma Grubu, Consultative Group On International Agricultural Research (CGIAR),**

Ortak araştırma projeleri yürütülmekte, uzman eğitimi ve materyal değişimi konularında işbirliği yapıldığı **Uluslararası Akdeniz Yüksek Zirai Etütler Merkezi International Center For Advanced Mediterranean Agronomic Studies (CIHEAM) İşbirliği Programı**

Sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın teşviki için bölgedeki ekonomik ve sosyal potansiyelin harekete geçirilmesi, üye ülkelerdeki yaşam standartlarının ve hayat kalitesinin yükseltilmesi, bölge içi ve dış ticaretinin arttırılması ve ekonomik, sosyal, kültürel, teknik/bilimsel alanlarda etkin işbirliği/karşılıklı yardımlaşmanın özendirilmesini amaçlayan **Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Economic Cooperation Organization (ECO) İşbirliği Programı.**

İslam Ülkelerinde uygulanmakta olan kalkınma projelerine finans kaynağı sağlayan **İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Organization of Islamic Cooperation (OIC) İşbirliği Programı** (TAGEM, 2012: 45-47).

Bakanlık ile KKTC Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı arasında 25 Ağustos 2009 tarihinde imzalanan **"Tarımsal Araştırma Alanında İşbirliği Protokolü"** 2011 yılından itibaren ortak projeler yürütülen KKTC- TAGEM İşbirliğinde Gerçekleştirilen Projelerin 5 tanesi sonuçlanmış 21 tanesi devam etmektedir. (TAGEM, 2017: 38)

¹² <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Menu/16/Uluslararası-Projeler> (erişim tarihi: 08.05.2018).

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ BİTKİ ÇEŞİTLERİNİN KORUNMASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

2.1. Bitki, Çeşit, Bitki Islahı ve Islahçı Kavramları

Bitki kelime olarak İngilizce plant, Latince de plantae karşılığı olan, fotosentez yapan, ökaryot (Zar ile çevrili gerçek organeli olan hücreliler), ağaçlar, çiçekler, otlar, eğrelti otları, yosunlar ve benzeri organizmaları içinde bulunduran, ekolojik istekler açısından büyük farklılıklar gösteren çok büyük bir sayıda üyesi olan canlılar alemidir. Işık enerjisi veya kimyasal enerji kullanarak, inorganik maddelerden kendi organik besinini üretebilen (ototrof/ kendi beslek) canlılardır.¹³

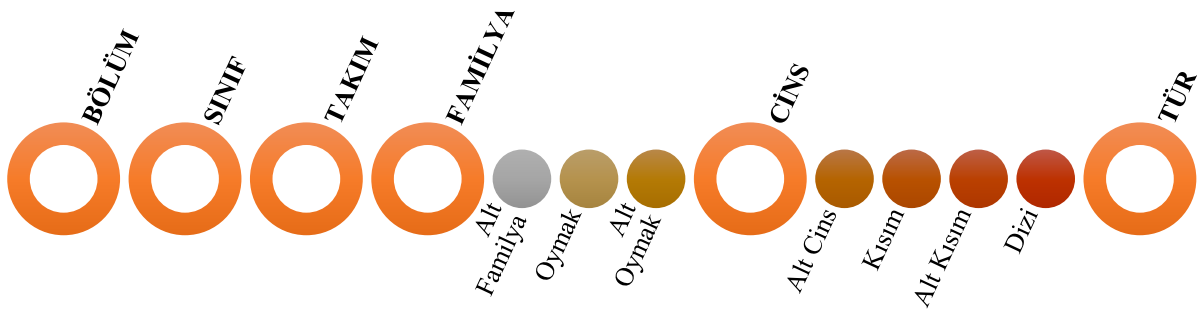
Bir kültür bitkisinin belirli bir ıslah işleminden geçmemiş olan, yetiştirme bölgelerinde doğal seçim sonucu ortaya çıkan hallerine yerel çeşit denilmektedir (Turgay, 1996: 1-3).

Bitkiler en büyük canlı organizmalardır. Kew Kraliyet Botanik Bahçesi tarafından yayımlanan raporda, dünyada tespit edilen bitki türlerinin sayısının 390 bin 900 olarak belirtilmiştir. Aynı zamanda 2012 de yayımlanan Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler) kitabına göre ülkemizde tanımlanmış 11.707 tane (13 tane kibritotu, 73 tane eğrelti, 42 tane açık tohumlu, 11.579 tane kapalı tohumlu) bitki türü bulunmaktadır. Bunlardan 3649 tanesi Türkiye dışında dünyanın başka hiçbir yerinde bulunmayan endemiktir.¹⁴

Dünya üzerindeki bitkiler benzerlik ve farklılıklarına göre gruplar halinde bir araya toplanmaktadır. Bitki sayısının artması bilimsel bir sınıflandırma gerektirmiştir. Bu sınıflandırma taksonomi olarak adlandırılmaktadır. Sınıflandırmalar; bitkiler arasındaki yakınlık ve akrabalık bağlantısına göre yapılan doğal sistem, bitkileri morfolojik özelliklerine ve karakterlerine göre ayıran yapay sistem ve bitkilerin geçirdiği evrime göre sınıflandıran filogenetik sistem olmak üzere başlıca üçe ayrılmaktadır. Literatürde en çok doğal sistem kullanılmakta ve doğal sistem bitkileri büyük gruptan küçüğe doğru ayırmaktadır (Tanker vd., 2007: 5-9) Bunlar; bölüm, sınıf, takım, familya, cins, tür, olarak sıralanmaktadır (Şekil 2.1).

¹³ <https://www.gelgez.net: https://www.gelgez.net/bitki-nedir-bitkiler-nasil-siniflanir-bitki-turleri-nelerdir/> (erişim tarihi: 21.03.2018).

¹⁴ <http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/turkiyede-kac-tane-bitki-vardir-bunlardan-kac-tanesi-endemiktir> (erişim tarihi: 13.03.2018).

Şekil 2.1 Bitki Çeşitlerinin Sistematığı

Kaynak: Turgay, 1996: 1-3'den derlenmiştir.

İslah kelimesi herhangi bir şeyin bulunduğu durumdan daha iyi bir duruma getirilmesi veya kötü bir şeyin iyileştirilmesi, düzeltilmesi anlamında kullanılmaktadır.

Bitki ıslahı söz konusu olduğunda bitkilerin sistematik dizilerinin ve bitkilerin diğer türlerle olan akrabalık ilişkilerinin iyi bilinmesi gerekmektedir (Turgay, 1996: 1-3).

Bu grupların temel birimi türdür. Tür değişmez karakterleri her bitkide aynı olan ve tek bireyin dölü olarak kabul edilen topluluğa denilmektedir (Tanker vd., 2007: 5-9). En temel birim olan tür de kendi içerisinde alt birimlere ayrılmaktadır. Bu alt birimler; Şekil 2.2' de büyükten küçüğe doğru sıralandırılmıştır.

Tür taksonominin temel birimidir ve kendi içinde alt birimlere ayrılırlar. Bu alt birimler alttür (subspecies), varyete (varietas), form, klon (clone), kültivar (cultivar)'lardır (Efe, 1991: 62-66).

Şekil 2.2 Bitki Çeşitleri Sınıflandırmasında Tür Alt Kümeleri

Kaynak: Turgay, 1996: 1-3'den derlenmiştir.

Bu alt sınıfları ve ıslah faaliyetlerini anlamak için bitkilerin üreme olayını bilmek gerekmektedir. Üreme canlı varlıkların kendilerine benzer yeni bireyler oluşturmalarıdır. Üreme şekli bitkinin kalıtım tarzı, çoğalma, seçme ve ıslah yöntemini belirlemek için oldukça önemlidir. Bitkilerde eşeyli, eşeysiz ve vejetatif (kütlesel) olmak üzere üç farklı üreme türü bulunmaktadır. Varyate morfolojik ve fizyolojik özellikler bakımından farklılık gösteren genotipleri içinde barındırmaktadır. Tür alt sınıfında yer alan klon; vejetatif yolla üreyen bir veya daha çok anaç bitki topluluğunu ifade etmektedir. Hat ise bir bitkinin eşeysel yolla oluşmuş tüm yavru döllerine denmektedir. Eğer bitki kendine döllen bir bitki ise ve mutasyon ortaya çıkmıyorsa bunlara saf hat denmektedir. Saf hatta yer alan tüm biyotipler (bireyler) aynı genotipe aittir. Formlar bitkilerde göre yazlık kışlık ve alternatif (serin mevsim

tahıllar ve lahanagiller), erkenci, geçci (mısır, pamuk, patates) şekilde bulunabilir. Her bitkide bu alt sınıfların tamamı bulunmamakta hatta aynı bitkide dahi farklılık gösterebilmektedir (Turgay, 1996: 4-30).

Bir bitki veya bitki grubunun kesin olarak anlatılabilmesi için anlamı tek olan bilimsel bir isim verilmektedir. Bu isimlendirmede latince kabul edilmiş ve birlik sağlamak üzere birtakım kurallar benimsenmiştir. Bu kurallar doğrultusunda bitkiler Latince iki kelimenin kombinasyonu ile isimlendirilmektedir. İlk sözcük cins adı ikincisi ise tür adıdır (Tanker vd., 2007: 5-9). Örneğin “ekmeklik buğday” latince olarak “*Triticum aestivum*”, patates “*Solanum tuberosum*”, susam “*Sesamum indicum*” olarak ifade edilmektedir (Turgay, 1996: 4-30).

Çeşit kavramı ise; “belirli morfolojik, fizyolojik ve sitolojik özellikler taşıyan; eşeysel veya kütsel yoldan üreyerek çeşide özgü özelliklerini koruyan ve üretimi yapılan bitki topluluğu” olarak ifade edilmektedir. Çeşit ifadesi kültür bitkileri için kullanılmakta yabancı bitkiler için kullanılmamaktadır. Yabancı bitkiler doğada kendiliğinden yetişmekte, kültür bitkileri ise insanların yararları için yetiştirdikleri bitkilerden oluşmaktadır (Turgay, 1996: 4-30).

İslahçı hakkının konusu olan çeşit 5042 Sayılı 2004 tarihli “Yeni Bitki Çeşitlerine Ait İslahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun” (BitÇeşK) kapsamında aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır olarak tanımlanmaktadır (BitÇeşK, 2004: m. 2).

“Bir veya birden fazla genotipin ortaya çıkardığı bazı özelliklerin kendisini göstermesiyle tanımlanan ve aynı tür içindeki diğer genotiplerden en az bir tipik özelliği ile ayrılan ve değişimsiz çoğaltmaya uygunluğu bakımından bir birim olarak kabul edilen en küçük taksonomik kısım içerisinde yer alan bitki grubunu ifade eder.”

Bitki ıslahı, herhangi bir bitki türünde istenilen özellikleri elde etmek için bitkilerin genetik olarak düzenlenmesi veya mevcut genetik varyasyonlardan faydalanarak amacımıza uygun bitkileri geliştirme sanat ve bilimidir. Bitki ıslahının sanat olarak adlandırılmasının temel sebebi insanların ilk zamanlarda iyi bitkileri yetenek ve becerilerine göre seçmesidir. Bu seçim hayal gücü, yaratıcılık, kararlılık ve bitki yapısı, çevre ile ilişkisi, yetiştirmesi ve ekonomik yönden değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Bitki Islahı, ekonomik yönden önemli olan bitkilerde, genetik ve sitogenetik esaslardan yararlanarak bitki cins, tür ve çeşitlerin genetik yapısını yetiştirici ve tüketicinin istekleri doğrultusunda planlı şekilde değiştirme ve geliştirme olarak adlandırılmaktadır.¹⁵

2014 tarihli 29130 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Bitki Çeşit, Çeşit Adayı ve Islah Materyalinin Tohumculuk Kuruluşlarına Devri, Tohumluk Üretimi ve Pazarlama Hakkı Satışı Hakkında Yönetmelik” (BitÇeşSY) kapsamında ıslah aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır (BitÇeşSY,2014:m4).

“Elde bulunan çeşitlerin korunmasını ve devamlılığını sağlama, bunların üzerinde çalışarak özelliklerini daha da iyileştirme, genetik kaynak ve stoklardan yararlanarak çeşit veya çeşitler elde etme amacıyla yapılan çalışmaları ifade eder.”

Bitki ıslahı, istenen özelliklere sahip yeni bitki çeşitleri elde etmek için, insan eliyle uygulanan melezleme ve seleksiyon yöntemlerine verilen genel isimdir. Söz konusu bitki ıslah çalışmalarını yapan, çeşit geliştiren kişiler ıslahçı olarak adlandırılmaktadır.

2.2. Bitki Islahının Amacı ve Önemi

Bitki ıslahının amaçları toplumların ihtiyaçlarına göre değişebilmektedir. Bitkiler insanların gıda, yem, lif ilaç, barınak ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ayrıca peyzaj gibi alanlarda fonksiyonel ve estetik amaçlı kullanılmaktadır.

Dünya nüfusunun artması, gıda ihtiyacını da arttırmıştır. Kentsel gelişmeler, tarım arazilerinin azalması gibi faktörler daha az alanda geliştirilmiş ve yüksek verimli bitki çeşitlerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Değişen çevre koşulları (iklim değişiklikleri, kuraklık, tuzluluk, hastalıkla, zararlı böcekler vb.), bitkilerin doğasındaki değişiklikler, teknolojik gelişmeler, üretici ihtiyaçları ve tüketicilerin tercihleri bitki çeşitliliği ihtiyacını doğurmuştur. Bu doğrultuda kaliteli, olumsuz çevre koşullarına, hastalık ve zararlılara dayanıklı, besin değeri yüksek, estetik görünümüne sahip, sanayi-safralık tüketime uygun, ilaç hammaddesi olarak kullanılabilecek çeşitler geliştirmek bitki ıslahçısının temel amaçları olmuştur. Bitki ıslahçıları tarla bitkileri (örneğin, soya fasulyesi, pamuk), bahçe bitkileri (ör. sebzeler), süs bitkileri, meyve ağaçları (örneğin, narenciye, elma), yem bitkileri (ör. yonca, çimenler veya çim türleri) gibi farklı bitki grupların hatta bu gruplarda yer alan belirli türlerin

¹⁵<http://bisab.org.tr/upload/dosyalar/Ge%C3%A7mi%C5%9Ften%20G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze%20Bitki%20Islah%C4%B1%20S.%20Ahmet%20BA%C4%9ECI.pdf> . (erişim tarihi:15.03.2018).

yetiştirilmesinde uzmanlaşmaktadır. Bu gruplandırma ve odaklanma ıslahçıların seçmiş oldukları türlerin geliştirilmesine etkili olmaktadır (Acqaah, 2007: 4-18).

2.3. Bitki Islahının Tarihi

Islah bilimi tarih öncesi dönemde yaşayan insanların hasat edebilecekleri üstün özellikteki bitkileri arayıp bulması ile başlamıştır. İlk ıslahçılar kendi yetenek ve kabiliyetleri ile üstün özelliklere sahip bitkileri seçmişlerdir. Buna seleksiyon yöntemi denmektedir. 1850 ve sonrasında sistematik ve bilinçli tozlama çalışmaları (suni tozlaşma), 1930 ve sonrasında türler arası melezleme çalışmaları ile özel gen kombinasyonları oluşturulmuş ve bazı çeşitlerde toplanmıştır. Söz konusu bu melezleme tekniği temel bitki ıslahı metodu haline gelmiştir. 1975 ve sonrasında hücre füzyonu çalışmaları yürütülmüştür.

1985 sonrasında ise gelişen rekombinant DNA teknolojisi, genlerin belirlenmesi, klonlanması ve başka bitkilere aktarılması sonucunda tarımsal biyoteknoloji çalışmaları önem kazanmış, klasik ıslah yöntemleri ile aktarılması mümkün olmayan yabancı genlerin kültür çeşitlerine aktarılması ve performanslarının artırılması sağlanabilmiştir.

Günümüzde yürütülen biyoteknolojik teknikler ıslah çalışmalarını çok daha farklı bir noktaya getirmiştir. Doku kültürleri, somatik hibridizasyon, embriyo kurtarma, moleküler markörler, gen haritalama ve son aşama olarak gen transferi ıslah çalışmalarında yeni bir çığır açmıştır.¹⁶

1900 ile 1920 arasındaki dönem kısa olmasına karşın bitki ıslahı uygulamaları ve temel ilkeleri açısından çok sayıda bulguya ulaşılan bir dönem olmuştur. 1941-1960 döneminde ise kantitatif genetik ve biyokimyasal genetikle ilgili çalışmalar yapılmıştır. 1970 ve sonrası ise ıslahta daha çok biyoteknolojik yöntemlerin kullanımına başlanmış, rekombinant DNA tekniği tanıtılmış ve GDO tekniğinin kullanımı artmıştır. Son yıllarda bitki genetik mühendisliği alanında son yıllarda sağlanan gelişmeler ve bakterilerin bitki ıslahında kullanımı bitki ıslahının alanını ve önemini daha da artırmıştır.¹⁷

Bitki ıslahının bu günkü önemine ulaşması sırasında yürütülen çeşitli çalışmalar aşağıdaki Tablo 2.1’de yer almaktadır.

¹⁶https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/9311/mod_resource/content/2/Bitki%20Islah%C4%B1n%C4%B1n%20anlam%C4%B1%20ve%20%C3%B6nemi.pdf adresinden alındı. (erişim tarihi:16.03.2018).

¹⁷<http://bisab.org.tr/upload/dosyalar/Ge%C3%A7mi%C5%9Ften%20G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze%20Bitki%20Islah%C4%B1%20S.%20Ahmet%20BA%C4%9ECI.pdf> . (erişim tarihi:15.03.2018).

Tablo 2.1 Bitki Islah Tarihi

Yıllar	Yürütülen Çalışmalar
1694	R.J. Camerarius bitkilerde üreme sistemleri ve yeni bitki elde etmek için yöntem
	K. Linneaus'un yaptığı melezler ve bitki türlerinin üreme sistemleri
1716	ABD Mather, mısırdaki doğal geçişi gözlemledi
1719	Fairchild ilk yapay melez yarattı
1727	Vilmorin Fransa firması soy kütüğü yöntemi
1753	Linnaeus türlerini yayınladı. Binomial nomenklatur
1761–1766	Almanya Koelreuter, hibrit yavruların her iki ebeveynin de özelliklerini aldığını tespit etmiş ve ilk bilimsel hibrit üretmiştir. Bitki türleri arasında ve içinde çok sayıda melez yapmıştır.
1819	İskoçya'da Shireff yeni çeşitlerin geliştirilmesinde saf hat seleksiyonu ve döl kontrolü yöntemini kullanmış
1820	İngiltere'de Goss bezelyede dominantlık ve resesiflik tanımları yapılmıştır
1824	Yulaf çeşidi geliştirildi.
1825	Lorain melez mısırın ilk adımlarını atmıştır.
1830	ABD de ilk buğday çeşidi "Red May" adı ile üretime sunulmuştur.
1844	Unger hücrelerin mevcut hücrelerin bölünmesinden ortaya çıktığını açıklamıştır
1847	"Reid'in Yellow Dent" mısır geliştirdi
1853	Bull tarafından asmada Avrupa çeşitleri ile İngiltere'nin yabani genetik kaynakları arasında yapılan melezlemeden "Concordi" üzüm çeşidi elde edilmiştir.
1855	Virchow katılımın sürekli olduğunu rapor etmiş
1859	Darwin "Türlerin Kökeni Üzerine" adlı kitabını yayınlamış, kendilenmeyi, kısırılığı ve resiprokal melezler arasındaki farkları ortaya koymuştur.
1866	Mendel "Bitki Melezlemelerinde Deneyler" adlı araştırmasını yayınlamış ve "Mendel Kurallarını" açıklamıştır.
1875-1880	Butschi, Strasburger, Oscar Hertwig, Fleming tarafından hücre ve çekirdeğinin dölleme olayındaki rolü
1899	Hopkins "sırada koçan yöntemini (yarı-kardeşler döl kontrolü) yöntemini tanıtmıştır.
1900	Mendel'in kalıtım yasaları, bağımsız olarak Correns, Vries ve Tschermak tarafından yeniden keşfedildi.
1903	Danimarkada Johannsen tarafından "seleksiyonda saf hat kuramı" ortaya atılmış
1904–1905	East ve Shull mısırdaki kendileme çalışmaları Hanning "embriyo kültürü"nü açıklamıştır.
1907	Bateson "genetik" kavramını ilk kez bilim diline tanıştırmıştır.
1908–1909	Shull mısırdaki melez çeşit elde etmek için kendilenmiş hatlar arasında melezlemeler yapmış ve heterozygosis yerine "heterosis" teriminin kullanılmasının daha doğru olacağını açıklamıştır. Nilsson-Ehle buğday tohum kabuğu rengi kalıtımı üzerinden "çok genli kalıtım" teorisini ortaya atmıştır. İngiltere'nin Hardy'si ve Almanya'nın Weinberg'i, nüfusun denge kanunu geliştirdi

1908	Doğu, akrabalığa dair çalışmalarını yayınladı
1909	Shull hibrit üretmek için doğurganlıkları geliştirmek için kapsamlı araştırmalar yaptı
1910	Morgan ve öğrencileri ‘kalıtımın genlerin kromozomlar üzerinde olduğunu açıklamışlardır.
1917	Jones ilk ticari hibrit mısır geliştirdi McFadden buğday x çavdar melezi “triticale”yi tanıtmış
1920-1940	Bridges kromozmlarda duplikasyon ve translokasyonu, Sturtevant ise kromozomlarda inversiyonu keşfetmiş, Percival poliploid ekmeklik buğdayın kökenini açıklamış, McClintock ise mısırın 10 kromozoma sahip olduğunu açıklamış,
1926	Pioneer Hi-bred Mısır Şirketi ilk tohum şirketi olarak kuruldu
1933	Morgan “gen teorisi” nedeniyle Nobel Ödülü almıştır
1934	Dustin colchicines’i keşfetti
1935	Vavilov yayınladı Bitki ıslahının bilimsel temeli
1940	Harlan ıslahında toplu ıslah seçim yöntemini kullanmıştır
1944	Avery, MacLeod ve McCarty DNA’nın kalıtsal malzeme olduğunu keşfetti
1945	Hull ıslahı tekrarlayan seçim yöntemini önerdi
1950	McClintock, transposable elementlerin Ac-Ds sistemini keşfetti
1953	Watson, Crick ve Wilkins DNA’nın moleküler formülünü açıkladı.
1970	Norman Borlaug Yeşil Devrim için Nobel Ödülü aldı Berg, Cohen ve Boyer rekombinant DNA teknolojisini tanıttı
1994	“FlavrSavr” domatesi piyasa için üretilen ilk genetik olarak modifiye gıda olarak geliştirilmiştir.
1995	Bt mısır geliştirdi
1996	Roundup Ready soya fasulyesi tanıtıldı
2004	Roundup Ready buğdayı geliştirildi

Kaynak: Acqaah, 2007’den derlenmiştir.

Türkiye’de ise bitki ıslah çalışmaları devlet tarafından Cumhuriyet döneminde başlatılmıştır. 1925 yılında Adana, 1926 yılında Yeşilköy, Eskişehir ve Adapazarı Tarımsal Araştırma Enstitüleri kurulmuş ve ıslah faaliyetleri yürütmek üzere ülkenin çeşitli bölgelerinde araştırma kuruluşları açılmıştır (Turgay, 1996: 4-30).

1926-1970 arasında yetiştirme tekniklerinin iyileştirilmesi (toprak işleme, ekim zamanı, tohum miktarı, gübre ve ilaç kullanımı vb) çalışmaları yürütülmüştür.

1940’lı yıllarda yerli köy çeşitleri içinden seleksiyon çalışmalarının başlatılması ile Sivas111/33 ekmeklik buğday, Kunduru 414/44 makarnalık buğday ve Tokak 157/37 arpa çeşitleri geliştirilmiştir.

21 Ağustos 1963 yılında 308 Sayılı Tohumlukların Tescil ve Sertifikasyonu Hakkında Kanunun çıkması ile çeşit kavramı önem kazanmaya başlamıştır.

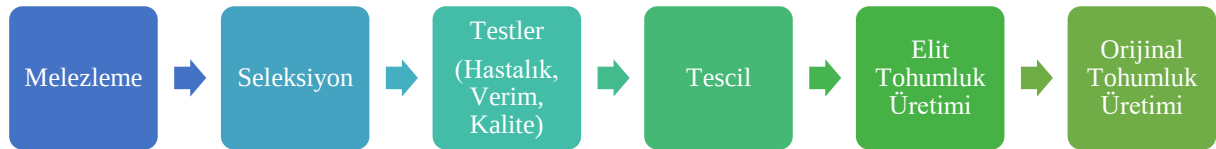
1970-1990 arasında Penjamo 66, Sonora 63, Nadadores 63, Seri 82 gibi Meksika buğdayları getirilmiş ve yazlık dilimde büyük verim artışları olmuştur. Kışlık dilimde ise; ekmeklik, makarnalık buğday ve pamuk çeşitleri geliştirilmiştir.

1970 yılında yeni çeşit geliştirmeyi, yetiştirme tekniklerinin geliştirilmesini ve teknik personel eğitimini amaçlayan “Ülkesel Serin İklim Tahılları Araştırma ve Eğitim Projesi” başlatılmış ve projeli döneme geçilmiştir.

1990 yılından sonra ise çeşit geliştirme çalışmaları hız kazanmış verim odaklı ıslah stratejisi yerine kalite öncelikli çalışmalar yürütülmüş ve birçok türde yeni çeşitler geliştirilmiştir (Budak, 2011:28).

2.4. Bitki Islahının Aşamaları ve Islah Yöntemleri

Yukarıda belirtilen tüm çalışmalara rağmen üretici ve tüketicilerin taleplerini karşılamak, değişen çevre koşullarına ayak uydurmak amacıyla yeni çeşitlerin elde edilmesi ve eski çeşitlerdeki bazı karakterlerin değiştirilmesi, geliştirilmesi gerekmektedir. Islahçılar elinde bulunan olanaklar ve belirli yöntemler dâhilinde söz konusu bu sorunları çözümü için uğraşmaktadır. Islahçılar temel olarak Şekil 2.3'te yer alan adımlarını tamamlayarak bitki ıslahı çalışmalarını yürütmektedir.

Şekil 2.3 Bitki Islah Aşamaları

2.4.1. Ebeveyn Seçimi ve Genetik Kaynakların Önemi

Bitkiler morfolojik ve fizyolojik özellikleri, genetik yapıları ve üreme biyolojileri, çevre koşulları gibi birçok karakter bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Islahçı bitkinin kontrol edilebilen değişikliklerinden/varyasyonlarından yararlanmakta ve ıslahçının asıl görevi bu değişiklikler arasından çalışma amacına uygun olanı seçerek bunları üretmektir (Şehirali ve Özgen, 2007: 7-9). Bitki ıslah çalışmaları ıslaha uygun ebeveynlerin seçimi ile başlamaktadır. Bitki ıslahçısının ihtiyacı olan ebeveynler genetik kaynaklarda yer almaktadır. **Genetik kaynaklar**; genetik farklılıkları içeren popülasyonlar, yabanî türler ve bunların geçiş formları, yerel çeşitler, geliştirilmiş çeşitler ve özel amaçlar için geliştirilmiş ıslah

materyallerinden oluşmaktadır. ¹⁸Canlı gen bankaları olan genetik kaynaklar yeni çeşit geliştirilmesi için birer hazinedir.

Yürütülecek olan ıslah çalışmalarının amacına uygun, istenilen özellikleri sağlayacak genlerin nitelikleri, sayısını ve mevcut ebeveynini iyi analiz etmek bu analizler doğrultusunda başlangıç materyalini iyi belirlemek gerekmektedir. **Başlangıç materyali;** “ıslah hedefleri doğrultusunda, iyi bir bitki tipi, güzel bir ana veya baba hattı, istenilen gene sahip herhangi bir genetik materyal; köy çeşidi, açık döllenmiş bir çeşit veya populasyon, yabani tür, türler arası melez, ticari bir hibrit, başka bir saf ana hattın B hattı, restorer hat” olabilir.¹⁹

2.4.2. Melezleme Çalışmaları

Melezleme, seçilen başlangıç materyallerinin verimin artırılması, hastalıklara dayanıklılık, yüksek kalite, olumsuz çevre koşullarına dayanıklılık, adaptasyonun artırılması gibi sebeplerden herhangi bir veya birden fazla özelliğinin geliştirilmesi amacıyla yeni bir genetik yapı oluşturmak üzere farklı iki genetik (hat, çeşit ya da tür) yapının birleştirilmesidir. Melezleme çalışmaları; anaç hatların seçimi, melezlemenin yapılması ve melez materyallerin işlenmesi aşamalarını kapsamaktadır. Anaç hatlar; aynı tür, akraba tür, yakın akraba tür ya da uzak akraba türler ya da farklı türler arasından seçilebilir. Anaç hatlarının belirlenmesinin akabinde melezleme çalışması yapılır (Şehirli ve Özgen, 2007: 7-9).

2.4.3. Seleksiyon(Seçim)

Melezlemeden sonra genetik değişim gösteren popülasyondan amaca uygun bitki ya da bitki gruplarının seçimine seleksiyon denir (Şehirli ve Özgen, 2007: 7-9). Melezleme sonrasında döller arasından genetik saflaşmanın sağlanması ve istenen özelliklerin oluşturulması amacıyla uygun genotipler seçilir. Söz konusu seçimler yapılırken hastalık, katite gibi unsurlar dikkate alınır. Bu seçim tekli, çoklu veya geriye dönük olabilir. Seleksiyon doğal yöntemler ya da kontrollü şartlarda ya da moleküler yöntemlerle yapılabilir.²⁰

¹⁸ <http://www.mku.edu.tr/files/898-bd37756f-1e88-4792-a186-eace9bc266da.pdf> (erişim tarihi: 15.05.2018).

¹⁹ <http://www.mku.edu.tr/files/898-bd37756f-1e88-4792-a186-eace9bc266da.pdf> (erişim tarihi: 15.05.2018).

²⁰ <http://www.mku.edu.tr/files/898-bd37756f-1e88-4792-a186-eace9bc266da.pdf> (erişim tarihi: 15.05.2018).

2.4.4. Testler

Amaca uygun hatların ve genotiplerin seçilmesinin akabinde standart çeşitlerle karşılaştırılmalı olarak ön verim denemeleri yapılır. Birbirini takip eden yıllarda tekrarlamalı ön verim ve ileri verim ve bölge verim denemeleri yapılır. Söz konusu denemelerde zamanlama ve yer önemli unsurlar olmaktadır. Denemelerde verim, hastalık, kalite, adaptasyon gibi özelliklere yönelik testler yapılır.²¹

2.4.5. Tescil

Testler sonrasında amaca uygun olarak geliştirilen verim ve nitelik yönünden üstün çeşit adayları için ıslahçı hakkı başvurusu ve kayıt altına alınması için tescil süreçleri yürütülür. Islah edilen çeşit yeni, farklı, homojen ve kendini sürdürebilir olmalıdır (Turgay, 1996: 4-30). Söz konusu süreçler ulusal ve uluslararası koruma başlığında daha detaylı incelenecektir.

2.4.6. Tohumluk Üretimi

Islah çalışmaları sonucunda geliştirilen yeni çeşitler gerekli önlemler alınmazsa tarla, hasat, harman depo gibi ortamlarda yabancı tozlanmalar, döllenmeler, mutasyonlar sebebiyle çeşit olma özelliğini yitirebilir. Bu sebeple tohumluk üretimi bitki ıslahı için oldukça önemlidir (Turgay, 1996: 4-30). Çeşidin ticarileştirmeye konu olan tohumlukları ıslahçı tarafından üretilir. Herhangi bir çeşidin kendine has özelliklerini taşıyan ve yalnızca ıslahçısı tarafından üretilen başlangıç tohumu elit (ıslahçı) tohumluk olarak tanımlanırken; ticari tohumluğun başlangıcı olan orijinal tohumluk olarak ifade edilir. Herhangi bir hibrit çeşidin orijinal özelliklerini ortaya çıkartan ve yalnızca ıslahçısı tarafından üretilen ebeveyn hatlar Ana/Baba hat olarak nitelendirilmektedir.²²

Ticarileştirme aşamasında tohumluk üretimi sertifikalı ve denetimli (kontrollü) tohumluk olarak ifade edilir. Sertifikalı tohumluk ticari tohumluğun ilk aşamasıdır. Söz konusu tohumluklar Devlet tarafından belirlenen belirli standartlara uymalıdır. Tohumlukların bu standartlara uygunluğu tarla ve labotatuvarlarda denetlenir (Turgay, 1996: 4-30). Farklı bitki türlerine göre yürütülen ıslah yöntemleri Tablo 2.2’de yer almaktadır.

²¹ <http://www.mku.edu.tr/files/898-bd37756f-1e88-4792-a186-eaee9bc266da.pdf> (erişim tarihi: 15.05.2018).

²² <http://www.mku.edu.tr/files/898-bd37756f-1e88-4792-a186-eaee9bc266da.pdf> (erişim tarihi: 15.05.2018).

Tablo 2.2 Bitki Türlerine Göre Islah Yöntemleri

Bitki Türleri	Islah Yöntemi
Kendine Döllenen Bitkiler	İntrodüksiyon, Seleksiyon, Melezleme
Yabancı Döllenen Bitkiler	İntrodüksiyon, Seleksiyon, Melezleme, Tekrarlamalı Seleksiyon, Sentetik Çeşitler
Vegatif Çoğalan Bitkiler	Klon Seçme, Melezleme
Tüm Bitkiler	Mutasyon, Moleküler Teknikler

Kaynak: Şehirli ve Özgen, Bitki Islahı, 2007’den derlenmiştir.

2.5. Yeni Bitki Çeşitlerinin Islahçı Hakkı İle Korunması

Yeni bitki çeşitlerinin geliştirilmesinde önem arz eden bitki genetik kaynakları temel olarak 1992 yılında çıkarılan “Bitki Genetik Kaynaklarının Toplanması, Muhafazası ve Kullanılması Hakkında Yönetmelik” ile düzenlenmiştir. Bunlara ek olarak ülkemiz biyoçeşitliliğinin korunması için birçok sözleşmeye taraf olmuş ve çeşitli kanunlar ile bu çeşitliliğin korunması için çalışmalar yürütülmüştür.

Ülkemizde yeni geliştirilen bitki çeşitlerinin korunmasında öncelikli mevzuat; bitki çeşitlerinin geliştirilmesini özendirmeyi, yeni çeşitlerin ve ıslahçı haklarının korunmasını amaçlayan ve 15 Ocak 2004 de yayımlanan “Yeni Bitki Çeşitlerine ait Islahçı Hakkının Korunmasına İlişkin Kanun”dur. (BitÇeşK) Bu kanunun uygulamasıyla ilgili olarak “Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına Dair Yönetmelik” (BitÇeşY) ile “Çiftçi İstisnası Uygulama Esasları Yönetmeliği” (ÇİY) 12 Ağustos 2004 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Hak sahipliğinin detayları 30.04.2005 tarih 25801 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Görevlilerin Islahçı Hakkından Yararlanmasına İlişkin Yönetmelik”(KKÇİHY) ile belirlenmiştir.

Bunlara ek olarak bitkisel üretimde verim ve kaliteyi yükseltmek, tohumluklara kalite güvencesi sağlamak, tohumluk üretim ve ticareti ile ilgili düzenlemeleri yapmak ve tohumculuk sektörünün yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi için gerekli olan düzenlemeleri gerçekleştirmek amacıyla 8 Kasım 2006 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Tohumculuk Kanunu (TohumK) da önem arz etmektedir. Bu kanunla çeşitlerin ve genetik kaynakların kayıt altına alınması, tohumlukların üretimi, sertifikasyonu, ticareti, piyasa denetimi ve kurumsal yapılanmalar ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanuna dayanarak çıkarılan 13 Ocak 2008 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan “ Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği” (BitÇeşKaY) ile bitki türlerinin ve genetik kaynaklarının kayıt altına alınması ile ilgili esaslar belirlenmiştir.

Bitki çeşitlerinin ıslahçı hakkı ile korunmasını sağlayan BitÇeşK; Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Hakkında “Uluslararası Sözleşme (UPOV)” ve “Topluluk Bitki Çeşitidi Haklarına İlişkin Konsey Tüzüğü (CPVO)” esas alınarak düzenlenmiştir.

2.5.1. Islahçı Hakkının Konusu

Islahçı hakkı bir fikri mülkiyet hakkıdır. Bu hakkın konusunu bitki çeşidi oluşturmaktadır. Çeşit;

“Islahçı hakkının verilmesi için gerekli şartların karşılanıp karşılanmadığına bakılmaksızın, bir veya birden fazla genotipin ortaya çıkardığı bazı özelliklerin kendisini göstermesiyle tanımlanan ve aynı tür içindeki diğer genotiplerden en az bir tipik özelliği ile ayrılan ve değişmeksizin çoğaltmaya uygunluğu bakımından bir birim olarak kabul edilen en küçük taksonomik kısım içerisinde yer alan bitki grubunu ifade etmektedir” (BitÇeşK, 2004: m2).

Söz konusu tanımlama uluslararası mevzuatta yer alan tanımlama ile eşdeğerdir. Hakkın konusunu bitki çeşidi oluştursa da; bitkinin çoğaltılmasına yarayan en küçük bir birim ya da fide tohum gibi bitki üretmeye yetenekli bitki kısımları yani çoğaltım materyali, bitkinin hasat edilmiş materyali, hasat edilmiş materyalden doğrudan elde edilen mamul maddeler de koruma kapsamında olabilmektedir (Özkan, 2008: 9-11). Örneğin buğday tohumu (başlangıç materyali), buğday (hasat edilmiş materyal) ve un (hasat edilmiş materyalden elde edilen mamul) BitÇeşK’nda belirtilen koşulları sağlaması şartıyla ıslahçı hakkı ile korunabilmektedir.

2.5.2. Bitki Çeşidinin Islahçı Hakkı İle Korunması İçin Gerekli Şartlar

Bir bitki çeşidi ıslah edilmesi, bulunması yahut geliştirilmesi durumunda; yenilik, farklılık, yeknesaklık ve durulmuşluk özelliklerini barındırması koşuluyla ıslahçı hakkı verilerek korunmaktadır.

2.5.2.1. Yenilik

Kanun kapsamında bir bitki çeşidinin yenilik koşulunu sağlaması için hak sahibi tarafından veya hak sahibinin rızasıyla kullanım amacıyla satışının yapılmaması veya umuma sunulmaması ifade edilmiştir. Söz konusu koşul için çeşidin başvuru tarihi baz alınmış ve çoğaltım veya hasat edilmiş materyalini; ıslahçı hakkı için başvurunun yapıldığı tarihten geriye doğru yurt içinde bir yıl, yurt dışında dört yıl, ağaç ve asmalarda altı yıl öncesine kadar bu işlemlerin gerçekleştirilmemesi ifade edilmiştir (BitÇeşK,2004: m5).

Kanun kapsamında belirlenen bu süreler çeşidin satışa sunulması için avantaj sağlamaktadır. Yenilik koşulunun özü çeşidin başvurudan önce belirlenen süreler dâhilinde ticarileştirilmemiş olmasıdır. İslahçılar söz konusu çeşitleri bu süreler dâhilinde piyasaya sunarak çeşidin ticari potansiyelini görebilir ve çeşide olan talebe göre ıslahçı hakkı başvurusunda bulunabilir. Çeşidin pazarlama satış yoluyla bu süreler dâhilinde kamuya ifşa edilmesi ve herkes tarafından bilinir olması farklılık koşuluna engel teşkil edeceğinden başka kişilerin ıslahçı hakkı alması da engellenmiş olur (Tüysüz, 2006: 75-82).

Kanun kapsamında; aşağıda sayılan faaliyetler yenilik koşuluna engel teşkil etmemektedir.

- a) Hak sahibi aleyhine yapılan kötüye kullanım sayılacak satış veya açıklamalar,
- b) İslahçı hakkının devrine ilişkin sözleşme kapsamında olan satış veya açıklamalar,
- c) Bitkilerin çoğaltımı için kullanılan bütün bir bitki veya kısımları olarak ifade edilen çoğaltım materyalinin; mülkiyet hakkı değişmeksizin ve başka çeşitlerin üretiminde kullanılmaması koşuluyla materyalin hak sahibi adına çoğaltımı kapsamında yapılan faaliyetler,
- d) Mülkiyet hakkının hak sahibinde olması ve bu materyalin bir başka çeşit üretiminde kullanılmaması kaydıyla hak sahibi adına bu materyalin çoğaltım sözleşmesi kapsamında kalan faaliyetler,
- e) Çeşidin niteliklerini belirlemek amacıyla bir sözleşme çerçevesinde yapılan tarla veya laboratuvar denemeleri ya da küçük çaplı ürün işleme denemeleriyle ilgili faaliyetler,
- f) Biyolojik güvenlik amacıyla yapılacak yasal işlemler veya ticareti yapılacak çeşitlerin resmi kataloğa kaydedilmesi gibi yükümlülüklerden doğan faaliyetler,
- g) Çeşidin elde edilişi sırasında ortaya çıkan artık ürünün veya yan ürün niteliğindeki hasat edilmiş materyalin ya da çoğaltım, denemeler, resmi kataloğa kayıt gibi faaliyetler sonucu ortaya çıkan materyalin tüketim amacıyla ve çeşit tanımlanmaksızın satışı veya kamuya sunulması ile ilgili faaliyetler (BitÇeşK, 2004: m5).

2.5.2.2. Farklılık

Bir çeşidin ıslahçı hakkı ile korunabilmesi için getirilen farklılık koşulunun esas unsuru ayırt ediciliktir. Yeni geliştirilen çeşidin başvuru veya rüçhan (öncelik) tarihinde herkesçe bilinen çeşitlerden ne kadar ayırt edici olduğu incelenir ve başvuruya konu olan çeşit diğer çeşitlerle karşılaştırılır. Burada söz konusu olan bilinme faaliyeti çeşidin kamuya ifşa edilmesi anlamını taşır. Söz konusu ifşa; çeşidin herhangi bir ülkede ıslahçı hakkı ile korunması, çeşit kataloğunda yer alması, kullanılmaya başlanması, meslekî bir kuruluşun

çeşitler kataloğunda yer alması veya bir referans koleksiyonuna dahil edilmesi gibi durumlarda gerçekleşebilir (BitÇeşK, 2004: m6).

Farklılığın belirlenmesi amacıyla başvuruya konu olan çeşidin karşılaştırıldığı ve herkesçe bilinen çeşitlerin ıslahçı hakkı ile korunması şartı aranmamaktadır. Öyle ki BitÇeşK kapsamında çeşit tanımı incelendiğinde “korunup korunmadığına bakılmaksızın” ifadesi kullanılmıştır (Tüysüz, 2006: 82-89).

Yenilik koşulunu sağlayan süreler dahilinde satışa sunulan çeşitlerin tohumlukların kaydedilmesi amacıyla resmi kataloglarda yer aldığı takdirde herkesçe bilinir duruma geldiği için farklılık koşulunu sağlayamamaktadır. Bu sebeple çeşidi satışa sunan çeşit sahibi dışındaki kişiler söz konusu çeşitten farklı olmadığı sürece ıslahçı hakkından faydalanamaz (Tüysüz, 2006: 82-89).

2.5.2.3. Yeknesaklık

Çoğaltım yöntemine bağlı değişiklikler dışında çeşidin özellikleri bakımından bir örneklik gösteren çeşitler yeknesak kabul edilir. (BitÇeşK, 2004: m7) Çoğaltım sonucu elde edilen ürünler genotipleri bakımından aynı özellikleri göstermelidir (Tekinalp, 2012: 753).

Kanunda ifade edilen çoğaltım yöntemleri arasındaki farklılık eşeyli yolla (tohumla) çoğaltım ve eşeysiz yolla yani vejetatif çoğaltım kastedilmektedir. Vejetatif yolla çoğalan bitkiler tohumla çoğaltılan bitkilere göre daha yeknesaktır. Kanun bu sapmaları yeknesaklık değerlendirmesinde kabul edilebilir bulmaktadır (Tüysüz, 2006: 89-91).

2.5.2.4. Durulmuşluk

Islah faaliyetleri sonucu geliştirilen çeşitlerin ıslahçı hakkı ile korunması için gerekli bir diğer koşul ise çeşidin çoğaltım faaliyetleri sorucunda özelliklerinin değişmemesidir. Çoğaltım asıl veya ebeveyn bitkilerle aynı özellikleri taşıyan bir sonraki nesil bitkilerin elde edilmesini ifade eder. Bu faaliyet sırasında özellikleri değişmeyen, aynı kalan çeşitler durulmuş kabul edilir (BitÇeşK, 2004: m8).

Çoğaltım sırasında çeşidin durulmuş kabul edilebilmesi için ayırt edici özelliklerinin dışında kalan çeşide ait olan tüm özellikler bakımından bir değişikliğin olmaması gerekmektedir. Tek bir özelliğin değişmiyor olması çeşidin korunmasını sağlamaz (Tüysüz, 2006: 91-93).

2.5.3. İsimlendirme

Bitki çeşitleri araştırmacılar tarafından iki türlü isimlendirilmektedir. Birincisi botaniksel isim olup, bitkilere ve bitki gruplarına belirli kurallar dâhilinde basit ve tek anlamlı isimler vermektir. Bitkiye verilen ismin dünya üzerinde farklı anlamlar ifade etmemesi amacıyla tek bir dil kullanılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Latince bitkilerin isimlendirilmesinde resmi dil olarak kabul edilmiştir. Bitkilerin isimlendirilmesi için çeşitli ilkeler ve kurallar benimsenmiş, "Uluslararası Botanik Adlandırma Kodu" adıyla farklı dillerde yayımlanmıştır.

Söz konusu botanik isimlendirmede bir türün adı iki kelimeden (binominal) oluşmaktadır. Birinci kelime cins adını ifade ederken, ikinci kelime türü ifade etmektedir. Üçüncü kelime ise türün ilk tanımını yapan yazarın adını ifade eder. Örneğin *Quercus petraea* (Mattuschka) Liebl (Efe, 1991: 64-65).

Bitki çeşidini ikinci isimlendirmesi ise ıslahçı hakkı başvurusu kapsamında ıslahçısı tarafından verilen isimdir. Söz konusu isimlendirme anlamlı veya anlamsız kelime ya da kelime gruplarından, kelime ve rakamlardan veya harf ve rakamlardan oluşabilir (BitÇeşK, 2004: m9).

Bu isimlendirme fikri mülkiyet haklarından marka hakkı ile karıştırılmamalıdır. Çeşidin isimlendirilmesi bu çeşide marka hakkı sağlamaz. Çeşit için önerilen ismin, çeşit ile ilgili ürünlerin 10.01.2017 tarihli 6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu (SMK) kapsamındaki marka hakkını alınmasını engelleyecek bir unsur barındırmaması ve ismin SMK marka hükümleri açısından değerlendirilmesi gerekmektedir (BitÇeşK, 2004: m9).

Ancak şunu belirtmek gerekir ki; başvuruya konu olan yeni bitki çeşitlerinin isimlendirmesinin yapılmadan önce üçüncü kişilerin sahip olduğu fikri mülkiyet haklarının araştırmasının yapılması faydalı olacaktır. Nitekim çeşide verilen ismin kullanımı durumunda üçüncü kişilerin öncelik hakları bulunmaktadır (BitÇeşK, 2004: m9). Üçüncü kişiler marka, ticaret unvanı, işletme adı, coğrafi işaret gibi hakları sebebiyle ismin kullanılmasını engelleyebilir. Bu durumda ıslahçı Bakanlığın talebi ile çeşide yeni bir isim vermek durumunda kalabilir (BitÇeşK, 2004: m9). Ancak burada üçüncü kişilerin Bakanlığın geçici ismi yayınlaması ya da başvuruya konu olan çeşidin ismin ıslahçısı tarafından bildirilmesi durumunda ismin kullanılmasına itiraz etmeleri gerekmektedir. İtiraz olmaması durumunda ismin ıslahçı hakkının alınmasına bir engeli bulunmaz (Tüysüz, 2006: 93-97).

Çeşit için önerilen ismin aynısı veya ayırt edici olmayacak kadar benzeri daha önce Türkiye ya da UPOV Sözleşmesine taraf bir ülkede kullanılmışsa Bakanlık ismin

düzenlenmesini başvuru sahibinden talep eder ve düzenleme olamaması durumunda resen ret eder. Buradaki kullanım aynı ya da yakın türler için geçerlidir. Farklı türlerde aynı ismin kullanılması mümkündür. Bu durumun istisnası ise daha önce korunan çeşidin üretimden kalkmış olması veya yaygın olarak tanınmamasıdır (BitÇeşK, 2004: m9-m42).

Yeni bitki çeşidi için önerilen isim; dil bilimi açısından çeşidin tanınmasında yetersiz kalmamalı, kamu düzeni ve genel ahlâka aykırı bir isimlendirme olmamalıdır (BitÇeşK, 2004: m42).

Aynı zamanda isim “sadece bitki çeşitleri ve tohumculuk sektöründe söz konusu olan tür, kalite, miktar, amaç, değer, coğrafi orijin veya üretim tarihini belirten işaretler” den ibaret olamamalıdır (BitÇeşK, 2004: m42) Bu durum da Bakanlığın resen ret nedenleri arasında yer almıştır.

Resen ret nedenlerinden bir diğeri ise önerilen ismin “çeşidin özellikleri, değeri ve coğrafi orijini açısından veya çeşit ile ıslahçı ya da çeşit ile başvuru sahibi arasındaki irtibat bakımından yanıltıcı veya karışıklığa neden olacak nitelikte” verilmesidir (BitÇeşK, 2004: m42).

BitÇeşK da belirtilen ve yukarıdaki koşullara uyan çeşit isimleri Islahçı Hakkı Bülteni’nde yayımlanır. Korunan çeşidin çoğaltım materyalini satan veya başka şekilde pazarlayan herkes çeşidin bu ismini kullanmak zorundadır. Söz konusu bu kullanım ıslahçı hakkının sona ermesi durumunda da geçerlidir (BitÇeşK, 2004: m9) Çeşidin satışı sürecinde söz konusu isim marka ticaret unvanı ve benzer işaretlerle kullanıldığı taktirde kolayca tanınabilir şekilde yazılmalıdır (BitÇeşK, 2004: m9).

2.5.4. Islahçı Hakkın Sahipliği

Islahçı hakkı da bir fikri mülkiyet hakkıdır ve hakkın sahibine; geliştirilen yeni çeşit üzerinde mevzuat kaynaklı başvurular, işleme, çoğaltma, yayma, temsil, her türlü vasıta ile umuma iletim, değişiklik yapma, isim belirtme, umuma arz; çeşidin üretimi, kullanımı, satışı, pazarlanması, geliştirilmesi, çeşidin üçüncü kişilere lisans, devir ve benzeri yollarla kullandırılması gibi inhisarı haklar tanımaktadır.

2.5.4.1. Başvuru Hakkı

BitÇeşK kapsamında ıslahçı hakkı başvurusunun “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları veya Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde ikametgâhı olan veya iş merkezi bulunan gerçek veya tüzel kişiler veya UPOV Sözleşmesi hükümleri dahilinde başvuru hakkına sahip kişiler” tarafından yapılabileceği ifade edilmiştir. Aynı zamanda karşılıklılık ilkesine göre ülkemiz

vatandaşlarına kendi ülkelerinde ıslahçı hakkı koruması sağlayan devletlerin uyruğundaki gerçek veya tüzel kişilerin de başvuru hakkına sahip olduğu belirtilmiştir (BitÇeşK, 2004: m4)

Yeni geliştirilen bitki çeşidinin ıslahçı hakkı, “ıslahçısına ve onun hukuki haleflerine ait” olarak belirtilmiştir. Islahçıların birden fazla olması durumunda ise ıslahçılar arasındaki anlaşmaya dayanan paylaşım esas alınmaktadır. Herhangi bir anlaşma olmaması durumunda Türk Medeni Kanunu’ndaki müsterek (paylı) mülkiyet hükümleri çerçevesinde hak sahipliği söz konusudur. Islahçılar paylı mülkiyet durumunda; kendi payları üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilir, diğer hak sahiplerine bildirimde bulunmak kaydı ile çeşidi kullanabilir, çeşidin korunması için gerekli başvuruları yapabilir, hakkının tecavüze uğraması durumunda diğer pay sahipleri ile üçüncü kişilere karşı hukuk ve ceza davası açabilir (BitÇeşK, 2004: m11).

Pay sahiplerinin kendilerine ait olan paylarını devretmek istemeleri halinde diğer pay sahibinin ön alım hakkı bulunmaktadır. Söz konusu hakkın kullanılması için Bakanlık diğer pay sahiplerine devir durumunu 2 ay içinde bildirir. Bu hakkın kullanımı için hak düşürücü süre söz konusu bildirimden itibaren 1 aydır. Devir yazılı yapılır ve sicile kaydedilir (BitÇeşK, 2004: m11).

Pay sahipleri çeşidin kullanım hakkın üçüncü kişilere devredilmesi durumunda bireysel hareket edememektedir. Devir hakkın kaybına yol açması sebebiyle tüm pay sahiplerinin onayı gerekmektedir (BitÇeşK, 2004: m11).

2.5.4.2. Hizmet İlişkisinde Hak Sahipliği

Çalışanlar tarafından ıslah edilen bitki çeşitleri için hak sahipliğinin belirlenmesinde hizmet ilişkisi dikkate alınmıştır. Özel bir sözleşme ya da işe ilişkin özel bir durum olmadığı sürece çalışanların işlerini yürütürken ıslah ettikleri veya buldukları ve geliştirdikleri çeşitlerin hak sahipliği işverene aittir. Söz konusu aidiyet çalışanın yeni çeşitleri sözleşmesi gerektirmediği halde işyerinin imkânlarını kullanarak ve işyerindeki bilgilerden faydalanarak gerçekleştirmesi durumunda da geçerlidir (BitÇeşK, 2004: m12).

Çalışanların yukarıda ifade edilen işverenin hak sahipliği karşılığında yeni çeşidin ekonomik değeri dikkate alınarak işveren ile birlikte belirleyecekleri bir bedeli isteme hakları bulunmaktadır. Taraflar bu bedeli daha önce belirleyerek imzalamış oldukları hizmet sözleşmesinde yer verebilir. Bedel konusunda anlaşma sağlanamazsa mahkeme tarafından tespit edilmektedir.

2.5.4.3. Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışanların Hak Sahipliği

Bakanlıkların araştırma yetkisi verilmiş birimleri, bağlı ve ilgili kuruluşları ile üniversitelerde çalışan görevlilerin ıslah ettikleri veya buldukları ve geliştirdikleri çeşitlerin hak sahipliği hizmet ilişkisi ile bağlı bulundukları kurum ve kuruluşlara aittir.

Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların ıslahçı hakkından yararlanmasına ilişkin esaslar Bakanlık tarafından 2005 yılında çıkarılan KKÇİHY ile belirlenmiştir. Söz konusu yönetmelik üçüncü bölüm kapsamında detaylı olarak incelenecektir.

Çeşidin geliştirilmesinde yer alan çalışanların kendi isimlerini ıslahçı olarak belirtilmesini isteme hakları bulunmaktadır ve bu hak devir veya feragat edilememektedir (KKÇİHY, 2005: m9).

2.5.4.4. Hizmet İlişkisi Dışında Hak Sahipliği

Çalışan ile işveren arasında imzalanan hizmet sözleşmesinin dışında kalan iş sözleşmelerinde aksine bir hüküm bulunmadığı durumda ıslah edilen veya bulunan ve geliştirilen çeşidin sahibi yine işveren olarak belirtilmiştir (BitÇeşK, 2004: m13).

2.5.5. Islahçı Hakkı Başvurusu ve Tescil Süreci

Islahçı hakkından yararlanmak için yukarıda belirtilen hak sahiplerinin kanunda ve buna bağlı olarak çıkarılmış olan BitÇeşY’de belirtilmiş olan Islahçı Hakkı Başvuru Formu, gerekli bilgi ve belgeler ile BÜGEM’e başvuruda bulunması gerekmektedir. Başvuru formu ve gerekli belgeler aşağıda yer almaktadır.

Çeşit sahibi ıslahçı hakkının tesciline ilişkin talebin iletildiği ıslahçı hakkı başvuru formu ve gerekli belgeler;

- a) Başvuru sahibi ve ıslahçıların isim ve adresleri, ıslahçı hakkının sahibi kendisi değilse bu hakkı ıslahçıdan nasıl elde ettiğine ilişkin (sözleşme, hizmet ilişkisi) bilgi ve belgeri,
- b) Varsa vekil bilgisi, noter tasdikli vekaletnameyi,
- c) Çeşidin botanik ismi (Türkçe ve Latince), çeşit için ıslahçının önerdiği isimi,
- d) Çeşidin coğrafi orijinini,
- e) Daha önce başka bir başvuru yapılmışsa ve rüçhan hakkı talep ediliyorsa; ilk başvurunun yapıldığı tarih, ülke, kuruluş, başvuru numarası ve adını içeren onaylı belgeyi,
- f) FYD testleri için çeşidin teknik özelliklerini içeren Teknik Başvuru Formu veya UPOV’a uygun teknik inceleme raporunu,

- g) Çeşit ticarete konu olmuşsa buna ilişkin bilgi ve belgeleri,
- h) Çeşidin tanımlanmasını sağlayacak resim, slayt veya materyali,
- i) Başvuru ücretinin ödendiğine ilişkin belgeleri

kapsamaktadır.

Türkiye’de ikametgâhı olmayan hak sahipleri ıslahçı hakkı başvurusunda bulunmak için Türkiye’de ikametgâhı olan vekil ile başvuruda bulunmak zorundadır (BitÇeşK, 2004: m32, m33; BitÇeşY, 2004: m9). Başvuru ve tescile ilişkin genel süreçler Şekil 2.4’te yer almaktadır.

Şekil 2.4 Bitki Çeşidi Islahçı Hakkı Tescil Süreci

2.5.5.1. Başvuru Yapılabilecek Tür Listesi

Islahçı hakkı başvuruları Bakanlık tarafından belirlenen tür listesinde yer alan bitki cins ve türlerinde yapılabilmektedir. 1991 tarihli UPOV sözleşmesi kapsamında üye olan ülkelerin üyelik tarihinden itibaren ilk on yıl içerisinde en az 10 türün ıslahçı hakları ile ilgili başvurularını kabul etmeleri zorunlu kılınmıştır. 10 yıl sonunda ise üye ülkeler bütün bitki cins ve türleri ile ilgili başvuruları kabul etmeleri gerekmektedir.

Ülkemizin UPOV üyeliğinin başlangıcında ıslahçı hakkı için başvurulabilecek tür listesi oluşturulurken, ülkemiz için stratejik ve ekonomik öneme sahip olan türler seçilmiş ve seçilen 61 tür Başvurulabilecek Tür Listesi olarak UPOV’a bildirilmiştir.

2017 yılı sonu itibari ile bu liste 270 bitki türü veya botanik grubunu içermektedir. Farklı tür ve botanik gruplara ilişkin başvuru gelmesi halinde Başvurulabilecek tür listesi Bakanlığın internet sitesinde yayımlanmaktadır (Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, 2017: 3-4).

2.5.5.2. Rüçhan Hakkı

Rüçhan hakkı bir öncelik hakkıdır. Yeni geliştirilen bir çeşidin korunması için UPOV sözleşmesine taraf bir ülkede başvuru yapılmışsa bu başvuru tarihinden itibaren 12 ay içerisinde ıslahçı hakkı korumasından faydalanmak için Türkiye'ye rüçhan hakkı kullanılarak ıslahçı hakkı başvurusunda bulunulabilir. Başvuru halinde UPOV Sözleşmesine taraf olan ülkedeki ilk başvuru tarihi Türkiye için de geçerli olur, ıslahçı hakkı koruması bu tarihten itibaren başlar (BitÇeşK, 2004: m34).

Önceki ülkede çeşidin korunması için yapılan patent vb. herhangi bir başvuru öncelik hakkında kullanılabilir niteliktedir. Başvurunun ıslahçı hakkı başvurusu olması zorunlu değildir. Rüçhan tarihi ile Türkiye'ye başvuru yapılan tarih arasında başvuruya konu olan çeşide ilişkin herhangi bir başka başvuru söz konusu olması halinde ıslahçı hakkı sahibinin diğer ülkedeki başvurusundan kaynaklı öncelik hakkı bulunmaktadır. İkinci başvuru sahibinin başvurusu farklılık koşulu (herkesçe bilinen bir çeşitten farklı olmama) sağlamaması gerekçesiyle reddedilecektir. Başvuru tarihinin aynı olması çeşidin koruma süresinin de uzamasını engellemektedir. Rüçhan hakkının kullanımı başvuru sahibinin inisiyati bu 12 ay içerisinde kullanılmazsa bir daha ileri sürülememektedir (Tüysüz, 2006: 121-123).

2.5.5.3. Başvurunun İncelenmesi ve İlanı

Bakanlığa yapılan ıslahçı hakkı başvurusu BÜGEM'in oluşturduğu Komisyon²³ tarafından şeklen ve esasen olmak üzere iki şekilde incelenmektedir (BitÇeşK, 2004: m 35).

Başvurunun yazılı olarak BÜGEM' e yapılması, başvuru şartlarını karşılayıp karşılamadığı, çeşidin teknik özelliklerini gösteren bilgi ve belgelerin yeterliliği, rüçhan hakkı talebinin istenilen koşulları sağlayıp sağlamadığı, başvuru ücretinin ödenme durumu şekli inceleme kapsamında değerlendirilir. Şekli değerlendirmede bir eksiklik veya yanlış tespit edilmesi durumunda talebin Bakanlığa ulaştığı tarihten 30 gün içerisinde başvuru sahibinden düzeltilmesi talep edilir. Bu süre içerisinde düzeltilmeyen başvuru yapılmamış sayılır. Belirlenen süre içerisinde belgelerin düzeltilmesi ve tamamlanması durumunda başvuru yapılan tarih itibarıyla başvuru kesinlik kazanır. Rüçhan hakkında eksiklik bulunuyorsa rüçhan hakkı talebi yokmuş gibi işlem görür (BitÇeşK, 2004: m35; BitÇeşY, 2004: m11).

Başvurunun esasen incelenmesinde ise; başvuruya konu olan çeşidin yenilik durumu, başvuru sahibinin başvuruya yetkili kişilerden olup olmadığı, başvurunun ret edilme

²³ Komisyon: BÜGEM bünyesindeki bitki gurumu bazında bir uzman, hukuk müşaviri, BÜGEM'den bir konu uzmanı olmak üzere üç kişiden oluşur. Gerekli görülürse ilgili konuda uzman danışman komisyona davet edilebilir. (Is.Hak.Yön.M10)

nedenlerini içerip içermediği ve çeşide verilen ismin gerekli koşulları sağlayıp sağlamadığı açısından değerlendirilir.

Başvurunun esasen değerlendirilmesi sonucunda ıslahçı hakkının verilmesini engelleyecek bir durumun tespitinde BÜGEM başvuruyu ret eder ve karar tarihinden itibaren 30 gün içinde bunu başvuru sahibine gerekçeleriyle birlikte bildirir. Çeşit ismi sebebiyle ret kararı verilmesi durumunda 30 gün içerisinde başvuru sahibi tarafından yeni bir isim önerilebilir.

Başvuruda herhangi bir eksiklik bulunmaması halinde kütüğe kaydedilir ve BÜGEM'e yapılan başvuru tarihi itibarıyla başvuru kesinlik kazanır (BitÇeşK,2004: m35; BitÇeşY,2004: m11).

BÜGEM başvurunun ıslahçı hakkı ile ilgili sicil kayıtlarının yer aldığı kütüğe kaydedilmesinden itibaren otuz gün içinde; başvuru sahibi veya vekil bilgilerini, başvuru sahibi ıslahçı değilse ıslahçıya ilişkin bilgiler ve ıslahçıdan yetkinin ne şekilde alındığını gösteren bilgiler, çeşidin botanik sınıflandırmadaki Türkçe ve Latince ismi ve çeşit sahibi tarafından önerilen isim, rüçhan talebi varsa ilk başvuruya ilişkin bilgiler bitki çeşitleri bülteninde ilan edilir. (BitÇeşK,2004: m36; BitÇeşY,2004: m13)

2.5.5.4. Başvuruya İtiraz ve İtirazların İncelemesi

Başvurunun bültende ilan edilmesi ile birlikte 3 ay içerisinde çeşidin yeni, farklı, yeknesak ve durulmuş olmadığı, çeşit için önerilen ismin uygun olmadığı, başvuru sahibinin gerçek hak sahibi olmaması gerekçeleriyle ve gerekli bilgi ve belgeleri içeren bir dilekçe ile BÜGEM'e itiraz edebilir.

İtiraza ilişkin bilgi ve belgeler komisyon tarafından 15 gün içerisinde incelenir ve belgelerin birer sureti başvuru sahibine gönderilir. Başvuru sahibi 3 ay (2 ay ek süre verilebilir) içerisinde başvuruya devam edip etmeyeceği ve değişiklik yapıp yapmayacağı konusunda bildirimde bulunur. Başvuru sahibinin itiraza ilişkin bildirim yapmaması durumunda başvuru geri çekilmiş sayılır. İtiraza ilişkin başvuru sahibi tarafından bildirimde bulunulması halinde itiraz sahibine itirazını sürdürüp sürdürmediği konusunda 30 gün içerisinde bilgilendirmede bulunması beklenir. Bu bildirim itiraz konularının değiştirilmesini kapsamaz.

Bu süre içerisinde itirazdan vazgeçmemesi durumunda; itiraz konularının yenilik koşulu, başvuru sahibinin ve ismin uygunluğu ile ilgili ise BÜGEM itiraz ile ilgili inceleme başlatır. BÜGEM tarafından verilen kararın tebliğinden 30 gün içerisinde dava açılabilir.

İtiraz konusunun çeşidin farklılık, yeknesaklık ve durulmuşluk kriterlerini sağlamadığı gerekçesine dayanıyorsa itiraz teknik inceleme sırasında değerlendirilir.

İtiraz sonucunda başvuru sahibinin gerçek hak sahibi olmadığı BÜGEM tarafından tespit edilirse itiraz kabul edilir ve başvuru sahibi ve itiraz edene bildirilir. Bu durumda gerçek hak sahibinin 30 gün içinde başvurunun kendi adına devam ettirilmesini ve başvuru tarihinin değişmemesini talep edebilir. BÜGEM tarafından talebin kabul edilmesiyle önceki başvuru tarihi gerçek hak sahibi için başvuru tarihi olarak kaydedilir. (BitÇeşK,2004: m38; BitÇeşY,2004: m15)

2.5.5.5. Başvurunun Teknik İncelemesi ve Sonuçlarının Değerlendirmesi

Çeşidin teknik inceleme için uygun olması halinde, çeşidin başvuruda belirtilen botanik sınıfa aitliğinin değerlendirilmesi, çeşidin farklı, yeknesak ve durulmuşluğunun tespit edilmesi amacıyla teknik incelemeye alınır ve çeşit özellik belgesi hazırlanır (BitÇeşK,2004: m39; BitÇeşY,2004: m16).

UPOV sözleşmesine taraf ve Türkiye ile aynı tarımsal iklim şartlarına sahip bir ülkede başvuru sonucunda yetkili bir kuruluş tarafından yapılan test sonuçlarının Bakanlığa sunulması halinde teknik inceleme bu testlerin sonuçlarına dayanır (BitÇeşK,2004: m39; BitÇeşY,2004: m16).

Teknik incelemenin uygulanmasına ilişkin koşullar Bakanlık tarafından belirlenmekte ve inceleme Bakanlığın gözetimi halinde yürütülmektedir. Gerekli olan yetiştirme testleri ve diğer testler Bakanlığın ana hizmet birimleri, bakanlığa bağlı ve ilgili kuruluşlar veya Bakanlıkça belirlenen bir ücret ile başka kuruluşlar tarafından yapılabilir. Teknik inceleme Bakanlık tarafından gözetim altında başvuru sahibine de yaptırılabilir. Başvuru sahibi tarafından yapılan ya da yaptırılan test sonuçları BÜGEM'e verilir (BitÇeşK, 2004: m39).

Başvuru sahibi teknik inceleme için gerekli bilgi, belge ve materyali sağlamakla yükümlüdür. Test materyalinin miktarı ve şahit numuneler²⁴ Bakanlıkça belirlenmektedir. Başvuru sahibi test materyalini başvurunun bültende yayımlanmasından sonra teknik incelemeyi yapacak olan kuruluşun belirlediği bir tarihte teslim eder. Vejetatif türler dışında alınan test materyallerinin bir kısmı FYD testlerinde kullanılırken bir kısmı da şahit numune olarak saklanmaktadır. Başvuru sahibinin bunları haklı bir neden olmaksızın sağlayamaması durumunda başvuru reddedilir. Tescilli çeşitlerde de başvuru sahibi tescil kararının bültende

²⁴ Şahit numune; Bakanlıkça belirlenen en alt sertifikalı sınıftaki tohumluğun türler bazındaki asgari çimlenme standardına sahip olmalıdır.

yayımlanmasından itibaren 30 gün içinde vejetatif türler dışındaki türlerde şahit numuneyi saklamak üzere teknik incelemeyi yapan kuruluşa temin etmelidir. Çeşidin genetik yapısının devamlılığını tespit etmek amacıyla kuruluş tarafından yeni numune talep edilebilir. Başvuru sahibi yazılı talepten itibaren 3 ay içinde bu numuneyi sağlamak zorundadır (BitÇeşK, 2004: m39; BitÇeşY,2004: m16-m17).

FYD testlerinde çeşidin denenme süresi; süs bitkileri için en az 1 yıl, tek yıllık ve çok yıllık tarla bitkilerinde 2 yetiştirme sezonu, meyve türlerinde ise yeterli ürün alınabilen iki ürün sezonudur. Çeşitle ilgili bir problem olması durumunda bu süreler uzatılabilmektedir. FYD testlerinin yapılırken başvuruya konu olan bitki türü için varsa UPOV ve CPVO temel koşulları baz alınarak hazırlanan bitki özellik belgesinde belirlenen esaslar ve test kriterleri yoksa teknik incelemeyi yapacak kuruluş tarafından belirlenen inceleme kriterleri uygulanır. Söz konusu çeşit özellik belgesine koruma konusunu etkilemeyecek şekilde yeni kısımlar eklenebilir ya da bazı kısımlarda değişiklik yapılabilir. Bu değişikliklerin sebebi tarımsal ve botanik bilgilerdeki değişimlerdir (BitÇeşY,2004: m17).

BÜGEM tarafından yetkilendirilen kuruluş, çeşidin özelliklerinin belirlenebildiği teknik incelemenin sonucunda çeşidin farklılık, yeknesaklık, durulmuşluk koşullarının tespitini içeren inceleme raporunu ve bu FYD testi sonuçlarında hazırlanan çeşide ait özellik belgesini BÜGEM'e gönderir (BitÇeşY,2004: m17).

Bakanlık inceleme raporunu yeterli bulmazsa tamamlayıcı incelemeleri kendisi yapar veya yaptırır (BitÇeşK,2004: m40; BitÇeşY,2004: m19).

2.5.5.6. Islahçı Hakkının Tescili ve Tescile İtiraz

BÜGEM tarafından teslim alınan inceleme raporu doğrultusunda bitki grupları esas alınarak Islahçı Hakkı Tescil Komitesi (Komite) oluşturulur. Bu tescil komitesi BÜGEM, FYD testlerini yapan kuruluş veya bölge deneme kuruluşu, hukuk müşaviri, ilgili kamu tarımsal araştırma kuruluşu, ziraat fakültelerinden temsilcilerden oluşur. Komiteye ayrıca danışman da davet edilebilmektedir. Islahçı hakkının verilmesine ilişkin karar bu komite tarafından verilmektedir (BitÇeşY,2004: m19).

İnceleme sonucunda hazırlanan rapora göre çeşit farklılık, yenilik, yeknesaklık koşullarını sağlamıyorsa başvuru Bakanlık tarafından resen reddedilir (BitÇeşK, 2004:m42).

Komite kararının olumlu olması durumunda; tescil kararı öncesinde başvuru belgesinde geçici bir isim verilmişse başvuru sahibinden 30 gün içerisinde kesin bir isim bildirilmesi talep edilir. Başvuru sahibi tarafından önerilen isim Bakanlık tarafından uygun

bulunursa UPOV Sözleşmesine taraf ülkelere bildirilir ve bültende yayımlanır. Başvuru sahibinin isim önermemesi halinde başvuru reddedilir (BitÇeşK,2004: m41).

Korumaya alınan çeşitlere isim verilerek kütüğe kaydedilir ve tescilden itibaren 30 gün içerisinde bültende ilan edilir. Koruma altına alınan çeşitler için başvuru sahibine İslahçı Hakkı Tescil Belgesi verilir (BitÇeşY,2004: m19, m21).

Tescilin ıslahçı hakkı bülteninde yayımlanmasından itibaren 30 gün içinde üçüncü kişiler bazı işlemlerde eksiklik yapıldığı gerekçesiyle Bakanlığa itirazda bulunabilir. Bu işlemler (BitÇeşK, 2004: m45);

1. Başvuru mercii
2. Başvuru şartları
3. Rüchan hakkı
4. Başvurunun bültende ilanı
5. Çeşidin teknik incelemesi
6. İnceleme raporu
7. Geçici ismin kesinleşmesi
8. Tescil kararının bütende ilanını kapsamaktadır.

İtiraz edenlerin itiraz dilekçesi ile birlikte destekleyici belgeleri, itiraz ücretini sunması gerekir. BÜGEM itiraz ile ilgili belgeleri başvuru sahibine ve komiteye göndererek hak sahibinden 30 gün içerisinde görüşlerini yazılı bir şekilde iletmesini talep eder. Komite ilgili itiraz gerekçelerini inceleyerek BÜGEM'e rapor sunar. BÜGEM komitenin görüşleri doğrultusunda itirazı inceleyerek yapılan işlemlerde bir eksiklik saptaması halinde tescil ile ilgili işlem geçersiz sayılarak eksik ya da hatalı işlemin yapıldığı aşamaya dönülmesine ve ilgili işlemin tekrar yapılmasına karar verir. BÜGEM tarafından itiraz uygun bulunmazsa itiraz reddedilerek hak sahibine ve itiraz sahibine bildirilir (BitÇeşK, 2004: m45; BitÇeşY, 2004: m22).

2.5.6. Hak Sahibinin Tescil Sonrası Yükümlülüğü ve İslahçı Hakkının Sahibine Tanınan Yetkiler

İslahçı hakkı sahibi hakkın yürürlükte olduğu sürece, korunan çeşidin veya yerine göre kalıtsal kısımlarının genetik yapılarının devamlılığını sağlamakla yükümlüdür. Hak sahibi bu yükümlülüğünü yerine getirmez veya Bakanlık tarafından çeşidin yeknesaklık ve durulmuşluk özelliklerini kaybettiği tespit edilirse, ıslahçı hakkı, Bakanlık tarafından re'sen iptal edilir (BitÇeşK, 2004: m46, m47).

Islahçı hakkı hak sahibine çeşidin tamamı veya bir kısmı, çoğaltım materyali, hasat edilen materyali, hasat edilen materyalden elde edilen mamuller üzerinde münhasır haklar sağlamaktadır.

Başvuruya konu olan ve tescil edilen çeşit üzerindeki ıslahçı hakkı hak sahibine çeşidin; üretilmesi ve çoğaltılması, çoğaltım amacıyla hazırlanmasını, satışa arz etmeyi, satmayı veya herhangi bir şekilde piyasaya sunmayı, ihraç veya ithal etmeyi, depolamayı inhisarî bir şekilde sağlar (BitÇeşK, 2004: m14).

Hak sahibinin izni olmadan koruma altındaki bir çeşidin çoğaltım materyalinin kullanılması ile elde edilen hasat edilmiş materyaller, korunan çeşidin türetilmiş bir çeşit olmaması kaydıyla bu çeşitten türetilen²⁵ çeşitler, koruma altındaki çeşitlerden farklı olmayan çeşitler ve üretimleri için her seferinde koruma altındaki çeşidin kullanıldığı çeşitlerin; üretim, satış, ithal, ihraç vb. hak sahibine tanınan faaliyetlere konu olması halinde hak sahibinin izni gerekir. Hak sahibi bu izni belirli şartlara bağlayabilir ve yetkilendirmede sınırlandırma getirebilir.

Islahçı hakkı başvurusuna konu olan bir çeşidin tescil edilmesinden önce hak sahibi dışında başka kişi veya kişiler tarafından hak sahibinin iznini gerektiren yukarıdaki faaliyetlere kullanılması durumunda, tescil ile başvuru tarihi arasındaki izinsiz kullanım için hak sahibine belirli bir bedel ödenmesi zorunludur (BitÇeşK, 2004: m15).

2.5.7. Islahçı Hakkının Sınırlandırılması

Islahçı hakkı sahibi kendisine tanınan bu yetkileri bazı özel durumlarda kullanamaz. Bunlar;

- a) Ticari bir amaç taşımayan şahsi kullanımlar,
- b) Deneme amacıyla yapılan faaliyetler,
- c) Yeni çeşitlerin elde edilmesi amacıyla yapılan ve yukarıda belirtildiği üzere hak sahibinin iznini gerektirmeyen faaliyetler (BitÇeşK,2004: m16),
- d) Çiftçi istisnası kapsamında giren faaliyetler (BitÇeşK, 2004: m17),
- e) Zorunlu lisans (BitÇeşK, 2004: m18) ve
- f) Islahçı hakkının tüketilmesidir(BitÇeşK, 2004: m31).

²⁵ **Türetilmiş çeşitler:** Hâkim özelliklerini başlangıç olarak kullanılan, mevcutta bulunan bir çeşitten alan, türetme yönteminden (seleksiyon, melezleme, genetik mühendisliği vb.) kaynaklı farklılıklar dışında bu çeşidi oluşturan genotip veya genotipler tarafından meydana getirilen asli özellikleri gösteren ancak başlangıç çeşidinden açıkça ayırt edilebilir olan çeşitlerdir (BitÇeşK, 2004: m14).

Çiftçi istisnası olarak adlandırılan faaliyetler; küçük çiftçilerin hibrit ve sentetik çeşitler dışında kalan korunan çeşitlerin çoğaltım materyalinin herhangi bir miktar kısıtlaması olmaksızın ve bir bedel ödmeden, tarımsal üretimin korunması ve kollanması amacıyla kendi işledikleri arazilerinde²⁶ yaptıkları üretim faaliyetleri sonrasında elde etmiş oldukları ürünlerin kedileri tarafından işlenen arazilerde yeni üretim amacıyla kullanımıdır. Bu istisna belirli ürün grupları ve ürünlerle sınırlandırılmıştır. Bunlar; tahıllar, yemeklik baklagiller, yem ve endüstri bitkileridir.

Miktar kısıtlaması olmamakla birlikte küçük çiftçi tanımlaması kapsamında üretim miktarında bir sınırlandırma getirilmiştir. Öyle ki küçük çiftçiler istisna kapsamındaki türlerden en fazla 92 ton tahıl üretmek için kullanılabilecek arazilerden daha küçük bir araziye sahip olmalıdır.

İstisnadan faydalanacak olan çiftçilerin veya ürünü işleyenlerin, hak sahibi tarafından talep edilen tüm bilgi ve belgeleri sağlama zorunluluğu bulunmaktadır.

Bu istisna dışında kalan çiftçiler hak sahibine anlaşma ile belirlemiş oldukları bir bedeli ödeyerek çeşitten faydalanabilirler (BitÇeşK, 2004: m17).

Hakkın kullanımına getirilen sınırlandırmalardan birisi de ıslahçı hakkının tescil tarihinden itibaren üçüncü yılın sonunda kamu yararı gerekçesiyle zorunlu lisansa konu olmasıdır. Söz konusu kamu yararı;

- a) Milli savunma veya halk sağlığı gerekçesiyle çeşidin kullanılması, kullanımının arttırılması veya yaygınlaştırılması,
- b) Çeşidin kullanılmamasının veya nitelik ve miktar açısından yetersiz kullanılmasının ekonomik ve teknolojik gelişme açısından ciddi zararlara sebep olması halinde söz konusu olabilir.

Zorunlu lisans anlaşması hak sahibine lisans alan zorunlu kişiye çoğaltım materyalini sağlama, lisansı alan kişiye ise bunun karşılığında hak sahibine çeşidin ekonomik önemi göz önünde bulundurularak belirlenen bir bedeli ödeme yükümlülüğü getirir. Lisans alan veya hak sahibi, sonradan ortaya çıkan ve değişikliği haklı kılan sebeplerle mahkemeden zorunlu lisans bedelinde veya şartlarında değişiklik yapılmasını talep edebilir. Hak sahibi, zorunlu lisans sonrasında daha uygun şartlarda sözleşmeye dayalı lisans yaparsa da böyle bir talepte bulunabilir.

Zorunlu lisans genel olarak inhisarî nitelikte değildir. Yani yalnızca bir kişiye verilmez. Ancak, veriliş amacındaki gerekleri karşılamak koşuluyla inhisarî nitelikte de

²⁶ **Çiftçinin işlediği arazi:** çiftçinin adına ve sorumluluğuna bitki yetiştirdiği, mülkiyetindeki, kiraladığı veya ortağı olarak işlediği arazidir (BitÇeşK,2004: m17).

verilebilir (BitÇeşK, 2004: m27). Zorunlu lisansla alt lisans yolu ile lisans alanın hakkı başkalarına lisanslaması ve kullandırması mümkün değildir (BitÇeşK, 2004: m28).

Zorunlu lisans belirli bir süreye tabidir ve sürenin uzatılması mahkemeden talep edilebilir. Lisans alanın yükümlülüklerini ihlal etmesi veya yerine getirmemesi durumunda hak sahibi zorunlu lisansın iptalini mahkemeden isteyebilir (BitÇeşK, 2004: m27). Zorunlu lisans işletme ile birlikte veya lisansın değerlendirildiği işletme kısmının devrinde başkalarına devredilebilir (BitÇeşK, 2004: m28).

Zorunlu lisans kararını Bakanlığın teklifi ile Bakanlar Kurulu vermektedir. Zorunlu lisansın sebebi milli savunma veya halk sağlığı ise; teklif Bakanlık ile birlikte Millî Savunma Bakanlığı veya Sağlık Bakanlığı tarafından yapılır.

Çeşidin ihracı zorunlu lisansın kapsamı dışındadır. Milli savunma amacıyla verilen zorunlu lisans kararı çeşidin bir veya birkaç işletme tarafından kullanılması şeklinde sınırlandırılabilir (BitÇeşK, 2004: m18).

Bakanlık zorunlu lisans talep eden kişi ile çeşit sahibi arasında sözleşmeye dayalı lisans konusunda talep üzerine arabuluculuk faaliyeti yürütebilmektedir (BitÇeşK, 2004: m19). Bakanlık arabuluculuk faaliyetinde çeşidin etkin kullanılıp kullanılmayacağını, hak sahibine lisans karşılığı makul bir teminatın verilip verilmeyeceğini ve zorunlu lisansı haklı kılan şartları inceler ve arabuluculuk talebini kabul eder (BitÇeşK, 2004: m20). Bakanlığın arabuluculuk faaliyetleri ile imzalanan lisanslama sözleşmesi sonucunda çeşit 1 yıl içerisinde kullanılmaya başlanmalıdır. Arabuluculuk faaliyeti sonucunda verilen lisans Kütüğe kaydedilir (BitÇeşK, 2004: m22).

Zorunlu lisansı talep eden kişi ile hak sahibi arasında arabuluculuk faaliyet sırasında ya da diğer durumlarda anlaşma sağlanamaması durumunda zorunlu lisans mahkemeden talep edilebilir (BitÇeşK, 2004: m23). Mahkeme tarafından alınan zorunlu lisans kararında, lisansın kapsamı, bedeli, 2 ile 4 yıl arasında süresi, lisans alan tarafından gösterilen teminat, lisansın kullanıma başlama zamanı ile çeşidin etkin kullanımına ilişkin hususlar yer almaktadır (BitÇeşK, 2004: m25). Mahkeme zorunlu lisans taraflarının müşterek ve gerekçeli talepleri üzerinde zorunlu lisansı en fazla 3 ay süre ile durdurabilir. Süre sonunda lisans devam eder (BitÇeşK, 2004: m26).

Esas itibariyle türetilmiş çeşitlerde verilen zorunlu lisans kararında başlangıç çeşidinin hak sahibine de bir bedel ödenmesi gerekir. (BitÇeşK, 2004: m29).

2.5.8. İslahçı Hakkının Tüketilmesi

İslahçı hakkının tüketilmesi çeşidin üzerinde hak sahibine tanınan tekel (inhisarî) yetkilerin artık ileri sürülememesi anlamını taşımaktadır. İslahçı hakkının tüketilmesinde ıslahçı hakkının kendisi değil, korunan çeşide ait materyal ve bundan elde edilen ürün tükenmeye konu olmaktadır (Tüysüz, 2006: 152-153).

İslahçı hakkına konu olan çeşide ait materyalinin²⁷ hak sahibi tarafından ya da onun izni ile satışa sunulması veya pazarlanması durumunda ıslahçı hakkı tüketilmesi söz konusu olmaktadır.

Ancak bu materyal ve ürünlerin konu olacağı sonraki tasarruflara karşı ıslahçı hakkı ileri sürülememektedir.

İslahçı hakkının ileriye sürülebilmesi için sonraki tasarrufların;

- a) Çeşidin çoğaltılması için yürütülen faaliyetleri veya
- b) Çeşidin ait olduğu cins ve türün korunmadığı bir ülkede materyalin çoğaltımı sağlayacak şekilde ihracını içermesi gerekir. İhraç materyalinin nihai tüketim amaçlı kullanımı ıslahçı hakkının tükenmesi sonucunu doğurur (BitÇeşK, 2004: m31).

2.5.9. İslahçı Hakkının Devir, Intikal, Rehin ve Haciz İşlemlerine Konu Olması

İslahçı hakkı başvuru yapıldığı andan itibaren çeşitli işlemlere konu olabilmekte ve başvurudan doğan hak dahil olmak üzere tescilden doğan hak bir başkasına devredilebilir veya miras yoluyla intikal edebilir, rehine ve hacze konu edilebilir (BitÇeşK, 2004: m49).

Başvuru veya tescilden doğan hak, lisans yolu ile belirli bir coğrafyada belirli bir süre boyunca kullanım hakkı başka birine verilebilir. Lisansı alan kişi hak konusu çeşidin kullanılmasına ilişkin sözleşme ile aksi belirlenmediği sürece çeşidin koruma süresi boyunca her türlü tasarrufta bulunabilmektedir. İslahçı hakkı ülke sınırları içerisinde geçerli olmak kaydı ile inhisarî lisans veya inhisarî olmayan lisans şeklinde bir başkasının kullanımına verilebilir. Lisans sözleşmesinde aksi kararlaştırılmamışsa lisans inhisarî olmayan nitelikte yani; lisans verenin, korunan çeşidi kendi kullanabileceği gibi üçüncü kişilere aynı çeşide ilişkin başka lisanslar da verebileceği şekilde kabul edilmektedir. Sözleşme ile inhisarî lisans verilmesi söz konusu olduğu zaman, lisans veren hak sahibi çeşidi başkasına lisans verememekte ve hakkını saklı tutmadıkça, kendisi de hak konusu çeşidi kullanamamaktadır. Lisansı alan kişiler ise lisans sözleşmesinde ayrıca belirtilmediği sürece bu hakkı üçüncü

²⁷ **Çeşide ait materyal:** her türlü çoğaltım materyalini, bütün bitkiyi veya bitki kısımlarını kapsayan hasat edilmiş materyali ve hasat edilmiş materyalden doğrudan elde edilen her türlü ürünü ifade etmektedir (BitÇeşK, 2004: m31).

kişilere devredememekte veya alt lisans vererek başkalarına kullandıramamaktadır (BitÇeşK, 2004: m50).

Devir, lisans, haciz, rehin, miras yolu ile intikal işlemleri yazılı olarak gerçekleştirilmekte ve talep üzerinde sicile kayıt edilerek bülte de yayımlanmaktadır (BitÇeşK, 2004: m49, m50).

2.5.10. İslahçı Hakkının Sona Ermesi

İslahçı hakkına ilişkin hukuki menfaatleri bulunan kişiler koruma devam ettiği sürece başvuru veya rüçhan hakkı tarihi itibarıyla yenilik ve farklılık kriterlerini sağlamaması, yeknesak ve durulmuş olmadığının anlaşılması sebeplerinden herhangi biri ile mahkemeden ıslahçı hakkının hükümsüz kılınmasını talep edebilir. Aynı zamanda ıslahçı hakkının sahibi olduğunu iddia eden kişiler ıslahçı hakkı tescilinin tescile yetkisiz bir kişi tarafından yapılmış olması sebebiyle ıslahçı hakkının hükümsüzlüğünü mahkemeden talep edebilmektedir (BitÇeşK, 2004: m52, m53).

İslahçı hakkının hükümsüzlüğü durumunda haklar başvuru tarihinden itibaren hiç doğmamış sayılmaktadır. Ancak hakkın hükümsüz olmasından önce yapılan herhangi bir lisans sözleşmesi var ise hak sahibinin kötü niyetli olması koşulu ile geçerliliğini korumaktadır. Haklı sebeplerin bulunması halinde lisans karşılığı ödenen bedellerin iadesine mahkeme karar verebilir (BitÇeşK, 2004: m54).

İslahçı hakkı ayrıca; koruma süresinin sona ermesi, hak sahibinin hakkından vazgeçmesi, yıllık ücretlerin zamanında özenmemesi sebeplerinden herhangi biri ile kendiliğinden herhangi bir işleme gerek kalmaksızın sonra ermektedir. İslahçı hakkının sona ermesi ile çeşit herkes tarafından kullanılabilir duruma gelmektedir (BitÇeşK, 2004: m55).

2.6. Bitki Çeşitlerinin Korunmasında Uluslararası Sistem

Ülkemizin Dünya Ticaret Örgütüne üye olması ile birlikte Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'na (Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights/TRIPS) anlaşmasında da taraf olmuştur. Bu anlaşma ile üye devletlerin geliştirmiş oldukları yeni bitki çeşitlerine fikri mülkiyet koruması getirilmiştir. Anlaşma kapsamında; mikroorganizmalar dışında bitki ve hayvanlar ile esas olarak, biyolojik olmayan ve mikrobiyolojik usuller dışında bitki veya hayvanların üretimi ile ilgili biyolojik usuller buluş olarak nitelendirilmiş ancak bu buluşlar için ülkelerin patent koruması dışında kendilerine özgü sistemler kullanabileceği hatta patent ile birlikte bu sistemleri uygulayabileceği belirtilmiştir. Bu doğrultuda ülkeler yeni bitki çeşitlerinin korunması için farklı sistemler

benimsemiştir. Ülkemizde bitki çeşitleri kendimize özgü olan (sui generis) bir sistemle (ıslahçı hakkı) korunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise patent ve sui generis sistem birlikte yürütülmektedir (ODMAN BOZTOSUN, 2006: 47-48).

ABD'de bitki çeşidi korumasında üç ayrı sistem uygulanmaktadır. Birincisi; 1930 tarihli Bitki Patenti Kanunu kapsamında eşeysiz üreyen bitkilere tanınan patent korumasıdır. Eşeyli üreyen bitkiler bu kapsamda korunamamaktadır. Söz konusu sınırlandırmanın sebebi ise; eşeyli üreyen bitkilerin esas olarak yiyecek maddesi olarak kullanılması ve hasat sonrası ürünün genetik yapısının ekilen üründen farklı olmasıdır. Ancak zamanla gelişen teknoloji sonucunda hasat sonrası genetik yapıda değişikliklerin önüne geçilmiş ve 1961 yılında UPOV sözleşmesinin de kabulü ile eşeyli üreyen bitkiler konusunda koruma algısı değişmiştir. Bu doğrultuda ikinci bir sistem olan 1970 tarihinde ABD'de kabul edilen Bitki Çeşidi Koruması Kanunu ile yeni ve farklı olan bitki çeşitlerine koruma tanınmıştır. Söz konusu kanunun çıkış sebebinin başında canlı varlıkların doğanın bir ürünü olarak sayılmasından dolayı patentle korunamayacağı düşüncesi yatmaktadır (ODMAN BOZTOSUN, 2006: 49-50).

Diğer bir sistem ise; ABD Patent Kanunu kapsamında sağlanan korumadır. Bu kanun kapsamında her türlü yararlı ve yeni ürün, yöntem, makine, mamul veya madde bileşimi veya bunların geliştirilmesine patent koruması sağlanmaktadır. Bitki çeşidinin bu kapsamda korunmasının nedeni ise; insan yaratıcılığı ve araştırmasına dayanıyor olmasıdır. Eşeyli üreyen bitkiler de bu kapsamda korunabilmektedir. Söz konusu patent koruması ve bitki çeşidi koruması hak sahibinin tercihiyle bağlıdır (ODMAN BOZTOSUN, 2006: 49-50).

2.6.1. Islahçı Hakkı Korumasında UPOV Sözleşmesi

UPOV yeni bitki çeşitlerinin korunması amacıyla 1961'de imzalanan Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme ile kurulan Cenevre merkezli uluslararası bir örgüttür. UPOV etkin bir bitki çeşidi koruma sisteminin sağlanması amacıyla faaliyet yürütmektedir. UPOV Sözleşmesi 1972, 1978 ve 1991'de revize edilmiştir.²⁸

2017 yılı itibarıyla 75 UPOV üyesi bulunmaktadır.²⁹ Türkiye, Bitki çeşitleri üzerindeki fikri mülkiyet haklarını korumak amacıyla kurulan UPOV'a (Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Uluslararası Birliği) Avrupa Birliğine Uyum Projesi kapsamında ülkemizin yükümlülüklerinden biri olduğundan, 18 Kasım 2007 itibarıyla 65. üye olmuştur (BÜGEM, 2017: 6)

²⁸ www.upov.int/portal/index.html.en (erişim tarihi: 08.04.2018)

²⁹ www.upov.int/export/sites/upov/members/en/pdf/pub423.pdf (erişim tarihi 08.04.2018)

UPOV Sözleşmesine taraf olan devletler için bitki çeşidini koruyan hukuki düzenlemelerinde belirli unsurların yer alması şartı belirtilmiştir. Söz konusu zorunlu unsurlar ise; çeşitlere koruma tanınmasının öngörüldüğü asgari sayıdaki bitki cinsi ve türü, asgari koruma süresi, hak tanıma koşullarının varlığı, korumanın asgari kapsamı, ulusal muamele ve öncelik ilkesinin kabulüdür (ODMAN BOZTOSUN, 2006: 53).

UPOV Sözleşmesi'nde bir bitki çeşidi üzerinde ıslahçı hakkının tanınabilmesi için çeşidin dört koşulu sağlaması öngörülmüştür. Bu koşullar çeşidin yeni, farklı, yeknesak ve durulmuş olmasıdır. Üye devletler çeşit hakkının tanınmasını başka herhangi bir koşulun varlığına tabi tutamayacakları gibi, bu dört koşuldan herhangi birinin veya birkaçının aranmayacağını kabul edememektedir. Bu koşullara ek olarak korunan çeşide bir ad verilmesi, başvuru sahibinin akit tarafın öngördüğü usule uyması ve gerekli ücretleri ödemesi gerekmektedir (ODMAN BOZTOSUN, 2006: 58).

UPOV kapsamında ıslahçı hakkı başvurusu yapabilmek için; üye devletlerden herhangi birinin vatandaşı olmak, üye devletlerde ikamet etmek, kayıtlı merkezinin üye devlette bulunması veya ulusal muamele ilkesi gereğince başvuru hakkına sahip olmak gerekmektedir. Bu hakkı taşıyan kişiler ilk ıslahçı hakkı başvurusu yapacakları ülkeyi seçebilmektedir. İlk başvuru yapılan ülkeden sonra diğer bir ülkede başvuru yapmak için 12 aylık bir rüchan süresi bulunmaktadır. Farklı ülkelere yapılan başvurular birbirinden bağımsızdır ve birinin olumsuz sonuçlanması diğerini etkilememektedir (ODMAN BOZTOSUN, 2006: 59).

Ülkemizin 2017 yılında UPOV Elektronik Başvuru Formu Projesi (PRISMA)'ya dahil olan 21 ülke arasında yer almasıyla; bundan sonra özellikle yurtdışı başvuruları UPOV sistemi üzerinden elektronik ortamda da yapılabilmektedir (BÜGEM, 2017: 1).

2.6.2. Topluluk Bitki Çeşidi Hakkı ve CPVO

Avrupa Birliği (AB)'nde bitki çeşit haklarının yönetilmesi amacıyla tüzel kişiliği bulunan Topluluk Bitki Çeşidi Ofisi (Community Plant Variety Office-CPVO) kurulmuştur. CPVO, bitki çeşitleri için fikri mülkiyet haklarına tüm birlik içinde geçerli olacak şekilde izin veren AB bitki çeşitliliği haklarını yöneten AB ajansıdır.³⁰ CPVO, Topluluk bitki çeşidi hakkının tanınması ile ilgili tek yetkili mercidir. Başvurular doğrudan CPVO'ya veya yetkili ulusal ajanslara yapılmaktadır. CPVO topluluğunda 28 üye devlet bulunmaktadır.

³⁰ Cpvo.europa.eu/en (erişim tarihi: 8.04.2018)

AB’de bir merkezi veya ikametgahı bulunan her kişi veya şirket başvuruda bulunabilmektedir. AB üyesi olmayıp UPOV üyesi olan bir devletten kişi veya şirketler de, AB’de ikametgahı olan temsilci atanmış olması kaydıyla, başvuruda bulunabilmektedir. Başvuru sahibi başvurusunu, korumaya yönelik olarak ya doğrudan CPVO’ya ya da başvuruyu sonradan CPVO’ya ulaştırabilecek bir ulusal ofise yapar. Bitki çeşidinin korunması için başvuru formu, AB resmi dillerinden herhangi birinde, doğrudan CPVO web sitesinden edinilebilmektedir. Bitki çeşit hakkı için CPVO’ya başvuru yapıldığında, ofis çeşidin yeni olduğunu onaylamalı ve çeşidin farklı, yeknesak ve durulmuş olduğu teknik bir test ile (FYD) ispatlanmış olmalıdır. Ofis, FYD testinde teknik kontrolün üye devletlerdeki yetkili ofisler tarafından mı yoksa birlik dışındaki uygun ajanslar tarafından mı yapılacağına karar verir. Gereksiz iş çoğaltımını engellemek amacıyla, teknik kontroller yapılırken, ya da yapıldığında, resmi amaçlar için çeşitle ilgili olarak ve belirli koşullara tabi olarak kontrol sonuçlarını kabul eder. Çeşit sahibi, ofise kararlar ilgili itirazda bulunabilir.

Koruma altına alınan çeşit için koruma süresi 25 yıl, patates, üzüm ve ağaç türleri için 30 yıldır. Bu zaman özel türler için mevzuatta belirtilen şartlara göre 5 yıl için uzatılabilmektedir.

Başvuru sürecinde üçüncü kişiler başvuruya CPVO nezdinde itiraz edebilirler. CPVO başvuruyu kabul eder veya reddeder. CPVO ayrıca Topluluk bitki çeşidi hakkının hükümsüzlüğüne veya iptaline karar verebilir. Son olarak, CPVO, Topluluk bitki çeşidi hakkı üzerinde zorunlu lisans hakkı tanınmasına izin verebilir Topluluk bitki çeşidi hakkı devredilebilir, haczedilebilir, lisans sözleşmesine konu olabilir, bu hak üzerinde CPVO tarafından zorunlu lisans hakkı da tanınabilir (ODMAN BOZTOSUN, 2006: 64-70).

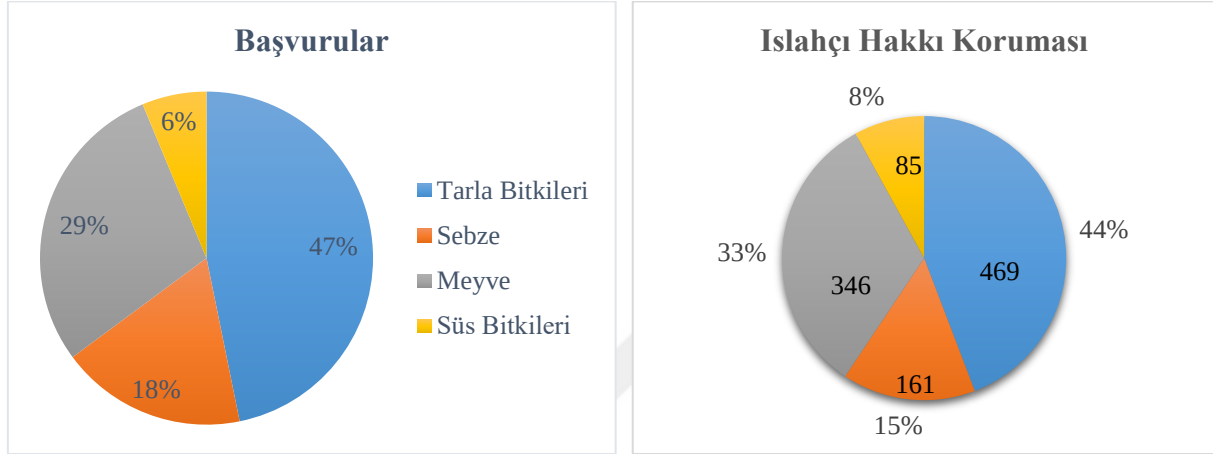
2.7. Türkiye İslahçı Hakkı Verileri

Türkiye’de ıslahçı hakkı başvuruları 12.08.2004 tarihli BitÇeşY ile yürütülmeye başladığı için başvurular 2004 yılı Eylül ayından itibaren alınmaya başlanmıştır.

2004 yılından 2017 yılının sonuna kadar yapılan başvurular incelendiğinde; toplamda 1739 başvuru yapılmış olup, bu başvurulardan 1061 tanesi ıslahçı hakkı ile kurunmuş, 141 tanesi iptal edilmiştir. Yapılan başvurulardan 77 tanesi başta yenilik koşulunu sağlamamak olmak üzere çeşitli sebeplerle reddedilmiş, 41 tanesi de başvuru sahibi tarafından geri çekilmiştir.

Bitki gruplarına ve türlere göre yapılan başvurular ve korunan çeşitler incelendiğinde; 814 başvuru sayısı ile en fazla başvurunun tarla bitkileri grubunda gerçekleşmiştir. İslah faaliyetlerinin yoğun olduğu buğday türünde 163, patateste ise 128 başvuru gerçekleşmiştir.

Tarla bitkilerini 502 başvuru ile meyve türleri, 304 başvuru ile sebzeler takip etmektedir. Süs bitkileri grubunda ise 109 başvuru gerçekleşmiştir. Süs bitkileri grubunda 42 başvuru ile karanfil türü birinci sırada yer almaktadır. Sebze türlerinde domates, marul; meyve türlerinde ise; şeftali, nektarin, kayısı, çilek ilk sıralarda yer almaktadır (Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, 2017: 4-9).

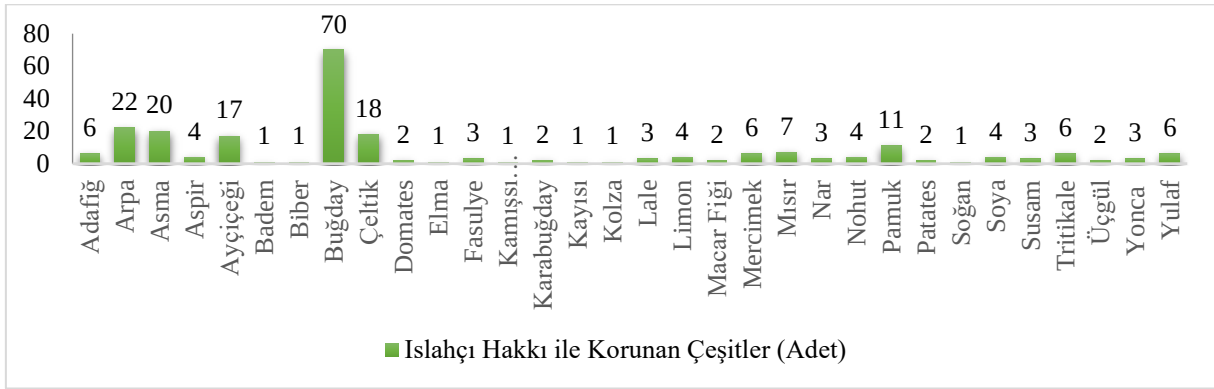
Grafik 2.1: Islahçı Hakkı Başvuruları ve Korumaları “2004- 31 Aralık 2017”

Kaynak: BÜGEM Islahçı Hakkı Raporu 2017 baz alınarak düzenlenmiştir.

BÜGEM 2017 Yılı Islahçı Hakkı Raporuna göre Türkiye’ye yapılan ıslahçı hakkı başvurularının 730 tanesi yerli başvuru sahipleri tarafından yapılmış, 1009 başvuru ise UPOV üyesi ülke vatandaşları tarafından temsilci aracılığı ile ve ülkemizde yerleşik yabancı şirketler tarafından yapılmıştır. Başvurularda %58 ile yabancı kaynaklı başvurular önemli bir kısmını almıştır. Bu başvurularda Hollanda 275 başvuru ile ilk sırayı almaktadır. Ulusal başvurularda ise; Hollanda merkezli Nunhems Firması ilk sırayı almakta, bunu 97 başvuru ile Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü takip etmektedir.

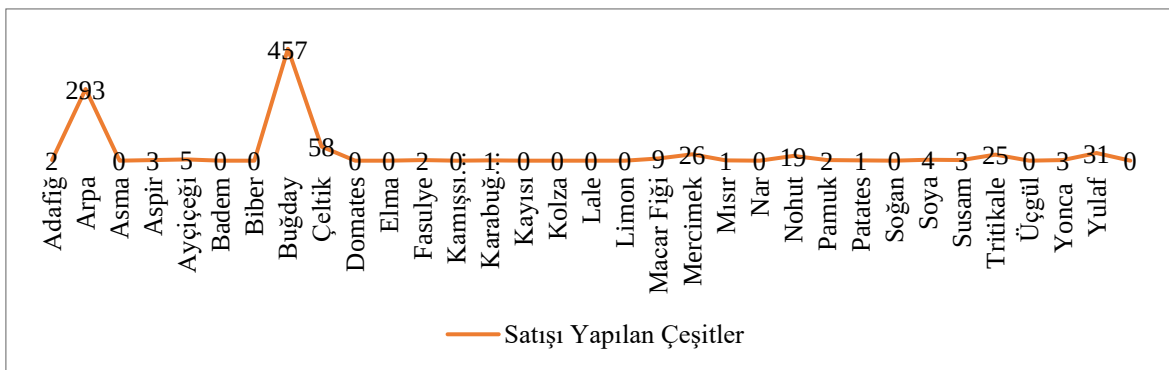
Koruma altında olan çeşitler Bakanlığın sitesinde güncel olarak yayımlanan “Koruma Altında Olan Çeşit Listesi ”’nde yayımlanmaktadır.

Tarımsal Araştırma Enstitü ve İstasyonları tarafından yapılan başvurular incelendiğinde; 2017 yılının sonuna kadar 32 farklı türde 237 ıslahçı hakkı ile korunan çeşit bulunmaktadır. Bu çeşitler 945 ayrı lisans sözleşmesine konu olmuştur. Bunlara ek olarak Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından korunan 9 haşhaş çeşidi, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü’ ne ait yonca, Macar fiği ve tüylü fiğ çeşitleri bulunmaktadır.

Grafik 2.2 Enstitüler Tarafından Geliştirilen ve Islahçı Hakkı İle Korunan Çeşitler “2004- 31 Aralık 2017”

Kaynak: Bakanlık, Koruma Altında Olan Çeşit Listesi, 2018’den derlenmiştir.

Grafik 2.3 Enstitüler Tarafından Geliştirilen, Islahçı Hakkı İle Korunan Çeşitlerden Lisanslananlar “2004- 31 Aralık 2017”

Kaynak: Bakanlık, Koruma Altında Olan Çeşit Listesi, 2018’den derlenmiştir.

Tarla bitkilerinde özel sektör tarafından tescil ettirilen çeşitlerin önemli bir kısmı teknoloji transferi yoluyla getirilen yabancı çeşitlerden oluşmaktadır. Tarımsal araştırma enstitüleri tarafından tescil ettirilen çeşitler ise %99’u yerli imkânlarla geliştirilen çeşitlerdir. Türkiye’de üretimde olan mercimeğin %100’ü, arpanın %99’u, nohuttun %98’i, makarnalık buğdayın %98’i ve ekmeklik buğdayın %70’i yerli çeşitlerden oluşmaktadır.

Aspir, susam ve yer fıstığı çeşitlerinin % 100’ü, pamuk çeşitlerinin % 5’i, soya ve ayçiçeği çeşitlerinin % 8’i yine enstitüler tarafından geliştirilen çeşitlerdir. Tarımsal araştırma enstitüleri tarafından tescil ettirilen çeşitlerin %99’u tamamen yerli çeşitlerdir.

Yeni çeşitlerin geliştirilmesi amacıyla oluşturulan Patates Genetik Tabanı sayesinde patatesten ıslah çalışmaları için önemli bir kaynak oluşturulmuştur. Tarımsal araştırma enstitüleri tarafından bu kaynaklarla 2017 yılına kadar 2 patates çeşidi tescil edilmiştir.

Sebzecilikte standart domates tohumluğunun % 50’si, patlıcanın % 55’i, hıyarın % 100’e yakını enstitülere aittir. Hibrit sebze tohumluğunda ise patlıcanda % 40, hıyarda % 50, biberde % 60, domateste % 40 oranında yerli çeşitler kullanılmaktadır.

Enstitüler tarafından süs bitkileri sektörüne ülkemiz tarihinde ilk kez lale ıslahı çalışmaları ile 3 adet yerli lale çeşidi, 3 adet ters lale çeşidi geliştirilmiş ve ilk yerli karanfil türü için 2017 yılında tescil başvurusu yapılmıştır (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2017: 132-135).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİTKİ ÇEŞİTLERİNİN TİCARİLEŞTİRİLMESİ/SATIŞI, ISLAHÇI HAKKININ DAĞITILMASI, MUHASEBELEŞTİRMESİ

Islahçı hakkı kapsamında korunan yeni bitki çeşitlerinin satışının yapılabilmesi için ilgili mevzuat uyarınca çeşitli işlemlerin yapılması gerekmektedir. Söz konusu işlemler sonucunda enstitüler tarafından satış sonucu elde edilen ıslahçı hakkı gelirinden ilgili personellere pay aktarılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde ıslahçı hakkının dağıtımı ve gelirin elde edilmesinden dağıtımına kadar yapılan faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi hususları değerlendirilmektedir.

3.1. Tohumculuk Kanunu Kapsamında Bitki Çeşitlerinin Üretimi ve Satışı

31 Ekim 2006 tarihinde kabul edilen 5553 Sayılı Tohumculuk Kanunu (TohumK) kapsamında “bitkilerin çoğaltımı için kullanılan tohum, yumru, fide, fidan, çelik gibi generatif ve vegetatif bitki kısımları” olarak ifade edilen tohumlukların üretimi, sertifikasyonu ve ticareti ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (TohumK, 2006: m2, m3).

Bakanlık tarafından bir çeşidin tohumluklarının üretilmesi ve ticaretinin yapılabilmesi için bitkisel ve tarımsal özelliklerinin belirlenerek kayıt altına alınması zorunluluğu söz konusu kanun kapsamında belirtilmiştir (TohumK, 2006: m4). Tohumlukların ticarete konu olabilmesi için aynı zamanda Bakanlık tarafından belirlenmiş nitelik ve standartlara uygun olması, tarla ve laboratuvar kontrollerinin yapılarak sertifikalandırılması veya kütüğe kaydedilmek üzere kabul edilmiş olması yahut standart tohumluk olarak ambalajlı ve etiketli olması gerekmektedir (TohumK, 2006: m6, m7). Tarımsal bitki türlerine ait çeşitlerinin kayıt altına alınması, kayıt listelerinin oluşturulması, kütükte kalış süreleri ve kütükten silinmelerine ilişkin hususlar bu kanuna bağlı olarak çıkarılan 13.01.2008 tarihli Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği ile belirlenmiştir (TohumK, 2006: m4).

3.1.1. Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması

Yeni geliştirilen bitki çeşitlerinin üretimlerinin yapılabilmesi için kayıt altına alınmaları gerekmektedir. Kayıt altına alma tescil olarak nitelendirilmiş ve tarla bitkileri, bağ bahçe bitkileri ve diğer bitki türlerine ait “Yurt içinde veya yurt dışında ıslah edilen veya bulunan ve geliştirilen bitki çeşitlerinin farklı, yeknesak ve durulmuş olduğunun ve/veya biyolojik ve teknolojik özellikleri ile hastalık ve zararlılara dayanıklılığının ve tarımsal değerlerinin tespit edilerek kütüğe kaydedilmesi” olarak tanımlanmıştır (BitÇeşKaY, 2008: m2). Burada dikkat edilmesi gereken nokta tescil ifadesinin yeni geliştirilen, ıslah edilen bitki çeşidine ikinci bölümde belirtilen ıslahçı hakkı gibi bir koruma sağlamamasıdır.

Sebze türlerinin kayıt altına alınması Standart Tohumluk Kaydı (STK) olarak ifade edilmiştir. Öyle ki sebze türlerinde laboratuvar kontrolleriyle satışa sunulan ve çeşidin kimlik ve saflığını belirlemek amacıyla kontrol denemelerinin düzenlendiği tohum ve çoğaltım materyalleri standart tohum olarak adlandırılmaktadır (BitÇeşKaY, 2008: m2).

Tescil sürecinin adımları Şekil 3.1’de temel olarak sunulmuştur. Bu adımlar ile ilgili detaylar başlıklar kapsamında incelenmiştir.

Şekil 3.1 Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Süreci

3.1.1.1. Başvuruda Bulunabilecek Kişiler

Çeşidi ıslah eden veya geliştiren araştırma kuruluşları, gerçek kişiler ve tohum üreticisi kuruluşlar çeşidin kayıt altına alınması amacıyla başvuruda bulunabilir, başvuru sahibi olarak yer alabilir. Araştırma kuruluşu ilk bölümlerde de ifade edilen, bitki çeşitlerinin ıslahı veya bulunması ve geliştirilmesi ile ilgili faaliyet gösteren, tarımsal araştırma enstitüleri/istasyonları gibi kamu ve özel kuruluşlarıdır.

Başvuruda bulunabilecek olan tohumluk üretici kuruluşlar “Bakanlık tarafından tohumluk üretimi konusunda görevlendirilen kamu kuruluşları ile tohumluk üretmek amacıyla kurulmuş olan, bu konuda gerekli alt yapısı bulunan, fiilen sertifikalı veya standart tohumluk üreten özel sektör kuruluşları” olarak tanımlanmıştır (BitÇeşKaY, 2008: m2). Tohumluk üretici kuruluşlar gerçek kişiler veya araştırma kuruluşları tarafından ıslah edilen çeşitleri kayıt altına alınması amacıyla başvuruda bulunabilmektedir (BitÇeşKaY, 2008: m5).

Tohum üreticisi kuruluşların başvuruda bulunabilmeleri için çeşidin sahibi olan kuruluş ya da ıslahçısından çeşidin kayıt altına alınması ile ilgili işlemleri yürütmek üzere en

az beş yıl süreli izni içeren yetkilendirme belgesine sahip olmaları gerekmektedir (BitÇeşKaY, 2008: m2). Söz konusu yetkilendirme belgesi serbest çeşit olarak ifade edilen “yurt dışında veya yurt içinde bitki çeşit koruması kapsamında olmayan, meyve, asma ve patatesten 30, diğer türlerde 25 yıldan daha fazla üretimde bulunan çeşitler” için talep edilmez (BitÇeşKaY, 2008: m2,m5). Başvuru öncesinde kayıt ettirilecek çeşit adayının **başvuru öncesi denemelerini** bir araştırma kuruluşuna yaptırmaları ve deneme raporunu temin etmeleri gerekmektedir (BitÇeşKaY, 2008: m2).

Meyve ve asma türlerinde fidan üretici kuruluşlar kayıt ettirme yetkisi ile çeşit sahibinden altıkları teknik soru anketi ile başvuruda bulunabilmektedir (BitÇeşKaY, 2008: m30).

Gerçek kişilerin de araştırma kuruluşları tarafından verilen başvuru öncesi deneme raporu ile ıslah ettikleri çeşitler için başvuruda bulunabilecekleri belirtilmiştir. Ancak gerçek kişilerin başvuru yapmaları için BitÇeşKaY kapsamında belirtilen aşağıdaki şartları taşımaları gerekmektedir.

- a) Yurt içinde veya yurt dışında en az dört yıllık eğitim veren ziraat fakültelerinden mezun olmak,
- b) Bitki çeşitlerinin ıslahı konusunda en az üç yıl çalışmış olmak,
- c) Bakanlık veya Bakanlığın yetkilendirdiği bitki ıslahı ile ilgili kamu yararına çalışan kuruluşların üç ay süreli teorik ve uygulamalı olarak düzenlendiği kursta başarılı olmak,
- d) Islah konusunda yüksek lisans veya doktora yapmış olmak,
- e) Herhangi bir kamu veya özel sektör araştırma kuruluşunda halen çalışmıyor olmak.

A ve e maddeleri zorunlu olup b, c, d maddelerinden herhangi birini taşımak yeterli sayılmıştır (BitÇeşKaY, 2008: m5).

Başvuruda bulunan ve çeşidini kayıt altına aldırarak kişileri, “Tohum Tescil Sertifikasyon Müdürlüğü (TTSM) tarafından bitki türü bazında miktarları belirlenen ve en az orijinal tohumluk sınıfındaki asgari tohumluk standartlarını karşılayan numuneyi” muhafaza etmekle yükümlüdür. Bu numuneler Alt listeye alınan veya vegetatif olarak çoğaltılan türlerin standart numuneleri çeşit sahibi tarafından muhafaza edilir. Diğer türlerde çeşidin kaydedildiği toplantıdan itibaren 60 gün içinde muhafaza için TTSM’ye verilir. Söz konusu standart numuneler tarla bitkilerinde 10, sebze türlerinde 5 yılda bir yenilenir (BitÇeşKaY, 2008: m9)

3.1.1.2. Bitki Çeşitleri Kayıt Listeleri

Yeni geliştirilen, ıslah edilen bitki çeşitleri için tescil, STK başvurusunda bulunmadan önce bitki gruplarına göre Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü (BÜGEM) tarafından yayımlanan tür listeleri kontrol edilmelidir.

Bitki çeşitlerinin kayıt altına alındığı listeler aşağıda yer almaktadır.

- a) **Alt Liste:** Tarlar bitkisi türlerinde yer alan çeşitlerin TDÖ dışında FYD testleri olumlu sonuçlanan çeşitlerin kayıt altına alındığı listedir. Alt listeye alınan çeşitlerin yurt içinde ticareti yapılamaz. Çeşit 10 yıl listede yer alır.
- b) **Milli Çeşit Listesi:** Tarlar bitkisi türlerinde yer alan çeşitlerin kayıt altına alındığı listedir. Bu listede yer alan çeşitlerin ticareti ve tohumluk üretimi yapılabilmektedir.
- c) **Standart Tohumluk Çeşit Listesi:** Standart tohumluk üretimi veya sertifikalı tohumluk üretimleri ile ticaretinin yapılabilmesi amacı ile sebze türlerine ait çeşitlerin kayıtlı olduğu listedir.
- d) **Meyve ve Asma Çeşit Listesi:** Çeşit ve anaçlara ait üretim materyalleri ve fidanların sertifikalı üretimleri ile ticaretinin yapılabilmesi amacı ile meyve ve asma türlerinin kayıt altına alındığı listeyi ifade eder.
- e) **Süs Bitkileri Çeşit Listesi:** Sis bitkisi türlerine ait çeşitlerin kayıt altına alındığı listedir.
- f) **Tavsiye Listesi:** Yayımlanma esasları BÜGEM tarafından belirlenen, bölgelere göre uygun çeşitlerin belirtildiği listedir (BitÇeşKaY, 2008: m2).

Kayıt altına alınan çeşitler; kayıt süresinin uzatılamaması, standart numunesinin yenilenmemesi, yapılan testler sonucu yetiştirilmesi durumunda çevre ve insan sağlığına zararlı etkileri bulunan, incelemeler sonucunda farklı, yeknesak ve durulmuş olmayan ve çeşit sahibinin talep ettiği çeşitler kayıt listelerinden çıkartılır (BitÇeşKaY, 2008: m42).

3.1.1.3. Ön denemeler ve Başvuru

Yeni geliştirilen, ıslah edilen bitki çeşitlerinin kayıt altına alınmasına ilişkin başvuru yapılmadan önce çeşidin tarımsal değerinin belirlenmesi amacıyla deneme yapılmalı ve yapılan deneme sonuçlarını, çeşidin teknolojik özelliklerini, hastalık ve zararlılara dayanıklılığını, ekonomik açıdan standart/kontrol çeşitler ile kıyaslamasını ve çeşidin diğer özelliklerini içeren başvuru öncesi deneme raporu hazırlanmalıdır. FYD testleri TTSM tarafından düzenlenmişse ön deneme şartı aranmaz.

Çeşit sahibi tarafından kurulan denemeler tescil denemesi olup olmayacağını konusunda TTSM tarafından kontrol ederek rapor hazırlar. Raporun olumlu olması durumunda denemeler TTSM ile yürütülür.

Yeni geliştirilen, ıslah edilen bitki çeşitlerinin kayıt altına alınabilmesi için çeşit sahibi tarafından başvuru dilekçesi ve formu, çeşide ilişkin teknik bilgi ve belgeler ve ücreti içeren başvuru dosyasının ve talebin TTSM'ye iletilmesi gerekmektedir (BitÇeşKaY, 2008: m5).

Başvuru dosyalarının içeriği ve başvuru tarihleri bitki türlerine göre değişmektedir. Başvuru dosyalarında yer alan **teknik bilgi ve belgelerin** en önemlisi teknik soru anketidir. TTSM tarafından yayımlanan bu form çeşidin ıslahçısı tarafından doldurulur ve çeşidin denemelerinin kurulmasında esas alınacak çeşide ait bazı özellikleri içerir (BitÇeşKaY, 2008: m2). Tohum veya fide üretici kuruluşların kayıt ettirme yetkisini alarak yapmış olduğu başvurularda teknik soru anketi ıslahçı tarafından doldurulur. Teknik bilgi ve belgelerin içerisinde; başvuru öncesi deneme raporu, varsa fotoğraf, slayt ve benzeri dokümanlar, yetki belgesi ve yabancı dildeki belgelerin yeminli tercüme bürosundan onaylı tercümeleri yer alır. Çeşit daha önce UPOV üyesi bir ülkede tescil edilmişse bunlara ek olarak çeşit özellik belgesi de başvuru dosyasına eklenir.

Tablo 3.1 Bitki Türlerine Göre Tescil, STK Başvuru Tarihleri

Bitki Türleri	Tescil, STK Başvuru Tarihi			Tescil, STK Toplantı Tarihi		
Tarla Bitkileri	Yazlık Ekim	Kışlık Ekim	Yeşil Alan Çim Bitkileri	Yazlık Ekim	Kışlık Ekim	Yeşil Alan Çim Bitkileri
	Aralık-Ocak	Temmuz-Ağustos	Aralık-Ocak	Mart-Nisan	Mart-Nisan	Mart-Nisan
Sebze Türleri	Şubat, Mayıs, Ekim ayının ilk haftası			Şubat, Mayıs ve Ekim aylarının son haftasında		
Süs Bitkileri	Şubat, Mayıs, Ekim ayının ilk haftası			Şubat, Mayıs ve Ekim aylarının son haftasında		
Meyve ve Asma Türlerine +Klonlar	Şubat ve Ekim			Şubat ve Ekim aylarının son haftasında		
Yurt dışı kayıtlı ve üretim izni başvurusu olan yukarıda yer alan tüm tür gruplarında	Üretim izni dönemlerinde			Üretim izni dönemlerinde		

Kaynak: BitÇeşKaY temel alınarak düzenlenmiştir.

Başvuru dosyasında herhangi bir eksiklik bulunması halinde başvuru dosyasının TTSM ye ulaştığı tarihten itibaren 15 gün içerisinde eksikliğin giderilmesi için ve denemelerin kurulacağı tarihi bildirmek amacıyla başvuru sahibine yazılı bildirim yapılır. Başvuru sahibinin denemelerin kurulacağı tarihten en az 15 gün önce eksiklikleri gidermesi gerekmektedir. Aksi halde başvuru dosyası iade edilmektedir.

3.1.1.4. Tescil Denemeleri

TTSM tarafından incelenen başvuru dosyasında herhangi bir eksiklik bulunmaması halinde bitki çeşidi adayı TTSM tarafından kurulan denemeler ile tescil ve STK için incelenir (BitÇeşKaY, 2008: m6).

Kurulacak olan denemelerde başvuruya konu olan yeni bitki çeşitleri farklılık, yeknesaklık ve durulmuşluk (FYD) özelliklerini sağlayıp sağlamadığı, biyolojik ve teknolojik özellikleri, hastalık ve zararlılara dayanıklılığı ve tarımsal değerleri incelenir. Yeni çeşit adayının tarla bitkisi türlerine ait olması durumunda; biyolojik, teknolojik özellikleri, hastalık ve zararlılara dayanıklılık durumlarının incelendiği Tarımsal Değerleri Ölçme (TDÖ) testi yapılır.

“FYD testleri çeşidin, teknik soru anketinde belirtilen özelliklerinin doğrulanmasına ve morfolojik ve fizyolojik karakterlerinin tespit edilerek, mevcut çeşitlerden farklı, yeknesak ve durulmuş olup olmadığının belirlenmesine dair gözlem veya testlerini içermektedir.”

TTSM nin denemelerin kurulması ve çeşit adayının incelenmesi için altyapı imkânlarının yetmemesi durumunda çeşide ilişkin denemeler TTSM gözetiminde ve yapılan bir protokol ile belirlenen esaslar doğrultusunda ilgili araştırma kuruluşlarına, üniversitelere ve diğer kuruluşlara yaptırılabilir. Kamu araştırma kuruluşları, deneme ve gözlemleri yapmak üzere Bakanlık tarafından görevlendirilirler (BitÇeşKaY, 2008: m7). Bu durumda çeşidin incelenmesi için gerekli materyal isim ve başvuru sahibi bilgisi verilmeksizin kod numarası verilerek denemelerde kullanılır. Denemelerin lokasyonları ve denemelerde kullanılacak standart ve kontrol çeşitler çeşit sahibinin önerilileri ve ilgili tohumlukların temini ile TTSM tarafından belirlenir. Kamu araştırma kuruluşları tarafından yürütülen denemeler TTSM tarafından değerlendirilir.

Çeşidin ait olduğu türde daha önce tescil edilmiş çeşit olmaması durumunda, standart çeşit olarak çeşit sahibinin sağladığı materyaller kullanılır (BitÇeşKaY, 2008: m2, m7).

Çeşit sahibi tarafından denemelerde kullanılacak materyallerin iki yetiştirme sezonu boyunca TTSM’nin istemiş olduğu tarih ve miktarlarda temin edilmemesi durumunda başvuru dosyaları çeşit sahibine iade edilir. Sebze türlerinde bu süre başvuru işlemlerinin tamamlanmasından sonra en geç 30 gündür.

Tarla bitkilerinde tescil denemelerinde FYD ve TDÖ, TTSM tarafından eş zamanlı yürütülmektedir. Bitki türlerine göre yapılacak testler, yetiştirme sezonları ve lokasyon sayılarına ilişkin bilgiler Tablo 3.2’ de özetlenmiştir.

Tablo 3.2 Bitki Türlerine Göre Tescil Denemeleri Lokasyon ve Yetiştirme Sezonu

Bitki Türleri	Tescil ve FYD Durumu	FYD		DTÖ		
		Lokasyon (En Az)	Yetiştirme Sezonu	Lokasyon (En Az)		Yetiştirme Sezonu
a) Tarla Bitkileri	Tescil yok ya da FYD UPOV’a uygun değil	1	2	Tek Yıllık tür	3	2
				Çok YıllıkTür	3	3
	Yurt dışında FYD testleri UPOV’ a uygun, UPOV üyesi bir ülkede tescil edilmiş	Çeşit Özellikleri DTÖ ile uyumsuz ise kurulur.		Tek Yıllık tür	3	2
				Çok YıllıkTür	3	3
b) Mısır ve Ayçiçeği ve Hibrit Türler	Tescil yok ya da FYD UPOV’a uygun değil	1	2	3		2
		Ana ya da baba hat tescilli ise FYD Yok				
	Yurt dışında FYD testleri UPOV’ a uygun, UPOV üyesi bir ülkede tescil edilmiş	Çeşit Özellikleri DTÖ ile uyumsuz ise kurulur.		3		2
c) Yeşil alan çim bitkileri ile tıbbi ve aromatik bitkiler	Yurt dışında FYD testleri UPOV’ a uygun, UPOV üyesi bir ülkede tescil edilmiş	Yok UPOV’a uygun FYD test raporu +Özellik belgesi sunulur.		Yok		
(a, b veya c)	5042 ile Islahçı Hakkı var	Çeşit Özellikleri DTÖ ile uyumsuz ise kurulur.		A, b veya c ye göre		
Sebze Türleri		1	2	Yok		
Süs Bitkileri		1	1	Yok		
Meyve ve Asma Türleri		1	2 ürün yılı	Yok		

Kaynak: BitÇeşKaY’dan derlenmiştir.

Sebze türlerinde, süs bitkilerinde ve meyve- asma türlerinde yalnızca FYD testleri yapılmaktadır. Başvuruya konu olan çeşit, yurt içinde veya yurt dışında tescil edilmemiş veya FYD testleri UPOV kurallarına göre yapılmayan bir ülkede tescil edilmiş ise TTSM

tarafından kurulan ya da denetlenen FYD ye göre değerlendirilir (BitÇeşKaY, 2008: m25, m28).

3.1.1.5. Denemelerin Değerlendirilmesi ve Tescil

Denemeler tescil komiteleri tarafından değerlendirilmektedir. Komiteler bitki gruplarına göre değişmekte; bitkisel üretim genel müdürlüğü, kamu tarımsal araştırma kuruluşları, TTSM, ziraat fakültesi, ilgili alt birliklerin temsilcileri, ürün ile ilgili sanayi sektörü ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği temsilciden oluşmaktadır. TTSM toplantılarda hazırlanmış olduğu deneme raporlarını sunar. Çeşit sahipleri toplantılara katılarak çeşit ile ilgili açıklamalarda bulunur. Tescil kararını komiteler verir.

Tarla bitkilerinde yapılan denemelerde iki yetiştirme sezonunu tamamlayan ve FYD testleri sonucunda farklı, yeknesak ve durulmuş olduğu tespit edilen çeşit adayları, TDÖ sonuçları ile birlikte değerlendirmeye alınır ve bitki türünde yayımlanmış teknik talimat çerçevesinde değerlendirilerek TTSM tarafından çeşit tescil raporu hazırlanır. Hibrit mısır ve ayçiçeği çeşit adaylarında ana ve baba hatlar da değerlendirmeye alınır (BitÇeşKaY, 2008: m2, m18, m19). FYD testlerinde çeşide yönelik bir problem tespit edilmesi durumunda testler 3. yetiştirme sezonunda da devam eder. FYD testleri olumlu gelmeyen çeşit adayları ve/ veya hibrit çeşitlerde ana baba hatları değerlendirmeye alınmaz ve bu durum başvuru sahibine yazılı olarak bildirilir (BitÇeşKaY, 2008: m18, m19).

Bu çeşitler hakkında TTSM tarafından ilgili Tarla Bitkileri Tescil Komitesine sunulmak üzere çeşit tescil raporu hazırlanır (BitÇeşKaY, 2008: m18).

TTSM tarafından hazırlanan çeşit tescil raporları Tarla Bitkileri Tescil Komitesi tarafından değerlendirilir. Değerlendirmede çeşit sahibi çeşit ile ilgili açıklamalarda bulunur. Tarla Bitkileri Tescil Komitesi değerlendirmelerini; çeşidin farklılık, yeknesaklık, durulmuşluk durumu, ekonomik değeri, standart çeşitlere kıyasla durumunu gibi kriterler doğrultusunda yapar.

Ekonomik değerin belirlenmesinde çeşidin verim, erkencilik, hastalık ve zararlılara, depo ve nakliye dayanıklılığı, fabrikasyona ve mekanizasyona elverişliliği, iç ve dış pazarlarda aranan kalite standartlarına uygunluğu gibi bitki türüne ait teknik talimatlarda ayrıntıları verilen hususlar dikkate alınır (BitÇeşKaY, 2008: m20).

Değerlendirme sonucunda uygun bulunan çeşit adayları tescil komitesi tarafından tescil edilir ve çeşide isim verilerek kütüğe kaydedilir (BitÇeşKaY, 2008: m20).

Tescil kararı TTSM tarafından ilgili kuruluşlara ve çeşit sahibine gönderilir. Çeşit sahibinin kararın olumsuz olması halinde itiraz hakkı bulunmaktadır. Değerlendirme sonucunda tescil

edilemeyen çeşitlerin FYD testlerinin olumlu olması halinde çeşit sahibinin talebi doğrultusunda TTSM tarafından yayımlanan alt listeye alınırlar. Çeşit sahibinin talebini toplantı tarihinden itibaren 30 gün içerisinde iletmesi gerekmektedir (BitÇeşKaY, 2008: m20).

Başvurulan ve tescili onaylanmayan çeşitler için ekonomik değeri olan yeni bir özellik geliştirilirse tekrar başvuruda bulunulabilir (BitÇeşKaY, 2008: m20).

Süs bitkileri, sebze türleri ve meyve - asma türlerinde iki yetiştirme sezonu sonunda FYD testi sonuçları olumlu olan çeşit adayları için TTSM tarafından STK raporu hazırlanır. FYD testlerinin olumsuz olması durumunda 3. yetiştirme sezonunda da değerlendirme yapılır. Başarısız olan çeşit adayları değerlendirmeye alınmaz ve çeşit sahibine bildirilir. Çeşit yurt dışında UPOV üyesi bir ülkede tescil edilmiş ve hazırlanan FYD testleri UPOV kurallarına uygunsa; son bir yıla ait ön denemelerin TTSM tarafından olumlu olarak raporlandırılması koşuluyla komite (STK komitesi, meyve ve asma komitesi) tarafından değerlendirilir ve uygun olması halinde kayıt altına alınır. Komite kayıt altına almayı uygun bulmadığı takdirde yurt dışında hiç tescil edilmemiş gibi STK denemelerine başvurulabilir (BitÇeşKaY, 2008: m25, m32).

Komitenin çeşit adayının mevcut çeşitlere kıyasla farklı, yeknesak ve durulmuş olduğunu kabul ettiğinde çeşide isim verilir ve kayıt altına alınır. Kayıt altına alınan çeşitler, bitki türlerine göre ticaretinin yapılabilceğini gösteren Standart tohumluk çeşit listesi ve süs bitkileri çeşit listesi ve meyve ve asma çeşit listelerinde yayımlanır (BitÇeşKaY, 2008: m26, m28).

3.1.1.6. Bitki Çeşitlerinin Kayıt Süreleri

Bitki çeşitleri, meyve ve asma türleri dışında 10 yıl süre ile kaydedilir. Bu süre takvim yılı sonu itibarıyla hesaplanır. Kayıt süresi sona ermeden 2 yıl önce yenileme için başvuruda bulunulması gerekmektedir. Başvuru yapılır ve çeşit farklılık, yeknesaklık ve durulmuşluk koşullarını sağlarsa kayıt süresi 10 yıllık sürelerle uzatılır. Kayıt listesinden çıkarılan çeşitler için tekrardan başvuru yapılabilir (BitÇeşKaY, 2008: m8).

3.1.1.7. Kayıt Altına Alınan Bitki Çeşitlerinin İsimlendirilmesi

Kayıt altına alınan çeşide; çeşit sahibinin önerisi dikkate alınarak tescil veya STK komiteleri tarafından bir isim verilir. Çeşidin isimlendirilmesine ilişkin hususlar BitÇeşKaY madde 10 da belirtilmiş olup ikinci bölümde yer alan ıslahçı hakkına konu olan çeşitlerin isimlendirme esasları baz alınır.

Yabancı ülkede kayıt edilmiş olan çeşitler, Ülkemizde aynı isimle kayıt altına alınır. Çeşit kayıt altına alındıktan sonra, teknik veya hukuki zorunluluklar dışında, isim değişikliği yapılamamaktadır. Islahçı hakkı ile koruma altına alınan aynı çeşit veya hatlara ait isimlerden farklı bir isim kayıt altına alınırken sunulamaz. Islahçı hakkı koruması kapsamında verilen isim esas alınır (BitÇeşKaY, 2008: m10).

3.1.2. Üretim izni

BitÇeşKaY kapsamında üretim izni “Yurt içinde veya yurt dışında ıslah edilen veya bulunan ve geliştirilen bitki çeşitlerinin biyolojik ve teknolojik özellikleri ile hastalık ve zararlılara dayanıklılığının ve tarımsal özelliklerinin tespit edilerek, çeşit tescil edilmeye kadar verilen süreli izin” olarak tanımlanmıştır.

Üretim izni başvuruları tescil başvuru dosyalarının bitki türlerine göre değişen sayılarda kopyaları ile yapılır. Bitki türlerine göre üretim izni başvuru tarihleri Tablo 3.3’ de yer almaktadır.

Tablo 3.3 Bitki Türlerine Göre Üretim İzni Başvuru Tarihleri

Bitki Türleri	Üretim İzni Başvuru Tarihi		Üretim İzni Toplantı Tarihi	
	Yazlık Ekim	Kışlık Ekim	Yazlık Ekim	Kışlık Ekim
Tarla Bitkileri	Aralık- Ocak ilk haftaları	Temmuz- Ağustos ilk haftaları	Aralık- Ocak Son haftaları	Temmuz- Ağustos son haftaları
Sebze Türleri	Şubat, Mayıs, Ekim aylarının ilk haftası		Şubat, Mayıs, Ekim aylarının son haftası	
Süs Bitkileri	Şubat, Mayıs, Ekim aylarının ilk haftası		Şubat, Mayıs, Ekim aylarının son haftası	
Meyve ve Asma Türleri +Klonlar	Şubat ve Ekim aylarının ilk haftası		Şubat ve Ekim aylarının son haftası	

Kaynak: BitÇeşKaY’dan derlenmiştir.

Üretim izni başvurularında tescil başvuru dosyalarında yer alan teknik bilgiler ve belgelere ilişkin herhangi bir değerlendirme yapılmamaktadır. Başvuru dosyasında çeşidin reddine sebep olacak bir bilgi veya belge bulunması durumunda bitki türlerine göre oluşturulan değerlendirme komiteleri çeşidin üretim iznini reddeder. Bitki çeşitlerine üretim izninin verilmesi için TTSM’ye yapılan tescil başvurusunun kabul edilmiş olması gerekmektedir. Üretim izni verilen çeşitler TTSM tarafından her üretim izni toplantısı sonrasında güncellenmekte ve internet sitesinde yayımlanmaktadır.

Üretim izni tescil denemeleri sonuçlanana kadar verilir. Tescil deneme sonuçları olumsuz olursa üretim izinleri sona erer ve üretim izni almış bir çeşide, ikinci kez üretim izni verilemez.

3.2. Türkiye’de Kayıt Altına Alınan Bitki Çeşitleri

Ülkemizde yürütülen çeşit tescil çalışmalarının başlıca iki temel amacı vardır. Tescile konu olan çeşidin ayırt edici özelliklerini belirleyip tanımlayarak bir buluş yada yenilik olarak kayıt altına almak ve gerekirse kaydedilen bu bilgileri referans olarak kullanmak ve bu çeşit adayının ülke tarımı için taşıdığı ekonomik değeri belirlemektir. Bütün bu işlemlerin sonucunda çeşitlerin kayıt altına alınması ile ülkemizde üretilen ve yurt içinde ya da yurtdışına satılan tohumluğun kalitesi de güvence altına alınır. Sözü edilen bu amaca uygun olarak tüm bu teknik uygulamalar ve işlemler bir sistem içinde yapılmaktadır.

BitÇeşKaY; tarla bitkilerinde 129, sebze türlerinde 58, meyve ve asma da 71 türe ait çeşitlerin kayıt altına alınması ile ilgili işlemleri kapsamaktadır. Listede yer almayan türlere ait çeşitlerin kayıt altına alma işlemleri, türlerin ait olduğu cinslerdeki diğer türlere ait BitÇeşKaY’a göre, TTSM tarafından, teknik gerekliliklerin tamamlanması sonrasında başlatılmaktadır.

Ülkemizde 2017 yılı sonuna kadar tarla bitkilerinde 3679, sebzede 5810, meyve çeşidinde 1415 ve meyve anacında 224 olmak üzere toplamda 11160 adet çeşit tescil edilmiştir. 2017 yıl sonu itibariyle kamu (TAGEM ve bağlı kuruluşları) tarafından toplamda 2619 çeşit tescil edilmiştir. Özel sektör kuruluşları 8327 çeşit ile tescil önemli bir paya sahiptir. Üniversiteler tarafından ise toplamda 184 çeşit tescil edilmiştir. Tescil edilen bu çeşitlerden bazıları gerekli işlemlerin yapılmaması sebebiyle listeden çıkarılmış ve ticarete konu olabilecek toplamda 7902 çeşit kayıt altında bulunmaktadır.(Tablo 3.4)

Tablo 3.4 Bitki Çeşitleri Kayıt Verileri “31.12.2017”

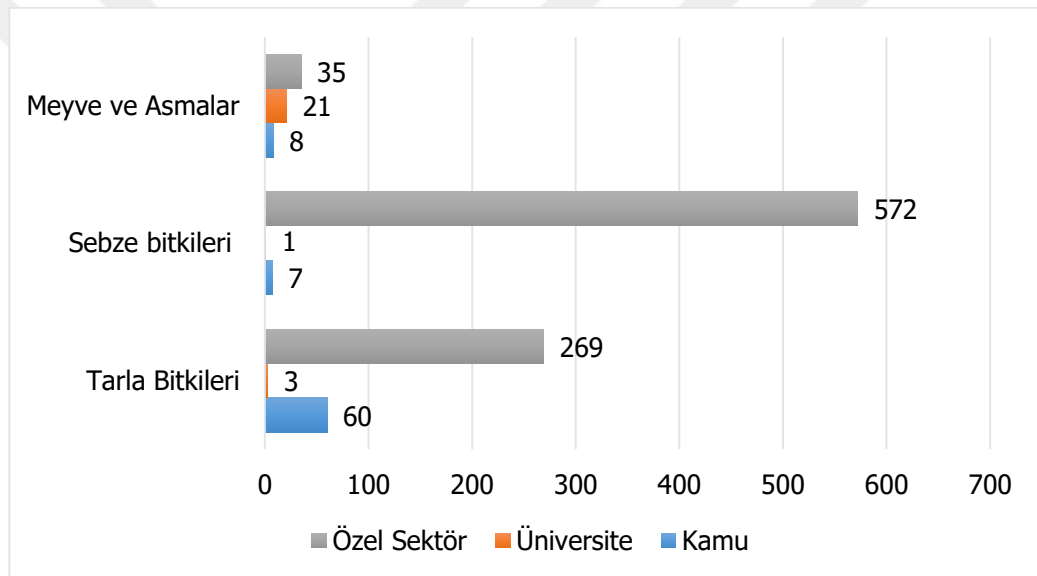
BITKİ ÇEŞİTLERİ KAYIT VERİLERİ					
ÜRÜN GRUBU	ÖZEL	KAMU	ÜNİVERSİTE	TOPLAM	LİSTE TOPLAMI
TARLA BİTKİLERİ	2540	1032	107	3679	2991
SEBZE	5568	232	11	5810	3530
MEYVE ÇEŞİDİ	200	1163	52	1415	1157
MEYVE ANACI	18	192	14	224	224
TOPLAM	8327	2619	184	11160	7902

2017 yılında tescil denemeleri tamamlanan aday çeşitlerin tescil, üretim izni ve ıslahçı hakkı verilmesine ilişkin 48 adet Tescil Komitesi toplantısı yapılmıştır. Bu toplantılarda değişik türlere ait 574 çeşide üretim izni verilmiş, 976 çeşit tescil edilmiş, Ayrıca Islahçı Hakkı uygulamaları kapsamında 149 çeşit koruma altına alınmıştır.

2017 yılında tarla bitkileri grubunda; 35 türde 332 çeşit, sebze grubunda 25 bitki türünde 580 çeşit, meyve grubunda 13 bitki türünde 64 çeşit tescil edilmiştir.

Tarla bitkileri grubunda; 26 türde 223 çeşide, sebze grubunda 27 bitki türünde 342, meyve grubu 5 türde 9 çeşide üretim izni verilmiş, 33 bitki türünde 149 çeşit koruma altına alınmıştır.

Bitki guruplarına göre 2017 yılında tescil olan çeşitlerin kamu, özel sektör ve üniversite dağılımı Grafik 3.1.'de yer almaktadır.

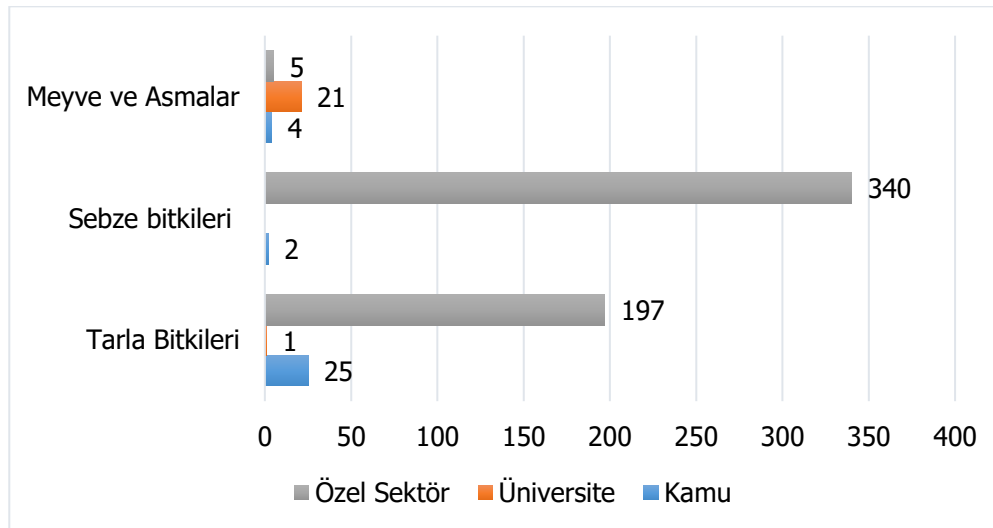

Grafik: 3.1 Bitki Guruplarına Göre Tescil Olan Çeşitlerin Dağılımı (2017)

2017 yılında meyve grubu türlerinde; 13 bitki türünde toplam 64 çeşit tescil edilmiştir. Bu çeşitlerin 8 adedi kamu kuruluşlarına, 21 adedi üniversiteye ve 35 adedi ise özel sektör tohumculuk kuruluşlarına aittir

Tarla Bitkileri Grubu Türlerinde; 35 bitki türünde toplam 332 çeşit tescil edilmiştir. Bu çeşitlerin 60 adedi kamu kuruluşlarına, 3 adedi üniversiteye ve 269 adedi ise özel sektör tohumculuk kuruluşlarına aittir.

Sebze Grubu Türlerinde; 25 bitki türünde toplam 580 çeşit tescil edilmiştir. Bu çeşitlerin 7 adedi kamu kuruluşuna, 1 adedi üniversiteye 572 adedi ise özel sektör tohumculuk kuruluşlarına aittir.

Grafik: 3.2 Bitki Guruplarına Göre Üretim İzni Alan Çeşitlerin Dağılımı (2017)

Üretim izni verilen çeşitlerde ise; Tarla grubu türlere göre üretim izni verilen çeşitler 26 bitki türünde toplam 223 çeşide üretim izni verilmiştir. Bu çeşitlerin 25 adedi kamu kuruluşlarına, 1 adedi üniversiteye, 197 adedi ise özel sektör tohumculuk kuruluşlarına aittir.

Sebze grubu türlere göre üretim izni; 27 bitki türünde toplam 342 çeşide üretim izni verilmiştir. Bu çeşitlerin 2 adedi kamu kuruluşlarına, 340 adedi ise özel sektör tohumculuk kuruluşlarına aittir.

Meyve grubu türlere göre üretim izni; 5 bitki türünde toplam 9 çeşide üretim izni verilmiştir. Bu çeşitlerin 4 adedi kamu kuruluşlarına, 5 adedi ise özel sektör tohumculuk kuruluşlarına aittir.

2017 yılında türlere göre koruma altına alınan çeşitler; 33 bitki türünde toplam 149 çeşit koruma altına alınmıştır. Bu çeşitlerin 36 adedi kamu kuruluşlarına, 1 adedi üniversiteye, 112 adedi ise özel sektör kuruluşlarına aittir.

3.3. Araştırma Kurumları Tarafından Geliştirilen Bitki Çeşitlerinin Satışı

Bitki çeşitlerinin kayıt altına alınması süreçlerinde belirtildiği üzere tohumluk ve fidan üretici kuruluşlar yetkilendirme belgeleri ile gerçek kişiler ve enstitüler tarafından geliştirilen bitki çeşitlerini kayıt altına alabilmekteydi. Bu düzenlemenin temel amacı tohumculuk kuruluşlarının yeni çeşit geliştirmelerini mümkün kılmak ve yeni bitki çeşitlerinin hızlı ve yaygın bir şekilde çiftçilerin kullanımına sunabilmektir. Bu temel amaç doğrultusunda 2014 yılında çıkarılan “Bitki Çeşitlerinin, Çeşit Adaylarının³¹, Islah Materyallerinin³²

³¹ Çeşit adayı: Çeşidin tüm özelliklerine sahip olduğu düşünülen ancak henüz çeşit olarak tescil edilmemiş durulmuş bitkisel genetik yapıyı ifade eder (BitÇeşSY, m2).

Tohumculuk Kuruluşlarına Devri, Tohumluk Üretimi ve Pazarlama Hakkının Satışı” (BitÇeşSY) isimli yönetmelik ile araştırma kurumları tarafından geliştirilen çeşitlerin satışı, lisans ile devri, tohumluk üretimi ve pazarlama hakkının satışı hususunda düzenlemeler yapılmıştır (BitÇeşSY, 2014: m1).

Bu yönetmelik ile tohumculuk kuruluşları, araştırma kuruluşlarından yalnızca yeni çeşitleri değil, çeşit adaylarını, hatta ıslah materyallerini dahi alabilmekte böylece kendi çeşitlerini çıkarabilmektedir. Burada istisna niteliğinde olan ıslah materyalleri; yalnızca Bakanlıktan araştırma yapma yetkisi almış olan tohumculuk kuruluşlarına satılabilmektedir (BitÇeşSY, 2014: m6).

Bunlara ek olarak tohumculuk kuruluşlarına araştırma kurumlarından kendi hatlarından çeşit geliştirmesini talep etme hakkı da yönetmelikle getirilmiştir. Araştırma kurumları bunun karşılığında ücret ve ıslahçı hakkı talep etmektedir (BitÇeşSY, 2014: m18).

BitÇeşSY kapsamında tarla ve bahçe bitkilerinden araştırma kurumları tarafından geliştirilen çeşitler esas alınmış, meyve ağaçları dahil edilmemiştir (BitÇeşSY, 2014: m2).

3.3.1. Satış Süreci

Bakanlığa bağlı araştırma enstitüleri ve istasyonları tarafından satışı yapılacak veya tohumluk üretim hakkı lisans ücreti karşılığında devredilecek çeşitler, çeşit adayları ve ıslah materyalleri özellikleri ve tahmini satış zamanları araştırma kurumlarında oluşturulan komisyonlar tarafından belirlenir (BitÇeşSY, 2014: m15). Komisyonlar araştırma kurumu müdürü, teknik ve idari koordinatör, döner sermaye işletmesi, şube ve bölüm başkanlarından ve ıslahçılardan en az birer üyeden oluşur. Komisyon aynı zamanda ihaleye katılacak tohumculuk kuruluşlarının yeterliliklerini değerlendirir, satış ile ilgili sözleşme ve şartnameleri hazırlar, belgeleri takip eder, tohumculuk kuruluşlarının taleplerini değerlendirir ve satış işlemi sonucundaki ücreti ve ıslahçı hakkını belirler (BitÇeşSY, 2014: m17).

Komisyon tarafından hazırlanan liste her yıl Ocak ve Temmuz ayı içerisinde TAGEM ve ıslah materyali sahibi araştırma kurumunun internet sayfasında yayınlanır. Satışa sunulan çeşit listesi aynı zamanda TÜRKTOB, BİSAB ve ilgili kurum ve kuruluşlara da duyurulması amacıyla gönderilir (BitÇeşSY, 2014: m5). Islahçılar bunun dışında çeşitlerini katılmış oldukları kongreler, yapmış oldukları yayınlar, enstitü ürün katalogları, web sayfaları, proje pazarları vb. şekilde tanıtılabilmektedir.

³² Islah materyali: Çeşit ve üretim izinli çeşit adayı dışında kalan ve ıslahta kullanılan melez, geri melez, safhat, hat, açılan materyal, yarı-yol materyali, erkek kısır, kendilenmiş safhat gibi bitki materyalini ifade eder (BitÇeşSY, m2).

Çeşit veya çeşit adaylarının tohumluk üretim ve pazarlama hakkı tohumculuk kuruluşlarına en fazla 10 yıl süre ile satılabilir. Süre dolduğunda tekrar satışa çıkarmak ve ihaleyi kazanması durumunda aynı kurum/ kuruluşa satışının yapılması mümkündür (BitÇeşSY, 2014: m7).

Satış sırasında Ticaret Sicil Gazetesi kaydı ve imza sirküleri olmayan, araştırmaya yetkili kuruluş belgesini sunmayanlara devir veya satış yapılamaz. Lisans ücreti karşılığı yapılacak satış ve devir işlemleri ihaleye tabidir ve ihaleler 2886 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 04.08.1984 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Döner Sermayeli Kuruluşlar İhale Yönetmeliği (DSKİY)'ne göre yapılır.

İhale sürecinde çeşidin her türlü özelliğini ve lisans karşılığı satışın şartlarını belirten şartname araştırma kurumları tarafından hazırlanır. Bu şartnamelerde yer alması gereken zorunlu hususlar kanun kapsamında aşağıdaki şekilde belirtilmiştir (DSKİY, 1984: m6).

- a) İhaleye konu olan materyalin niteliği nevi ve miktarı,
- b) Tahmin edilen bedel, geçici teminat ve kesin teminata ilişkin miktar ve şartlar,
- c) Materyalin teslimine ilişkin yer tarih vb. şekil ve şartları,
- d) Materyalin temin edildiği süre ve başlama ve bitiş tarihleri, gecikme cezaları,
- e) İhaleye konu olan materyali talep edenlerde aranılan şartlar ve belgeler,
- f) İhaleyi yapıp yapmamakta ve uygun bedeli tespitte kurumun serbest olduğu,
- g) Vergi, resim, harçlar ve sözleşme giderlerinin kimin tarafından ödeneceği, ödeme yeri, zamanı ve şartları,
- h) Malzeme fiyatında değişiklik olması durumunda fiyat farkının nasıl ödeneceği,
- i) Süre uzatımına ilişkin durumlar ve şartları,
- j) Taraflar arası itilafların çözüm şekli,
- k) İhalenin olup olmayacağının 10 gün içerisinde netleşeceği.

Tahmini satış fiyatı araştırma kurumu tarafından belirlenir ya da tespit ettirilir. Bu tespit sırasında kullanılacak fiyatlar belediye, ticaret, sanayi odaları, borsa veya bilirkişilerden soruşturulabilir. Tahmini bedel dayanakları ile birlikte hesap tutanağında gösterilir. Sınai ve teknolojik zorluklar durumunda bedel tahmini yapılmadan fiyat ve teklif isteme usulleri ile ihale yapılabilir (DSKİY, 1984: m7).

İhaleler kapalı veya açık teklif usulü, fiyat ve teklif isteme usulü, pazarlık usulü veya yarışma usulü yapılabilir (DSKİY, 1984: m29).

İhaleye çıkılacak çeşidin muhammen bedelinin Kamu İhale Kurumu ihale limitlerine göre ihale usulü belirlenir. Muhammen bedel hesabı;

A: Sözleşme süresince üretilecek toplam miktar.

B: Çeşidin ihale tarihinde belirlenmiş birim fiyatı.

C: Başlangıç royale oranı (%)

D: Muhammen bedel

$D = A \times B \times C(\%)$

2886 sayılı kanununun her yıl belirlenen limitleri vardır.³³ Muhammen bedel burdaki limitlerin üstünde veya altındaysa pazarlık usulü ya da açık ihaleye göre ihale ilanı düzenlenir.

Araştırma kurumu ihale sonucunda; üretim miktarı doğrultusunda tohumculuk kuruluşları tarafından talep edilen çeşit veya çeşit adayının satışını gerçekleştirebilir. Üretilen çeşit veya çeşit adayının talebi karşılayamaması durumunda tohumluk tahsisinin yapılacağı tohumculuk kuruluşu komisyon tarafından belirlenir (BitÇeşSY, 2014: m9).

Islah materyali olarak safhattın satışı gerçekleştirilecekse satış sözleşmesine hat özellik belgesi de eklenir ve sözleşme FYD testinde kullanılmak üzere belirli miktarda tohumlukla TTSM'ye gönderilir. Koruma altına alınmış bir çeşit ve ıslah materyali devredildiği ya da satıldığı taktirde ilgili işlem TTSM'ye bildirilir (BitÇeşSY, 2014: m8).

Hibrit Çeşitlerin lisans hakkı satışında; hibrit çeşit adayı deneme amaçlı talep eden tohumculuk kuruluşuna verilebilir. Ancak tescil durumunda çeşidin tohumluk üretim ve pazarlama lisans hakkının satılacağı ihalede bu tohumculuk kuruluşuna herhangi bir öncelik tanınmaz. Hibrit çeşitlerin hatlarının tescili ve hak sahipliği araştırma kurumundadır. Hibrit çeşit adaylarının tohumluk üretim hakkını satın alan tohumculuk kuruluşu ıslah materyalini satışı yapan araştırma kurumunun izni olmadan başka hibrit oluşturmada kullanamaz (BitÇeşSY, 2014: m11).

Hibrit çeşitlerin ıslahında kullanılan ıslah materyallerinin lisans hakkı satışında ve devrinde kendilenmiş saf hat ve yarı-yol materyalinin³⁴ satışından ıslahçı hakkı talep edilebilir. (BitÇeşSY, 2014: m10). Bunların satışı sonrasında safhat ile ilgili tohumculuk kuruluşuna yetki belgesi verilir. Saf hattın kullanımı ile geliştirilen çeşitlerin üretim ve pazarlama hakkının başka tohumculuk kuruluşuna devri saf hattın satışını yapan araştırma kurumunun iznine bağlıdır (BitÇeşSY, 2014: m11).

Başka çeşitlerin ya da bitkilerin yardımı olmadan kendi poleni ile döllenebilen ve kendine döllen bitkilerde olarak adlandırılan bitkilerin safhatları ihale ile satılır ve satış

³³ <http://www.kontder.org.tr/2886-sayili-devlet-ihale-kanunu-parasal-limitler.html> (erişim tarihi: 18.05.2018)

³⁴ Yarı-yol materyali: Henüz safhat seviyesine gelememiş olmakla birlikte belirli tanımlamaları yapılabilen 5 inci kendileme/kendilenme, geri melezleme generasyonu ile safhat arasındaki materyalini ifade eder (BitÇeşSY, m2).

sonucu ıslahçı hakkı talep edilebilir. Satın alan tohumculuk kuruluşu tarafından bu materyalden geliştirilen çeşit satıldıkça ıslahçı hakkı ödemesi devam eder. Saf hat dışındaki ıslah materyalinin satışından ıslahçı hakkı talep edilememektedir. Bu materyaller ilgili araştırma kurumu tarafından tohumculuk kuruluşlarının talebi ile üretilir ve satılır. Safhat dışındaki ıslah materyallerinin ıslah çalışmaları araştırma kurumu tarafından devam ettirilebilir (BitÇeşSY, 2014: m12).

Çeşit adayı ve ıslah materyalinin satışı ve devrinde verilecek tohumlukların miktar ve ağırlığı araştırma kurumu ve tohumculuk kuruluşu arasında yapılan sözleşme ile belirlenir. Söz konusu sözleşmenin detayları komisyon tarafından belirlenir. Satış sonrasında elit ve/veya orijinal tohumluk üretimi tohumculuk kuruluşuna devredilebilir hatta araştırma kurumunun teknik denetimi ile tohumculuk kuruluşlarının tarlalarında yapılabilir (BitÇeşSY, 2014: m13).

Düzenlenen ilan metni, şartnameler ve sözleşme tasarısı metinleri ihale usulüne göre gerekiyorsa yerel gazetede iki gün süreyle, kurumun internet sitesinde, TAGEM internet sitesinde ve TÜRKTOB internet sitelerinde yayımlanır. Eğer gazete ilanı gerekmiyorsa yerel gazete yerine firmalara davet mektubu gönderilerek de ihaleye davet edilebilir.

3.3.2. Satış ve Devir Sonrası Süreç

Satış ve devir işlemleri sonrasında ilgili tohumculuk kuruluşlarına birtakım hak ve yükümlülükler getirilmiştir. Bu yükümlülükler aşağıda maddeler halinde listelenmiştir.

- a) Devri alınan çeşit veya üretim izinli çeşit adayının ismi değiştirilemez, kısaltılamaz, ilave yapılamaz. Değişiklik söz konusu olursa haklarını kaybederler.
- b) Araştırma kuruluşundan yazılı izin alınmadıkça hak ve yetkilerini başkasına devredemez.
- c) Tohumculuk kuruluşunun isminin ya da hukuki statüsünün değişmesi durumunda yeni firmanın kuruluşundan 3 ay içinde çeşidin veya üretim izinli çeşit adayı ile ilgili önceki sözleşmeyi kabul ettiğine dair araştırma kuruluşuna bildirim yapmakla yükümlüdür. Bildirim yapmazsa o ana kadar olan hak ve alacaklar saklı tutulur ve çeşit veya üretim izinli çeşit adayı üzerindeki tüm hak ve yetkiler çeşit sahibi araştırma kurumuna geçer (BitÇeşSY, 2014: m14).
- d) Sözleşmede belirlenen miktarlarda tohumluk üretimi veya satışını yapmakla yükümlüdür. Birbirini izleyen iki yıl boyunca (mücbir sebeple 3 yıl)sözleşme ile belirlenen miktarlarda tohumluk üretim veya satışını yapmazsa sözleşme bitmeden iptal edilir ve o ana kadarki hak ve alacaklar saklı tutularak söz konusu çeşit veya

Üretim izinli çeşit adayı ile ilgili tüm haklar satışı yapan araştırma kurumuna geçer (BitçeşSY, 2014: m15).

- e) retim izinli çeşit adayı tescil edilemezse o güne kadar olan hak ve alacaklar saklı kalmak kaydıyla sözleşme sona erer. İleriye dönük hak ve alacak talep edemezler (BitçeşSY, 2014: m13).
- f) Satışa konu olan materyal hat veya safhat ise 5 yıl içerisinde (1 er yıllık izinler ile 2 yıl uzatılabilir) eşit adayı geliştirip tescile başvurmakla yükümlüdür. Aksi halde haklar satışı yapan araştırma kurumuna geçer (BitçeşSY, 2014: m16).
- g) Satın almış olduğu çeşit, çeşit adayı veya ışlah materyalini kullanarak ortaya çıkardığı çeşidi araştırma kurumundan yazılı izin alarak yut dışında kullanabilir. Yurt dışı satışlardan kaynaklı ışlahı hakkını ilgili araştırma kurumuna ödemekle yükümlüdür. Aksi taktirde materyal üzerindeki haklar araştırma kurumuna geçer (BitçeşSY, 2014: m20).
- h) Araştırma kurumlarından satın aldıkları çeşit veya çeşit adaylarının ticari olarak satışını yaparken etiketlerine görünür şekilde “*Bu eşit Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TAGEM, ilgili araştırma kurumu tarafından geliştirilmiştir*” yazdırmak zorundadırlar.
- i) Satın alınan ışlah materyalinden çeşit geliştirdikleri taktirde bu çeşidin satışındaki ambalajlarda “*Bu eşit Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TAGEM, ilgili araştırma kurumun’dan temin edilen ışlah materyalinden geliştirilmiştir*” yazmakla yükümlüdür. Bunu yerine getirmediği taktirde araştırma kurumlarından hiçbir çeşit, çeşit adayı ya da ışlah materyali satın alamaz, devir yalılamaz (BitçeşSY, 2014: m19).

3.4. Kamu Kurum ve Kuruluşlarında alışan Görevlilerin İşlahı Hakkından Yararlanması

İşlahı hakkının sahipliği konusunda değinildiği üzere 5042 sayılı kanuna göre kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların ışlah etmiş oldukları çeşitlerin ışlahı hakkının sahibi bağlı bulundukları kurum ve kuruluşa aitti. Ancak 30 Nisan 2005 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan “Kamu Kurum ve Kuruluşlarında alışan Görevlilerin İşlahı Hakkından Yararlanmasına İlişkin Yönetmelik” (KKÇİHY) ile yeni bitki çeşitlerinin geliştirilmesini teşvik etmek amacıyla bu eşitleri ışlah eden geliştiren çalışanlara ve katkıda bulunanlara ışlahı hakkı olarak elde edilen gelirlerden pay verilmesi öngörülmüştür (KKÇİHY, 2005: m1) İlgili yönetmelik kapsamında ışlahı hakkı “eşidin geliştirilmesinden elde edilen ve hak

sahibi ile çalışanların alması gereken belirli oranlardaki gelir” olarak ifade edilmiştir (KKÇİHY, 2005: m2).

Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan görevlilerden hangilerinin ıslahçı hakkında yararlanabileceği yönetmelik ile belirlenmiştir (KKÇİHY, 2005: m6).

“Çeşidin geliştirme çalışmalarında fiilen yer alanlar 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa tabi memurlar ile aynı Kanunun 4 üncü maddesinin (B) bendine göre istihdam edilen sözleşmeli personel ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununa tabi personel ile her türlü sözleşmeli personel kurumlarınca yararlandırılır.”

Söz konusu çalışanların çalışma şartlarına bağlı olarak değişen oranlarda çeşidin koruma süresi boyunca bu ıslahçı hakkında yararlanmaktadır. Çalışanlar emekli olsalar veya kurumdan ayrılırsalar veya ölüm durumunda dahi kurumun elde ettiği gelir devam ettikçe ıslahçıya veya varislerine ıslahçı hakkında elde edilen gelirden pay verilmektedir (KKÇİHY, 2005: m7).

Söz konusu yeni çeşitlerin üretilmesi, çoğaltılması satışı ve ihracına ilişkin hak ve yetkiler ilgili kurum ve kuruluşa aittir. Çalışanlar kurumun bu yetkileri kullanırken ıslahçı hakkında doğan gelir kayıplarına ilişkin hak sahibi kuruluşa itiraz edebilirler. Anlaşma sağlanamaması durumunda bağlı bulundukları bir üst makama itirazlar yapılır (KKÇİHY, 2005: m8).

Kamu kurum ve kuruluşlarındaki ıslah çalışmalarının özel sektör ile işbirliği halinde yürütülmesi durumunda hak sahipliği ilgili kurum ve kuruluşların aralarında yapılan protokolle belirlenmektedir.

3.4.1. Gelirin Elde Edilmesi ve Dağıtımı

Araştırma kurumları koruma altına almış oldukları bitki çeşitlerinin satışından 5042 sayılı BitÇeşK kapsamında ıslahçı hakkı almaktadır. Konuma altında olmayan çeşit adayları ve ıslah materyalinin satışı durumunda ise döner sermayeleri üzerinden araştırma geliştirme payı almaktadırlar (KKÇİHY, 2005: m21).

Islahçı hakkı olarak elde edilen gelir, döner sermayesi bulunan kurum ve kuruluşlarda döner sermaye, döner sermayesi bulunmayan kurum ve kuruluşlarda ise kurum bütçelerine gelir kaydedilmektedir. Bu gelirin dağıtımından önce birtakım kesintiler yapılmaktadır. Bunlar;

- a) **Hazine Hissesi:** Merkez ve Taşra Kuruluşlarına Döner Sermaye Verilmesine İlişkin Kanun (MTKDSK) kapsamında; döner sermaye işletmeleri aylık gayrisafi hâsılatı

aylık tahsil edilen tutarın %5' ini geçmemek üzere Bakanlıkça belirlenecek oranı Bakanlık Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı Döner Sermaye Muhasebe Birimi Hesabına aktarmaları gerekmektedir. Amaç; Bakanlığın kaliteli ve verimli hizmet sunması, genel bütçe ile karşılanamayan ihtiyaçların giderilmesi, Ar-Ge, kontrol faaliyetlerinin desteklenmesi ve Bakanlık tarafından yapılacak diğer giderlere katkı sağlamaktır.

b) Merkez Hissesi: 24 Aralık 2003 tarihli ve 5027 sayılı 2004 Mali Yılı Bütçe Kanununa göre; genel bütçeye dâhil olan veya katma bütçeli idarelere bağlı döner sermayeli işletmeler **aylık gayrisafi hasılatından tahsil edilen tutarın %15'ini genel bütçeye gelir** olarak kaydedilmek üzere belirli bir zamana kadar ilgili saymanlıklara yatırmaları gerekmektedir. Aylık gayrisafi hasılat; bir ay içerisinde tahakkuk eden her türlü mal satış hasılatları, hizmet satış bedelleri, faizler ve diğer gelirlerden oluşmaktadır. Bunların elde edilişindeki maliyet ve giderler düşülememektedir. Ayrıca tahsil edilip edilmediği ödemeyi engellememektedir.³⁵

c) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kesintisi: 5799 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununa göre döner sermayeli işletmeler her yıl Aralık ayı sonunda hesaplanan gayrisafi hasılatları üzerinden %1'lik bir payı SHÇEK Genel Müdürlüğüne göndermeleri gerekmektedir (SH Kanunu,1983: m18).

İlgili mevzuat uyarınca yapılan kesintilerden sonra, kalan tutarın en fazla % 50'si söz konusu çeşidi ıslah eden ve ıslahına katkısı olan personele gider kaydıyla dağıtılmaktadır. Kalan tutar ise ilgili mevzuat çerçevesinde yeni bitki çeşitlerinin geliştirilmesi ve yeni çeşitlerin ıslahına yönelik olarak harcanır.

Islahçı hakkından elde edilen gelir, emekli olanlara ve diğer araştırma kurumlarına giden personellere %50 oranında, Bakanlık dışına gidenlere, resen tayin edilenlere ve terfi ederek bulunduğu kurum ve kuruluştan ayrılanlara ise %60 oranında azaltılarak ödenmektedir.

Mevzuat kapsamında personelin ıslahçı hakkından alacağı aylık paya sınırlandırma getirilmiş ve aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir (KKÇİHY, 2005: m10).

Personellerin ıslahçı hakkı olarak bir ayda elde edecekleri gelir, bunların ek gösterge dâhil bir ayda alacakları aylık veya sözleşme ücreti, yan ödeme, ödenek ve her türlü tazminat (makam, temsil ve görev tazminatları hariç) toplamının iki katını geçemez.

³⁵ <http://www.kamufinans.com/doner-sermaye-hazine-hissesi-hesaplanmasi/> (erişim tarihi: 12.05.2018).

Mevzuat bu temel ilkeler ve dağıtım yüzdeleri doğrultusunda ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının personellere dağıtacakları tutarların dağıtım oranlarına ilişkin usul ve esasları belirleyecekleri ifade edilmiştir.

Bu doğrultuda TAGEM' e bağlı araştırma enstitü ve istasyonlarında çalışan personellerin dağıtım oranları ve kriterleri 05.11.2013 tarihli "Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü Araştırma Enstitülerinde ve İstasyonlarında Çalışan Görevlilerin İslahçı Hakkından Yararlanmasına İlişkin Yönerge" (IsHakÖdY) ile belirlenmiştir.

3.4.1.1. Araştırma Kurumlarında İslahçı Hakkından Yararlanacak Kişiler

Yukarıda kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlardan ıslahçı hakkında yararlanacak personellerin 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa tabi memurlar ve bu kanuna göre (4/b) istihdam edilen sözleşmeli personellerden;

- 1) Çeşidin geliştirilmesinde fiilen çalışan ıslahçılar,
 - a) İslahçı; yurt içi veya yurt dışında en az 4 yıllık eğitim veren ziraat fakültelerinden mezun ve bitki çeşitlerinin ıslahı konusunda en az 3 yıl çalışmış olmalı veya,
 - b) Bakanlık, bakanlık tarafından yetkilendirilen bitki ıslahı ile ilgili kamu yararında çalışan kuruluşlar tarafından düzenlenen 3 aylık teorik ve uygulamalı kurstan başarılı olan veya,
 - c) İslah konusunda yüksek lisans veya doktora yapmış olan,
 - d) Yeni bitki çeşidini ıslah eden veya bulan ve geliştiren kişidir (IsHakÖdY, 2013: m4)
- 2) Islaha katkısı olanlar,
 - a) Islaha yardımcı olan personeller,
 - i) İslah çalışmalarına yardımcı olan müdür, (harcama yetkilisi idareci)
 - ii) Araştırma teknik ve yönetim hizmetleri koordinatörü,
 - iii) Kalite, hastalık ve zararlılar, yetiştirme tekniği, fizyoloji ve biyoteknoloji konularında çalışarak katkı sunan araştırmacı personeller (IsHakÖdY, 2013: m4),
 - b) Projede görevli araştırma yardımcı personeli
 - i) İslah projesinde çeşidin geliştirilmesinde çalışan araştırmacı personelin denetiminde çalışan; teknisyen, laborant, tekniker ve eşdeğer nitelikli diğer personellerdir (IsHakÖdY, 2013: m4),
 - c) Diğer personeller
 - i) İslahçı hakkının dağıtıldığı yıl çalışmakta olan muhasebe, döner sermaye, personel gibi genel idari hizmetlerde çalışanlar (IsHakÖdY, 2013: m4),

- 3) Çeşidin geliştirildiği zaman ıslah çalışmalarında fiilen yer alan ancak ataması başka kuruma yapılan ve fiilen başka kurumda çalışan ıslahçılar,
- 4) Emekli olan ıslahçılar,
- 5) Islahçıların varisleri yararlanmaktadır (IsHakÖdY, 2013: m5).

Islahçı hakkından yararlanmak isteyen personellerin; çeşidin ıslahına yönelik projeye katkı şekillerini belirtmeleri, proje metninde yukarıda sayılan unvanlarını açıkça belirtmelidir. Aksi halde diğer personel sınıfında değerlendirilmektedir (IsHakÖdY, 2013: m5).

3.4.1.2. Araştırma Kurumlarında Çalışanların Islahçı Hakkından Yararlanma Süreleri

Islahçı hakkından yararlanacak kişilerin yararlanma süreleri, yararlanma oranları ve koşulları Tablo 3.5’te belirtilmiştir.

Birden fazla görevde bulunanların ıslahçı hakkına konu toplam puanı yüksek olan yalnızca bir görevi dikkate alınarak ödeme yapılmaktadır.

Başka kamu kurumuna geçen ıslaha yardımcı personellerin çeşidin geliştirildiği kurumda en az 5 yıl çalışmış olmalı, çeşidin geliştirildiği projede en az 2 yıl görev almış olmalı, isimleri proje raporunda yazılı olmalıdır. Müdür ve koordinatörlerin proje süresince en az 2 yıl çalışmış olmaları gerekmektedir. Projede isimlerinin yazması şartı yoktur (IsHakÖdY, 2013: m6).

Tablo 3.5 Personellerin Islahçı Hakkından Yararlanma Süreleri, Koşulları, Oranları

Personel	Yararlanma Süresi	Yararlanma Oranları		
Islahçı	“Koruma altına alınan yeni çeşitten ıslahçı hakkı alındığı sürece, Araştırma Kuruluşundan ayrılanlar Araştırma kuruluşunun ıslah materyalinden gelir elde ettiği sürece”	İlgili mevzuat uyarınca yapılan kesintilerden sonra, kalan tutarın en fazla % 50 si ödenir.	Emekli ıslahçılara, varislere ve diğer araştırma kuruluşlarına gidenlere %50 oranında azaltılarak ödenir.	Bakanlık dışına gidenlere, resen tayin edilenlere, terfi edilerek ayrılanlara % 60 oranında azaltılarak ödenir.
Islaha Yardımcı Personel	“Çeşidin ıslah edildiği kamu kurumunda çalıştığı sürece, Araştırma kuruluşundan ayrılanlar Araştırma kuruluşunun ıslah materyalinden gelir elde ettiği sürece”	İlgili mevzuat uyarınca yapılan kesintilerden sonra, kalan tutarın en fazla % 50 si ödenir.	Bakanlığın diğer kurum ve kuruluşlarına gittiğinde %50 oranında azaltılarak ödenir.	Bakanlık dışına gidenlere, resen tayin edilenlere, terfi edilerek ayrılanlara % 60 oranında azaltılarak ödenir.
Islahçı ve ıslaha yardımcı personelin dışında kalanlar	Çeşidin ıslah edildiği kamu kurumunda çalıştığı sürece	İlgili mevzuat uyarınca yapılan kesintilerden sonra, kalan tutarın en fazla % 50 si ödenir.		

Kaynak: IsHakÖdY’ den derlenmiştir.

3.4.1.3. İslahçı Hakkı Gelirinin Elde Edilmesi, Hesaplanması ve Dağıtımı

Araştırma kurumlarının hak sahibi olduğu çeşitler ve diğer kamu kurumları ve özel sektör kuruluşları ile protokol kapsamında ortaklaşa geliştirmiş oldukları çeşitlerden elde edilen gelirler, döner sermayesi bulunan araştırma kurumlarında döner sermayeye, olmayanlarda ise kurum bütçesine gelir olarak kaydedilmektedir. Protokol kapsamında ortaklaşa geliştirilen çeşitlerden elde edilen gelirin paylaşımı protokol hükümlerine göre yapılmaktadır (İsHakÖdY, 2013: m8).

İslahçı hakkı gelirinden kimin ne ölçüde yararlanacağı ıslahçı hakkı ödemesi yönergesinde belirtilen aşağıda yer alan esaslar doğrultusunda araştırma kurumu bünyesinde oluşturulan komisyon aracılığı ile belirlenmektedir. Bu komisyonlar; araştırma kuruluşu müdürü, araştırma teknik koordinatörü, yönetim hizmetleri koordinatörü, ıslah, ıslaha katkı sağlayan çalışmaları yapan bölüm başkanları ve ıslah projesinin liderinden oluşmaktadır. Komisyon esas puanları belirlemektedir. Komisyon kararları araştırma kuruluşlarının internet sayfalarında ilan edilmektedir. Komisyon kararlarına itirazlar araştırma kuruluşu müdürlüğüne yapılmakta ve komisyon tarafından tekrar değerlendirilmektedir. Değerlendirme sonucunda anlaşmaya varılmaz ise; itirazlar TAGEM komisyonuna yazılı olarak en geç Haziran ayı sonuna kadar yapılır. Kararlar en geç Temmuz ayı içerisinde verilir (İsHakÖdY, 2013: m10).

Çeşide ait ıslahçı hakkının dağıtımı yıllık olarak yapılmakta 01 Ocak, 31 Aralık takvim yılı sonuna kadar elde edilen gelirler baz alınmaktadır. Bu gelirlerden ilgili yasal kesintiler yapıldıktan sonra kalan tutarın %50 si aşağıda yer alan esaslar dikkate alınarak personele gider kaydı ile dağıtılır.

- a) İslahçı hakkı her bir çeşit için ayrı ayrı belirlenir ve personele dağıtım oranı ayrı ayrı hesaplanır.
- b) Araştırma kuruluşundaki personele gider kaydı ile dağıtılacak gelirin %50 si; 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa tabi memurlar ve bu kanuna göre (4/b) istihdam edilen sözleşmeli personellere aşağıda verilen tablodaki kadro unvanı, kariyeri dikkate alınarak verilen puanlara göre dağıtılır (Tablo 3.6).

Tablo 3.6 Ek 1'den Personele Dağıtım Kriter ve Puanları

Hizmet Sınıfı, Kadro Unvanı, Görevi	Kadro Unvanı Puanı (1)	Kariyer Puanı Doktora (1) Yüksek Lisans (0.98) Lisans (0.97) Ön Lisans (0.96) Diğer (0.95) (2)	Toplam Katkı Puanı (Kadro unvanı x kariyer Puanı) (1x2)
Araştırma Kuruluş Müdürü	1		
Araştırma Teknik, Yönetim Hizmetleri Koordinatörü	0,95		
Şube/ Bölüm/ Birim Şefi/ Müdürü	0,85		
Araştırmacı	0,75		
Lisans Mezunu Diğer Personel	0,65		
Tekniker, teknisyen ve diğer memurlar	0,55		
Diğer Personel	0,45		

Kaynak: IsHakÖdY, Ek 1

Personele gider kaydı ile dağıtılacak gelirin kalan %50 lik kısmı ise; aşağıda yer alan tablodaki kriterler dikkate alınarak ilgili personellere dağıtılır. Islaha katkısı olan personellerin bu kriterlerden alacağı puan, en yüksek puanı alan ıslahçının bir yılda (360 gün) alabileceği ve kesinti yapılmamış tam puanın %50' sinden fazla olamamaktadır. Fazla olması durumunda en yüksek puanı alan ıslahçının alacağı tam puanın %50'si puan olarak kabul edilir.

- Tabloda koyu renk ile gösterilen yerlerdeki kriterler puan hesaplamasında dâhil edilmemektedir. Çeşitle ilgili yetiştirme tekniği proje sayısı hesaplanırken ıslah aşamasından çeşidin tescil edildiği tarihten sonraki ilk 3 yılsonuna kadar sonuçlanan proje sayıları esas alınmıştır.
- Personellerin yeni çeşit geliştirme sürecinden tescil edilme sürecine kadar geçen proje süresince aktif çalışma süreleri, katkıları ve proje dışındaki tohumluk üretimi, tanıtımı ve pazarlama çalışmalarına olan katkılarının belirlenmesi sürecinde bu iki tabloda yer alan kriterler temel alınmaktadır. Bu kriterler her bir çalışan ve ıslahçı hakkında konu olan her bir çeşit için ayrı ayrı hesaplanmaktadır.
- Her personelin çalışma süresi 360 gün üzerinden değerlendirilmektedir. Herhangi bir sebeple göreve gelmeyen günler aktif çalışma gün hesabında dikkate alınmamaktadır. Kalite, Bitki sağlığı, biyoteknoloji, fizyoloji, proje lideri ve çalışanı için projede çalışılan süre hastalık testi, kalite analizi ve benzeri çeşidin tescile verildiği yıla kadar çeşitle ilgili çalıştığı yıl sayısı dikkate alınır.

- d)** Gelirin dağıtımında esas alınacak katkı puanı; Tablo 3.5 ve Tablo 3.6 ye göre hesaplanan puan ile fiili çalışılan gün sayısı çarpılarak bulunur. İslahçılar için bu katkı puanının; emekli ıslahçılar, varisler ve diğer araştırma kuruluşlarına gidenlere %50' si, bakanlık dışına gidenler, resen tayin edilenler, terfi edilerek ayrılanlarda %40 ı baz alınır. Yardımcı personeller için ise; bakanlığın diğer kurum ve kuruluşlarına gidenlere %50'si, bakanlık dışına gidenler, resen tayin edilenler, terfi edilerek ayrılanlara % 40 'ı esas alınır.
- e)** Dağıtılacak ıslahçı hakkı geliri bu katkı puanına bölünerek hesaplanır. Bulunan bu tutar personelin toplam puanı ile çarpılır ve bir personele verilecek prim tutarı hesaplanır.
- f)** Ödemeler en geç gelirin hesaplandığı takvim yılını takip eden Mart ayının sonuna kadar yapılır (IsHakÖdY, 2013: m9).

Tablo 3.7 Ek 2'den Personale Dağıtım Kriter ve Puanları

	İslahçı proje lideri, koordinatörü (100)	İslahçılar (80)	Müdür (60)	Araştırma Teknik, Yönetim Hizmetleri Koordinatörü (50)	Tohumluk üretim sorumlusu ve Islaha Yardımcı Proje Lideri (40)	Tohumluk Üretimi ve Islaha Yardımcı Araştırmacı (30)	Tekniker, teknisyen, laborant, G.İ. H. memur (10)	Çeşit geliştirme süresinde projede çalıştığı Süre(1 yıl 20)*	Geliştirdiği veya geliştirmesine katkı sağladığı üretimde olan çeşit sayısı (İslahçı, Müdür, Tek. ve Yön. Hiz. Koordinatörü 1 Çeşit 10, Diğer Personel aynı tür 1 Cesit 4 puan)	Geliştirdiği veya geliştirmesine katkı sağladığı üretimde olmayan çeşit sayıs 5 (İslahçı, Müdür, Tek. ve Yön. Hiz. Koordinatörü 1 Çeşit 5, Diğer Personel aynı tür 1 Çeşit 3 puan)	Tohumluk üretimine ayırdığı süre (1 ay 3)	Çeşitle ilgili yetiştirme tekniği proje sayısı (1 proje 20)	Diğer kriterler (0-10)	Toplam Katkı puanı	
Müdür															
Araştırma Teknik, Yönetim Hizmetleri Koordinatörü															
İslahçı Proje Lideri, Koordinatörü															
İslahçı															
Kalite, Bitki Sağlığı, biyoteknoloji, fizyoloji proje lideri															
Kalite, Bitki sağlığı, biyoteknoloji, fizyoloji, proje çalışanı araştırmacı															
Tohumluk üretim sorumlusu															
Tohumluk üretimi çalışanı araştırmacı															
Yetiştirme tekniği proje lideri															
Yetiştirme tekniği proje çalışanı araştırmacı															
Çeşitle ilgili projelerde ve tohumluk üretiminde çalışan tekniker, teknisyen, laborant, G.İ. H. Memur															

Kaynak: IsHakÖdY, Ek 2

Örneğin A çeşidinin tohumluk satışından hesaplanan royale bedeli 10.000,00 TL olarak gerçekleştiğinde personele Ek1(kurumda 657 sayılı kanuna göre çalışan tüm personel (ıslahçılar dahil) yer alır) ve Ek2 (657 sayılı kanuna göre çalışan ve çeşidin ıslahında çalışan proje lideri, ıslahçı, ıslaha yardımcı personel v.b personel yer alır)’den dağıtılacak toplam tutar Tablo 3.8.’de hesaplanmıştır.

Tablo 3.8 Islahçı Hakkından Personellere Dağıtılacak Payın Hesaplanması

A	Y ÇEŞİDİNİN TOHURLUK SATIŞINDAN HESAPLANAN ROYALİTE BEDELİ	10.000,00
B	HAZİNE HİSSESİ (A*%15)	1.500,00
C	MERKEZ HİSSESİ (A*%5)	500,00
D	AYLIK YAPILAN KESİNTİ TOPLAMI (D=B+C)	2.000,00
E	YIL SONU GSH %1 SHÇEK KESİNTİSİ (E=A*%1)	100,0
F	ISLAHÇI HAKKINDAN YAPILAN TOPLAM KESİNTİ (D+E)	2.100,00
G	ISLAHÇI HAKKI MATRAHI (G=A-F)	7.900,00
H	DÖNER SERMAYE GELİRİ (1/2) (H=G/2)	3.950,00
I	PERSONELE DAĞITILACAK ISLAHÇI HAKKI (1/2) (I=H/2)	3.950,00
İ	EK 1 DEN PERSONELE DAĞITILACAK TUTAR (İ=I/2)	1.975,00
J	EK 2 DEN PERSONELE DAĞITILACAK TUTAR (J=I/2)	1.975,00

3.4.1.4. Islahçı Hakkından Personele Yapılacak Ödemelerde Kesintiler

Islahçı hakkında personele yapılacak ödemeler KDV, Gelir vergisi ve Damga Vergisi açısından istisnalarının bulunup bulunmadığı hususu personele aktarılan tutarı etkilemektedir.

2.11.1984 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu kapsamında Türkiye’de yapılan; ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesindeki teslim ve hizmetler, her türlü mal ve hizmet ithalatı ve diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler KDV’ye tabidir (KDVK, 1984: M17). Ancak söz konusu uygulamaya çeşitli istisnalar getirilmiştir.

Döner sermayeli kuruluşlar ilim, fen ve güzel sanatları, **tarımı yaymak, ıslah ve teşvik etmek** amacıyla yaptıkları teslim ve hizmetleri ile *Sosyal ve Askeri Amaçlı İstisnalarla Diğer İstisnalar* kapsamında KDV’den muaf tutulmuştur (KDVK, 1984: M17).

Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığının 8.8.2011 tarih 60 Seri Nolu KDV Sirkülerinin 3.6.3 maddesinde istisna kapsamındaki **tarımı yaymak** ibaresi aşağıdaki şekilde açıklanmıştır.

“Tarımı yaymak, ıslah ve teşvik amacı, toprak analizleri; tarla denemeleri; zirai araştırmaların yapılması; hububat sebze ve meyve üzerine yapılan araştırma, inceleme ve ıslah çalışması; zirai mahsullerin muayene edilmesi, fumigasyona tabi tutulması; damızlık tohum ve hayvan yetiştirilmesi;

orman yollarının yapılması; damızlık hayvan, damızlık fide, fidan, bağ çubuğu, tohum ve faydalı böcekler gibi teslim ve hizmetleri kapsamaktadır.”

Bu kapsamda bitki çeşitlerinin ıslah edilmesi sonucu elde edilen yeni çeşitlerin satışında ıslahçı hakkından yapılacak olan ödemelerde KDV istisnası bulunmaktadır.

06.01.1961 tarih ve 193 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Gelir Vergisi Kanunu’na göre gerçek kişiler bir takvim yılı içerisinde elde etmiş oldukları ticari, zirai, serbest meslek kazançlarından, ücretlerden ve menkul, gayrimenkul sermaye iratlarından, diğer kazanç ve iratlarından gelir vergisine tabidirler (GVK, 1961: m1, m2).

Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından verilen 7 Nisan 2017 tarihli, B.07.1.GİB.4.22.15.01-120.03.05-1402 sayılı özelgede Enstitülerde çalışan personellere ödenen ıslahçı hakkı tutarının hizmet ilişkisi doğrultusunda yapılan hizmetin karşılığında ödenmesi ve süreklilik içermesi sebebiyle çalışan 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu kapsamında ücret ödemesi olarak vergilendirilmesi gerektiği (GVK, 1961: m61, m62, m63, m103, m104) ve gelir vergisine ilişkin herhangi bir istisna kapsamında olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca döner sermaye üzerinden yapılacak olan ek ödemeler ile personele ödenen maaşların toplam tutarı üzerinden artan oranlı tarife (GVK, 1961: m103) uygulanarak gelir vergisinin hesaplanması gerektiği belirtilmiştir.

Ödenecek gelir vergisi tarifeleri temel olarak GVK m 103 ile belirlenmiş olup, tarifeler her yıl güncellenmekte ve bir sonraki yıl uygulanmak üzere Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmektedir. 29.12.2017 tarih ve 30285 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Maliye Bakanlığının (Gelir İdaresi Başkanlığı) (Seri No: 302) Gelir Vergisi Genel Tebliği ile 2018 takvim yılında uygulanmak üzere gelir vergisi dilimleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir (Tablo 3.8).

Tablo 3.9 Gelir Vergisi Tarifeleri 2018

Gelir Dilimi	Vergi Oranı
14.800 TL'ye kadar	% 15
34.000 TL'nin 14.800 TL'si için 2.220 TL, fazlası	% 20
120.000 TL'nin 34.000 TL'si için 6.060 TL, fazlası	% 27
120.000 TL'den fazlasının 120.000 TL'si için 29.280 TL, fazlası	% 35

Kaynak: <http://www.muhasibetr.com/gelir-vergisi-dilimleri/> (erişim tarihi: 12.05.2018)

Gelir vergisi kesintisi dışında personele ödenecek ıslahçı hakkı bedeline ilişkin makbuz, evrak, belge vb. kağıtlar da vergiye tabidir. 11 Temmuz 1964 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu kapsamında yapılan bazı işlemler sonucunda herhangi bir konuyu ispat etmek ya da belli etmek için düzenlenen ve imzalanan belgeler

damga vergisine tabidir ve ilgili kağıtları imza edenler damga vergisi mükellefi olarak belirtilmiştir.

Damga Vergisi kağıtların nevi ve mahiyetlerine göre yazılı olan belirli bir para nispi olarak veya kağıtların mahiyetlerine göre maktu olarak alınmaktadır (DVK, 1964: m10). Damga vergisine tabi kağıtlar, makbuzlar ve diğer kağıtlar DVK ekinde yer alan (1) sayılı tabloda belirtilmiştir. İslahçi hakkından personele ödenecek olan tutardan kesilen damga vergisi aşağıdaki kapsamda hesaplanmaktadır.

“Maaş, ücret, gündelik, huzur hakkı, aidat, ihtisas zammı, ikramiye, yemek ve mesken bedeli, harcırah, tazminat ve benzeri her ne adla olursa olsun hizmet karşılığı alınan paralar (Ek: 5766/10-ç md.) (Yürürlük: 6/6/2008) (avans olarak ödenenler dahil) için verilen makbuzlar ile bu paraların nakden ödenmeyerek kişiler adına açılmış veya açılacak cari hesaplara nakledildiği veya emir ve havalelerine tediyeye olunduğu takdirde nakli veya tediye temin eden kağıtlar.”

Bu kapsamda DVK Genel Tebliği ile belirlenen Binde 7, 59’luk bir kesinti personele ödenecek ıslahçı hakkı gelirinden düşülmektedir.³⁶

Örneğin; Ek 1 ve Ek 2’den A personeline yapılacak 300,00 TL’lik ödemedan kesintiler sonrası personele aktarılacak tutar Tablo 3.10’da yer almaktadır.

Tablo 3.10 Personele Ödenecek İslahçı Hakkı Gelirinden Yapılan Kesintiler

Personel A	EK 1 Matrahı	EK 2 Matrahı	Toplam Matrah	Gelir Vergisi (%15, %20)	Damga Vergisi (Binde 7,59)	Net Ele Geçen
XXXX	100,00	200,00	300,00	45,0	2,77	252,23

3.4.2. İslahçı Hakkı Gelir Olarak Kaydedilmesi ve Personele Dağıtım İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi

Bakanlık, 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’na (KMYKK) ekli I sayılı Cetvelde yer alan genel bütçeli idarelerdendir. Faaliyetlerini merkezi yönetim bütçe kanunlarına göre verilen ödeneklerle gerçekleştirmektedir. Bakanlık bu kanunda belirlenen muhasebeleştirme ve raporlama kurallarına mali işlemlerini gerçekleştirmektedir. KMYKK’nın 49. Maddesine göre kamu hesapları, kamu idarelerinin gelir, gider ve varlıklarına ilişkin mali sonuç doğuran işlemlerinin hesaplara kaydedilerek yönetim, denetim ve yetkilileriyle kamuoyuna bilgilerin sağlanması amacıyla tutulmaktadır. Bu kanuna dayanarak düzenlenen

³⁶ <https://www.verginet.net/dtt/1/Damga-Vergisi-Oranlari.aspx> (erişim tarihi: 12.05.2018).

Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliğine göre mali raporların şekilleri, süreleri ve türleri belirlenmiştir. Muhasebe sistemi mali yıl esasına göre tutulmaktadır ve tahakkuk esaslıdır (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2017: 1-3).

Bakanlık, 21.12.1967 tarih ve 969 Sayılı “Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Merkez ve Taşra Kuruluşlarına Döner Sermaye Verilmesi Hakkında Kanun” ile kendi bütçesinden yüz milyon tutarında bir bütçe tahsis ederek merkez ve taşra kuruluşlarına döner sermaye sağlamıştır. Bu döner sermaye işletmeleri bu kanunun 3. Maddesinde belirtilen aşağıdaki faaliyetlerde bulunmaktadır.³⁷

“Bitkisel üretim, hayvansal üretim, su ürünleri, gıda, yem, kooperatifçilik, el sanatları ve hayvan hastalıklarıyla ilgili olarak üretim, ıslah, araştırma, yetiştirme, koruma, muayene, analiz, kontrol, deneme, öğretim, eğitim, yayım, yayın ve karantina ile ilgili döner sermaye faaliyetlerini yürütürler. Bu faaliyetlerin yürütülmesi için gerekli olan her türlü ahır, ağıl, kümes, sera, imalathane, depo, ambar, hangar, işçi evi, atölye, tesis ve bina yapılması ve yaptırılması ile gerekli hallerde taşıt edinme faaliyetlerinde bulunurlar.”

Döner sermaye işletmeleri muhasebe kayıt işlemlerini 1.05.2007 tarih ve 26509 Sayılı Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği kapsamında yürütürler. Muhasebe işlemi bu yönetmelik kapsamında aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır (DSİBMY, 2007: m36).

“Bir işletmenin bir kamu idaresi veya diğer üçüncü kişilerle olan karşılıklı ekonomik ilişkileri veya işletmenin kendi içinde muhasebe işlemi olarak değerlendirilmesi ve raporlanması gereken ve para cinsinden ifade edilebilen her türlü işlemi muhasebe işlemidir.”

Bu kapsamda yapılan her bir muhasebe işlemi; bir ekonomik değer yaratıldığında, başka bir şekle dönüştürüldüğünde, mübadeleye konu edildiğinde, el değiştirdiğinde veya yok olduğunda bu muhasebe işlemleri çift taraflı kayıt sistemine göre borç ve alacaklandırılarak kayıt altına alınmaktadır. Muhasebe kayıtlarına ilişkin hesaplar malî yıl esasına göre tutulmakta, gelir ve giderler tahakkuk ettirildikleri malî yılın hesaplarında gösterilmektedir (DSİBMY, 2007: m38, m39).

³⁷ **Bknz:** Faaliyet alanları, sermayeleri, gelirleri, giderleri, yönetimi, bütçesi vb. Gıda, Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Uygulama Yönetmeliği’nde yer alır.

Kamu tarımsal araştırma enstitülerindeki döner sermaye işletmeleri muhasebe iş ve işlemlerini Maliye Bakanlığı tarafından yönetilen Döner Sermaye Mali Yönetim Sistemi (DSMYS) üzerinden yürütülmektedir.

Bu doğrultuda enstitüler tarafından ıslahçı hakkı kapsamında satışı yapılan bitki çeşitlerinin muhasebe kaydı 600 yurt içi satışlar hesabının alacaklandırılması ve 102 bankalar hesabının borçlandırılması şeklinde gerçekleştirilir.

29 Eylül 2010 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 27714 sayılı Döner Sermayeli İşletmeler Genel Tebliği (DSİGT) Madde 4 kapsamında döner sermaye işletmelerinde söz konusu işletme hesabının işletme bütçesiyle ilişkisinin kurulması, bütçe gelir ve giderlerinin izlenmesi amacıyla bütçe hesapları açılması gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu hesaplardan aşağıda belirtilen 800'lü gruplar tek düzen hesap planında boş hesap grubu olan, bu sebeple Maliye Bakanlığınca Enstitülerin amaçlarına uygun olarak kullanılması uygun gördüğü hesaplardır.

Bu ana hesaplar aşağıdaki gruplara bölümlenir.

1) Bütçe gelir hesapları,

- a) **800 Bütçe Gelirleri Hesabı:** “Bütçe geliri olarak belirlenen ve bunlardan nakden veya mahsuben yapılan tahsilatın izlenmesi için kullanılır ve ekonomik sınıflandırmaya uygun yardımcı hesaplara ayrılır.”
- b) **805 Gelir Yansıtma Hesabı:** Gelir tablosu hesapları veya bilanço hesaplarına kaydedilen tutarların, ilgisine göre bütçe gelirleri hesabına aktarılması için kullanılır.

2) 810 bütçe gelirlerinden ret ve iade hesapları: Bütçe geliri olarak nakden veya mahsuben yapılan tahsilattan mevzuatı gereğince yapılan ret ve iadelerin izlenmesi için kullanılır.

3) Bütçe gider hesapları,

- a) **830 Bütçe Giderleri Hesabı:** Nakden veya mahsuben yapılan bütçe giderlerinin izlenmesi için kullanılır. Gider bütçesinin ekonomik sınıflandırmasına uygun olarak yardımcı hesaplara ayrılır.
- b) **835 Gider Yansıtma Hesabı:** gelir tablosu veya ilgili bilanço hesabı ile maliyet hesaplarına kaydedilen tutarlardan bütçe giderlerini ilgilendirenlerin bütçe giderleri hesabına yansıtılması için kullanılmaktadır.

4) 895 bütçe uygulama sonuçları hesabı: Bütçe gelir hesapları ve bütçe gider hesapları ile bütçe gelirlerinden ret ve iade hesaplarında yer alan hesaplardan, bütçe uygulama sonuçlarının üretilmesi için kullanılır.

Mali işlemler gerçekleştiğinde; tahakkuk esasına göre bilanço, gelir tablosu ve maliyet hesaplarına kayıt ile eşzamanlı olarak nakit esasına göre bütçe hesaplarına yansıtma hesapları aracılığıyla kaydedilmektedir. (DSİGT, 2010: m8)

Döner sermaye işletmeleri söz konusu teblig ekinde verilen “**Detaylı Hesap Planı Ortak Yardımcı Hesaplar Tablosu**” içeriğindeki çerçeve hesap planından ihtiyaçları doğrultusunda seçtikleri hesaplar ile işletme hesap planlarını oluştururlar. Bu alt hesaplardan bazıları tek düzen hesap planında yer alamayan hesaplardan oluşmaktadır.

Örneğin, enstitüler tarafından yapılan ıslahçı hakkına konu olan çeşidin 10.000,00 TL’lik ıslahçı hakkı bedeli satışında **102 Bankalar hesabı** borçlanırken 600 Yurt İçi Satışlar hesabının altında açılan **600.09.02 kodlu Araştırma ve Geliştirme Gelirleri** hesabı alacaklandırılmaktadır.

Madde No	Açıklama	Borç (TL)	Alacak (TL)
	2017..... 102 Bankalar 600 Yurt İçi Satışlar 600.09.02 Araştırma Geliştirme Gelirleri Çeşit satışı sonrası fatura karşılığı firmadan ödenen ıslahçı hakkı bedeli	10.000,00	10.000,00

Ayrıca söz konusu gelir hesabı **805 Gelir Yansıtma** hesabının alacaklandırılması ile **800 Bütçe Gelirleri** hesabının alt hesabı olan **800.03.09.02 kodlu Proje, Araştırma ve Geliştirme Gelirleri** hesabının borçlanması işlemi ile bütçe hesaplarına yansıtılmaktadır.

Madde No	Açıklama	Borç (TL)	Alacak (TL)
	2017..... 800 Bütçe Gelirleri 800.03.09.02 Araştırma Geliştirme Gelirleri 805 Gelir Yansıtma Hesabı Çeşit satışı sonrası fatura karşılığı firmadan ödenen ıslahçı hakkı bedeli yansıtma kaydı	10.000,00	10.000,00

Enstitüler almış oldukları bu ıslahçı hakkı bedelinden, aylık Gayri Safi Gelirlerden kesilen %15’lik Hazine Hissesi kesintisini ($10.000,00 \times 0,15 = 1.500,00$), %5 Merkez Hissesi kesintisini ($10.000,00 \times 0,05 = 500,00$) ve yılsonu %1 SHÇEK payını ($10.000,00 \times 0,01 = 100,00$); “döner sermayeli işletmelerce genel bütçeye aktarılacak tutarlar, SHÇEK payı, idare

masraflarına katılma payı, amortisman payı, kâr payı, merkez hissesi gibi Hazineye veya ilgili idareye ödenecek gelir ve paylar”ın kaydedildiği **362 Ödenecek Döner Sermaye Yükümlülükleri** hesabını alacaklandırarak, üretilen veya satılan malın maliyeti ile doğrudan ilişkisi kurulamayan genel mahiyetteki giderlerin izlendiği **770 Genel Yönetim Giderleri** hesabının alt hesaplarında borçlandırılarak kayıt edilmektedir.

Madde No	Açıklama	Borç (TL)	Alacak (TL)
	2017.....		
	362 Ödenecek Döner Sermaye Yükümlülükleri		2.100,00
	362 01 Ödenecek Hazine Hissesi		1.500,0
	362.03 Ödenecek Merkez Hissesi		500,0
	362.02 SHÇEK Payı		100,0
	770 Genel Yönetim Giderleri	2.100,00	
	770.05.08.01.06 Hazine Hissesi	1.500,0	
	770.05.08.01.08 Merkez Hissesi	500,0	
	770.05.08.01.07 SHÇEK Payı	100,0	
	Islahçı hakkı gelirinden yapılan kesintilerin kaydı		

Yıl sonunda Genel yönetim giderleri yansıtma hesabının alacak kalanı maliyet dönemi sonunda **770 Genel yönetim giderleri** hede bına alacak, **771 Genel Yönetim Giderleri Yansıtma** Hesabına borç olarak kaydedilir ve sonuç hesaplarına aktarılır.

Aynı zamanda bu işlem bütçe hesaplarına Diğer taraftan toplam tutar **830 Bütçe Giderleri** hesabına borç, **835 Gider Yansıtma** hesabına alacak kaydedilir.

Madde No	Açıklama	Borç (TL)	Alacak (TL)
	2017.....		
	830 Bütçe Giderleri	2.100,00	
	830.05.08.01.06 Hazine Hissesi	1.500,0	
	830.05.08.01.08 Merkez Hissesi	500,0	
	830.05.08.01.07 SHÇEK Payı	100,0	
	835 Gider Yansıtma Hesabı		2.100,00
	Islahçı hakkı gelirinden yapılan kesintilerin yansıtma kaydı		

İslahçı hakkı gelirinden personele ödenecek ücret ise; personele maaş dışında katkı payı, prim, huzur hakkı gibi değişik adlarla yapılan ödemelerin tahakkukunun kaydedildiği **363 Ödenecek Döner Sermaye Katkı Payları** hesabının alt hesabı olan 363.09 Diğer Ödemeler hesabının borç kısmında izlenir. Ödenecek bu bedelden yapılan gelir ve damga vergisi kesintileri ise; 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar hesabının alacaklandırılması ile muhasebeleştirilir. Kesintiler sonrası personele ödenecek olan tutar 335 Personele Borçlar hesabının alt hesabı olan 360.01. kodlu Personele Ödenecek Ücretler hesabının alacaklandırılması ile kayıt edilir. Muhasebe birimince verilen bankadan ödeme emri doğrultusunda bankadan yapılan ödeme ile 102 Bankalar hesabı alacaklanırken 103 ödeme emirleri hesabı borçlanır.

Personel A'ya yapılan 300,00 TL'lik X çeşidi ıslahçı hakkı ödemesine ilişkin yapılan kesintiler ve yatırılan ücretin kaydı aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmektedir.

Madde No	AÇIKLAMA	BORÇ	ALACAK
	10.01.2009..... 363.09 Diğer Ödemeler 360.01.01 Aylık ve Ücretlerden Kesilen G.V. 360.03.01 Aylık ve Ücretlerden Kesilen D.V. 335.01 Personele Ödenecek Ücretler 103 Ödeme Emirleri 102 Banka Personel A'ya yapılan X çeşidi ıslahçı hakkı ödemesi	300,0 252,23	 45,0 2,77 252,23 252,23

Yılsonunda ıslahçı hakkı ödemelerinin kar zarar hesaplarına aktarımı aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmektedir. 770 Genel yönetim giderleri hesabının alt hesabı olan ıslahçı hakkı ödemelerinde toplanan tutarlar, 771 Genel Yönetim Giderleri Yansıtma hesabı aracılığı ile sonuç hesaplarından olan 632 Genel Yönetim Giderleri hesabına buradan da 690 Dönem Karı veya Zararı hesabına kayıt edilerek muhasebeleştirilmektedir.

Madde No	AÇIKLAMA	BORÇ	ALACAK
	2017..... 770.05.09.05.01 İslahçı Hakkı Ödemeleri 771 Genel Yönetim Giderleri Yansıtma Hesabı 771 Genel Yönetim Giderleri Yansıtma Hesabı 632 Genel Yönetim Giderleri Hesabı (-) 632 Genel Yönetim Giderleri Hesabı (-) 690 Döner Karı veya Zararı Yıl Sonu İslahçı Hakkı Gider Hesaplarının Kapatılması	 xxx xxx xxx xxx	3.950,00 xxx xxx

Yılsonunda 600 Yurt İçi Satışlar hesabının alt hesabı olan 600.09.02 Araştırma Geliştirme Gelirleri hesabında toplanan tutarlar bu hesabın borçlandırılarak kar zarar hesaplarına aktarılması ile dönem sonu tablolarına yansıtılmaktadır.

Madde No	AÇIKLAMA	BORÇ	ALACAK
	2017.....		
	600.09.02 Araştırma Geliştirme Gelirleri	xxx	
690	Dönem Karı veya Zararı		xxx
690	Dönem Karı veya Zararı	xxx	
692	Dönem Net Karı veya Zararı		xxx
692	Dönem Net Karı veya Zararı	xxx	
590	Dönem Net Karı Hesabı		xxx
	Yıl Sonu İslahçı Hakkı Gelir Hesaplarının Kapatılması		

Tarımsal araştırma enstitüleri tarafından ıslahçı hakkının satışı ve dağıtımı sürecinde yapılan kayıtlar yukarıdaki şekilde gerçekleştirilse de ıslahçı hakkının bir fikri mülkiyet hakkı olarak işletmenin maddi olmayan varlıkları arasında sayılması gerekmektedir. Maddi olmayan varlıklar muhasebe sisteminde aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır.

“Maddi olmayan duran varlık, mal veya hizmet üretiminde veya ediniminde kullanılmak, üçüncü kişilere kiraya verilmek veya idarî amaçlar için kullanılmak üzere elde tutulan marka, isim, bilgisayar yazılımı, telif, patent, sınai ve işletme hakları gibi kalemlerdir. Maddi olmayan bir duran varlığın maliyeti, o varlığın satın alındığı veya üretildiği sırada yapılan nakit veya nakit benzeri harcama veya varlığın elde edilmesi için verilen kıymetlerin rayiç değeridir. Maddi olmayan bir duran varlık elden çıkarıldığı, kullanımı veya satışından hiçbir ekonomik fayda beklenmediği zaman hesaplardan çıkarılır” (DSİBMY, 2007: m 48).

Maddi olmayan duran varlık niteliğinde olan ıslahçı hakkının 260 Haklar Hesabında izlenmesi sayıştay incelemesi sırasında enstitülere de raporlanmıştır (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2017: 49-51).

260 Haklar Hesabı: bedeli karşılığı edinilen imtiyaz, patent, lisans, ticari marka ve unvan gibi hukuki tasarruflar ile belirli alanlarda tanınan kullanma ve yararlanma gibi hak ve yetkiler dolayısıyla yapılan ve ekonomik değer taşıyan harcamaların izlendiği hesaptır. (DSİBMY, 2007: m222) Haklar, maliyet bedeli ile bu hesaba borç, ilgili hesaplara alacak olarak kaydedilir. Alacak durumunda ise; yararlanma süresi belli olanlar sürenin bitiminde, yararlanma süresi belli olmayanlar 5 inci yılın sonunda bu hesaba alacak, 268 Birikmiş Amortismanlar Hesabına borç kaydedilir. Yararlanma hakkı devredildiğinde kayıtlı değeri ile

bu hesaba alacak, birikmiş amortismanları 268 Birikmiş Amortismanlar Hesabına, devir bedeli tahsilatın şekline göre ilgili hesaplara borç kaydedilmekle birlikte; bu işlemde doğan kârlar 679 Diğer Olağandışı Gelir ve Kârlar Hesabına alacak, bu işlemde doğan zararlar 689 Diğer Olağandışı Gider ve Zararlar Hesabına borç kaydedilerek muhasebeleştirilir. (DSİBMY, 2007: m223)

Bu doğrultuda ıslahçı hakkının kesinleşmesi ile 260 Haklar Hesabına, sözleşmelerle devredilen bu haklar dolayısıyla doğan işletme alacaklarının ilgili Alacak Hesaplarında muhasebeleştirilmek suretiyle takibi gerektiği sayıştay raporunda değerlendirilmiştir. Ancak araştırma enstitüleri döner sermaye işletmeleri ilgili rapora göre; ıslahçı hakkının döner sermaye işletmelerinin geliri olduğu, bu nedenle, yıllara yaygın ıslahçı hakkı gelirinin 480-Gelecek Yıllara Ait Gelirler Hesabında takip edilmesinin gerektiği ifade etmişlerdir (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2017: 49-51).

480-Gelecek Yıllara Ait Gelirler Hesabı'nın peşin tahsil edilen ve cari dönem içinde ilgili gelir hesaplarına kaydedilmemesi gereken gelecek yıllara ait gelirlerin izlenmesi için kullanılması gerekmektedir (DSİBMY, 2007: m357). Ayrıca, söz konusu alacakların, Alacak Hesaplarında muhasebeleştirilmek suretiyle takip edilmesi için, döner sermaye işletmelerine talimat verildiği enstitüler tarafından ilgili raporda ifade edilmektedir (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2017: 49-51).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR TARIMSAL ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ X ÇEŞİDİ UYGULAMA ÖRNEĞİ

4.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Ülkemizde bitki ıslah çalışmaları öncelikle araştırma enstitüleri tarafından yürütülmüştür. Enstitüler ülkenin ve hizmet ettikleri bölgenin ihtiyaçları, iklim şartları doğrultusunda üretici ve tüketicilerin taleplerini de dikkate alarak ülkemiz bitki çeşitliliğine yenilerini kazandırmaktadır. Geçmişten bu güne ıslah çalışmalarını yürüten ve bunları ıslahçı hakkı kapsamında yasal olarak koruyan enstitülerin şüphesiz ki tecrübeleri diğer tarımsal araştırma organizasyonlarına göre daha yüksektir. Enstitülerin geliştirmiş oldukları çeşitlerin teknoloji transferi yoluyla başka kurumlar tarafından üretiliyor olması ülkemiz ekonomisi için oldukça önemlidir. Üretici kuruluşlar ıslah çalışmaları yürüten enstitülerden nitelikli tohumlukları alarak ya da çeşide ilişkin hakları lisans, devir yolu ile elde ederek çeşitleri ticarileştirmekte ve tüketiciye sunmaktadır. Enstitüler bu yolla ıslah çalışmalarından gelir elde etmekte ve ar-ge faaliyetleri için ek kaynak oluşturmaktadır. Çeşidi geliştiren ıslahçılara ıslahçı hakkından yapılan dağıtım personellerin çeşit geliştirme konusunda motivasyonlarını arttırmaktadır.

Yukarıda yeni bitki çeşitlerinin ıslah aşamasından korunmasına, satışına ve ıslahçı hakkının dağıtımına ilişkin temel süreçlere değinilmiştir. Temel süreçler bu bölüm kapsamında bir araştırma enstitüsü tarafından ıslah edilen ve satışı sonucu personele ıslahçı hakkının dağıtıldığı bir çeşit üzerinden uygulamalı olarak incelenecektir. Bu inceleme sonucunda mevzuat kapsamında belirlenen dağıtım oranlarının ve ıslahçı hakkı paylaşımının değerlendirilmesi yapılması amaçlanmaktadır.

Bu doğrultuda mevzuat kapsamında değerlendirilen çalışmaların enstitüler tarafından yürütülen uygulamalar üzerinden değerlendirmek bu alanda çalışan ıslahçılar, çeşit sahibi olan araştırma kuruluşları için yol gösterici nitelikte olacaktır.

4.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma TAGEM'e bağlı kamu tarımsal araştırma enstitülerinden çeşit geliştiren, ıslahçı hakkı ile çeşitleri koruyan ve üretici kuruluşlara satarak gelirleri personellerine dağıtmış olan bir enstitünün, bu süreçlerin gerçekleştiği X buğday çeşidi üzerinden yürütülmüştür. Araştırma X buğday çeşidinin satış sürecini, enstitünün personel yapısını,

ıslahçı hakkının personele dağıtımını ve satış ve dağıtım işlemlerinin muhasebeleştirilmesine yönelik uygulamaları kapsamaktadır.

4.3. Materyal ve Metot

Veriler ilgili Araştırma Enstitüsünün çeşidin geliştirmesi, korunması, satışı ve satış işlemlerinin muhasebeleştirilmesi sürecinde yer alan ilgili personeller ile yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Bu kapsamda enstitünün ıslahçı hakkına konu olan çeşitleri arasından uygulamaların geniş kapsamda değerlendirilebileceği, kurumdan ayrılan personellerin de dağıtımda yer aldığı bir çeşit tercih edilmiştir. Çeşidin satışına ilişkin sözleşmeler, satış kayıtları, muhasebe işlem fişleri, enstitü tarafından düzenlenen dağıtım tabloları, dağıtımın yapıldığı personel bodroları materyal olarak kullanılmıştır. Bunlara ek olarak kurumun web sayfası ve ikili görüşmelerden elde edilen veriler de uygulama kapsamında değerlendirilmiştir. Ayrıca çeşidin korunmasına ve satışına ilişkin bilgiler TAGEM kaynaklarından teyit edilmiştir. Çeşitten elde edilen gelirler ve dağıtım oranları resmi rakamları yansıtmamakta olup sürecin aktarılmasında bilgi verme amaçlı verilen tutarlardır.

4.4. Enstitü Hakkında Bilgiler

Enstitü TAGEM'e bağlı 10 Bölge Araştırma Enstitüsünden biridir. Bölgenin tarımsal özelliklerine göre belirlenen ürün ve ürün gruplarında bölgeye yönelik araştırmalar yapmakta, ülke geneli için önem arz eden konularda projeler yürütmektedir.

Tahıllar, endüstri bitkileri, yemeklik tane baklagiller, tıbbi-aromatik bitkiler, çayır-mera ve yem bitkileri, meyvecilik, sebzecilik, biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklar enstitünün görev alanlarıdır.

Bölge koşullarına uygun yüksek verimli ve kaliteli çeşitler geliştirmek, çeşitler için yetiştirme teknikleri belirlemek, bölge için uygun diğer alternatif bitkileri tespit etmek, enstitü tarafından geliştirilen verimli çeşitlerin çiftçiler tarafından üretimini sağlamak ve bölge çiftçilerinin gelir düzeyini arttırmak, bitki hastalık ve zararlılarına yönelik çalışmalar yürütmek enstitünün temel görevlerindendir.

Enstitü ıslah konusunda;

- 1) Islah ve yetiştirme tekniği ile pazar talepleri doğrultusunda yeni çeşit, hat; verim ve kaliteyi geliştirmek,
- 2) Hastalık, zararlı ve olumsuz çevre koşullarına dayanıklılığı artırmak
- 3) Temel ve uygulamalı araştırmalar yapmak,

- 4) Islah alışmaları sonucunda geliştirilen çeşit ve hatları tescil ettirmek,
- 5) Islah materyalinin devamlılığını sağlamak
- 6) Geliştirdiği çeşitlerin elit ve orijinal kademedede tohumluk üretimini gerçekleştirmek,
- 7) Genetik kaynakların toplanması, muhafazası, tanımlanması, gerekli görüldüğünde kültüre alınması ve ıslah programında kullanılması konularında çalışmalar yapmaktadır.

Enstitü bu faaliyetleri teknik ve idari koordinatörlükleri aracılığı ile yürütmektedir. Teknik koordinatörlüğe bağlı tarla, bahçe bitkileri bölümleri, bitki sağlığı, toprak ve su kaynakları bölümleri, tarım ekonomisi bölümü, laboratuvar, üretim ve işletme bölümleri bulunmaktadır. Bölümler altında bitki gruplarına göre şubeler yer almaktadır. İdari koordinatörlük ise; döner sermaye saymanlığı, iç kontrol, kalite yönetim, sivil savunma, mali işler, insan kaynakları, destek hizmetleri, bakım onarım hizmetleri, eğitim yayım birimlerinden oluşmaktadır.

4.5. eşit Hakkında Bilgiler

X eşidi enstitü tarafından yürütölen TAGEM destekli proje sonucunda melezleme yolu ile ıslah edilen ve ıslahçı hakkı ile ulusal anlamda korunan bir çeşittir. X eşidi Türkiye’de 2017 yılına kadar ıslahçı hakkı ile korunan 112 buğday çeşidinden birisidir.

Kışlık bir çeşit olup soğuklara dayanıklılığı iyidir. Kardeşenme kapasitesi iyi olup verim potansiyeli çok yüksektir. Orta erkenci, orta boylu ve sağlam saplı bir çeşit olup yatmaya karşı dayanıklılığı çok iyidir. Kahverengi pas ve kök hastalıklarına karşı toleranslıdır.

TAGEM destekli projesi kapsamında melezleme yöntemiyle ıslah edilen çeşidin; melezlemeden tescile başvuru süresi 9 yıl ayrıca 2 yıl tescil denemeleri sürmüştür.

X buğday çeşidine ilişkin; tane verimi, bitki boyu, başaklanma ve olgunlaşma gün sayıları ile bitki örtüsü sıcaklığı, bayrak yaprakta klorofil miktarı, yaprak su tutma kapasitesi, kuru madde miktarı özellikleri çeşidin ıslahına yönelik Ar-Ge faaliyetlerinde incelenerek arzu edilen özellikler doğrultusunda saf hatta ulaşılmıştır.

4.6. Çeşidin Korunma Süreci

Çeşidin korunması için BÜGEM’e ıslahçı hakkı başvurusu yapılmış ve 2 yıllık tarla denemeleri sonucunda ıslahçı hakkı bülteninde yayımlanarak tescil edilmiştir. Çeşidin uluslararası tescili bulunmamaktadır.

4.7. Çeşidin Satış Süreci ve Satış İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi

Satışı yapılacak Enstitü tarafından ıslah edilen X buğday çeşidine ilişkin çeşitli bilgiler; ıslah eden kuruluş, ıslahçı hakkı tescil tarihi, çeşidin üretimi için tavsiye edilen bölgeler, çeşidin kalitesi, morfolojik özellikleri, soğuğa, kurağa, böceğe dayanıklılığı, yaprak ve sap özellikleri, başak yapısı, dane özellikleri, hastalık durumları vb. web sayfaları, çeşit katalogları Bakanlık ve TÜRKTOB aracılığı ile duyurulmaktadır. Bunlara ek olarak ıslahçılar tarafından yapılan yayınlar, kongre bildirileri aracılığı ile ya da çiftçiler için düzenlenen tarla günleri ile çeşitlerin tanıtım çalışmaları yürütülmektedir.

Satış ihale yolu ile ıslahçı hakkının devri, belirli süreli lisanslanması şeklinde yapılabileceği gibi sözleşme kapsamında enstitü tarafından üretilen tohumlukların üretici kuruluşa satışı yolu ile de gerçekleştirilebilmektedir. Enstitü X buğday çeşidinin tohumluk üretim ve pazarlama hakkını; üretim miktarına göre değişen ıslahçı hakkı payı ile sözleşme kapsamında üretici kuruluşlara satışa sunmuştur. Bu satış yönteminde enstitü tarafından üretilen tohumluklar birden fazla üretici kuruluşa da satılabilmektedir.

Yapılan sözleşme ile çeşidin üretimi, satışa hazırlanması, üretilen tohumluğun depolanması, pazarlanması konusunda firmaya yetki verilmektedir. Tohumluğun ihracında ise; başka firmalara da üretim ve pazarlama hakkı sunulduğu için enstitünün onayının alınması şart koşulmaktadır.

Enstitü satışa sunduğu tohumluk çeşidin üretici kuruluşun istediği kalite ve miktarda orijinal ya da sertifikalı tohumluk üretir.

Enstitü bu çeşidin üretim ve pazarlanmasına ilişkin hakları üretici kuruluşlara belirli bir bedel karşılığında vermektedir. Islahçı hakkı olarak ödenecek olan bu bedel; enstitüden tohumluk alınarak veya diğer kaynaklardan tohum kullanılarak üretilen toplam tohumlukların satışı sonucunda elde edilen gelir dikkate alınarak belirlenmektedir. Satış gelirlerinin KDV hariç tutarı üzerinden aşağıda yer alan tabloda belirtilen oranlar çarpılarak belirlenecek tutar üzerinden ödeme yapılmaktadır. Söz konusu ödemeler yıllık olarak yapılmakta ve bir sonraki yılın başında peşin olarak ödenmektedir.

X çeşidi üretici kuruluşlar ile yapılan sözleşme kapsamında; satış miktarına göre satış gelirlerinden ödenecek ıslahçı hakkı oranı Tablo 4.1’de belirtilmiştir. Bu doğrultuda üretici kuruluşlar yıllık üretim tahminlerini ve gerçekleşen satış miktarlarını enstitüye yazılı olarak beyan etmektedir.

Tablo 4.1 X Çeşidi Satış Miktarına Göre İslahçı Hakkı Oranı

Satışlar	Oran
İlk 500 Ton	%4
501-1000 Ton	%3
1001-3000 Ton	%2
3001 Ton ve üzeri	%1

Üretici kuruluşların ıslahçı hakkı ödemesinden kaçınmalarını engellemek amacıyla sözleşme ile demonstrasyon faaliyetleri haricinde bedelsiz tohum vermeleri engellenmiş, bedelsiz verilen tohumlar için de ıslahçı hakkı ödemeleri şart koşulmuştur. Ayrıca gerçek dışı beyanda (bedelsiz, faturasız veya gerçek dışı fiyatla faturalandırma vb.) bulunmaları durumunda enstitünün bu sebeple uğradığı maddi kaybın 10 katını karşılama koşulu getirilerek ıslahçı hakkı ödemeleri garanti altına alınmaya çalışılmıştır.

İslahçı hakkı ile korunan X buğday çeşidi 2017 yılı içerisinde sözleşme kapsamında 23 ayrı firmaya farklı miktarlarda tohumluk olarak satılmıştır. Bu satışlar sonucunda 2017 sonunda X buğday çeşidinden 121.472,63 TL gelir elde edilmiştir. Bu gelir satışlar gerçekleştikçe enstitü tarafından kullanılan DMIS muhasebe programı aracılığı ile aşağıdaki şekilde kaydedilmiştir.

Madde No	AÇIKLAMA	BORÇ (TL)	ALACAK (TL)
	10.01.2009..... 102 Bankalar 600 Yurt İçi Satışlar 600.09.02 Araştırma Geliştirme Gelirleri X Çeşidi satışı sonrası fatura karşılığı firmadan ödenen ıslahçı hakkı bedeli	121.472,63	121.472,63

Ayrıca söz konusu gelir hesabı **805 Gelir Yansıtma** hesabının alacaklandırılması ile **800 Bütçe Gelirleri** hesabının alt hesabı olan **800.03.09.02 kodlu Proje, Araştırma ve Geliştirme Gelirleri** hesabının borçlanması işlemi ile bütçe hesaplarına yansıtılmaktadır.

Madde No	Açıklama	Borç (TL)	Alacak (TL)
	2017..... 800 Bütçe Gelirleri 800.03.09.02 Araştırma Geliştirme Gelirleri 805 Gelir Yansıtma Hesabı Çeşit satışı sonrası fatura karşılığı firmadan ödenen ıslahçı hakkı bedeli yansıtma kaydı	121.472,63	121.472,63

4.8. İslahçı Hakkından Yapılan Kesintiler ve Personele Dağıtılacak olan İslahçı Hakkı

Yılsonunda elde edilen ıslahçı hakkı gelirinden aylık kesilen %15 hazine kesintisi, %5 merkez hissesi kesintisi ve yılsonunda verilen % 1 SHÇEK payı düşülerek ıslahçı hakkı matrahı hesaplanır. Bu doğrultuda X çeşidinden toplamda 25.509,25 TL'lik bir kesinti yapılmış ve kesinti sonrasında 95.963,38 TL'lik ıslahçı hakkı matrahı hesaplanmıştır. Bu ıslahçı hakkı matrahının % 50'lik bir kısmı olan 47.981,69 TL döner sermayeye gelir olarak kaydedilir ve kalan %50'lik kısım personele dağıtılacak olan esas ıslahçı hakkı geliridir.

İslahçıya ve ıslaha katkısı olan personele gider kaydı ile dağıtılacak olan gelirin %50 si IsHakÖdY ekinde yer alan çizelgelere göre dağıtılmaktadır. Ek 1 çeşidin ıslah edildiği enstitüde çalışan 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa tabi memurlar ve bu kanuna göre (4/b) istihdam edilen sözleşmeli personellere dağıtılacak olan gelirin hesaplamasında kullanılmaktadır. Ek 1 çizelgesinde kurum bünyesindeki personellere dağıtım yapıldığı için enstitünün sahip olduğu tüm çeşitlerin ıslahçı hakkı gelirleri bu tabloda personellere ve kriterlere göre puanlanabilmektedir. Örneğimizde X çeşidinin dağıtımı baz alınmış kurumun diğer çeşitlerinden elde etmiş olduğu gelir dahil edilmemiştir.

Ek 2 ise çeşidin ıslah çalışmalarına başlandığı tarihten itibaren tescil edildiği tarihe kadar geçen sürede projede aktif katkı sağlayan ve proje haricinde üretim, tanıtım, pazarlama vb. faaliyetlere katkı sağlayanlara dağıtım yapıldığı çizelgedir.

Bu doğrultuda X buğday çeşidi için E1 ve Ek 2'den personele dağıtılacak olan gelir Tablo 4.2' de belirtilmiştir.

Tablo 4.2 X Çeşidi İslahçı Hakkından Personele Dağıtılacak Tutarlar

A	X ÇEŞİDİNİN TOHURLUK SATIŞINDAN HESAPLANAN ROYALİTE BEDELİ	121.472,63
B	HAZİNE HİSSESİ (A*%15)	18.220,89
C	MERKEZ HİSSESİ (A*%5)	6.073,63
D	AYLIK YAPILAN KESİNTİ TOPLAMI (D=B+C)	24.294,52
E	YIL SONU GSH %1 SHÇEK KESİNTİSİ (E=A*%1)	1214,73
F	İSLAHÇI HAKKINDAN YAPILAN TOPLAM KESİNTİ (D+E)	25.509,25
G	İSLAHÇI HAKKI MATRAHI (G=A-F)	95.963,38
H	DÖNER SERMAYE GELİRİ (1/2) (H=G/2)	47.981,69
I	PERSONELE DAĞITILACAK İSLAHÇI HAKKI (1/2) (I=H/2)	47.981,69
İ	EK 1 DEN PERSONELE DAĞITILACAK TUTAR (İ=I/2)	23.990,85
J	EK 2 DEN PERSONELE DAĞITILACAK TUTAR (J=I/2)	23.990,85

X çeşidi ıslahçı hakkı bedelinden, aylık Gayri Safi Gelirlerden kesilen %15’lik Hazine Hissesi kesintisini ($121.472,63 \times 0,15 = 18.220,89$), %5 Merkez Hissesi kesintisini ($121.472,63 \times 0,05 = 6.073,63$) ve yılsonu %1 SHÇEK payını ($121.472,63 \times 0,01 = 1214,73$); “döner sermayeli işletmelerce genel bütçeye aktarılabacak tutarlar, SHÇEK payı, idare masraflarına katılma payı, amortisman payı, kâr payı, merkez hissesi gibi Hazineye veya ilgili idareye ödenecek gelir ve paylar”ın kaydedildiği **362 Ödenecek Döner Sermaye Yükümlülükleri** hesabını alacaklandırarak, üretilen veya satılan malın maliyeti ile doğrudan ilişkisi kurulamayan genel mahiyetteki giderlerin izlendiği **770 Genel Yönetim Giderleri** hesabının alt hesaplarında borçlandırılarak kayıt edilmektedir.

Madde No	Açıklama	Borç (TL)	Alacak (TL)
	2017..... 770 Genel Yönetim Giderleri 770.05.08.01.06 Hazine Hissesi 770.05.08.01.08 Merkez Hissesi 770.05.08.01.07 SHÇEK Payı 362 Ödenecek Döner Sermaye Yükümlülükleri 362 01 Ödenecek Hazine Hissesi 362.03 Ödenecek Merkez Hissesi 362.02 SHÇEK Payı İslahçı hakkı gelirinden yapılan kesintilerin kaydı	25.509,25 18.220,89 6.073,63 1214,73	25.509,25 18.220,89 6.073,63 1214,73

Yılsonunda Genel yönetim giderleri yansıtma hesabının alacak kalanı maliyet dönemi sonunda **770 Genel yönetim giderleri** hesabına alacak, **771 Genel Yönetim Giderleri Yansıtma** Hesabına borç olarak kaydedilir ve sonuç hesaplarına aktarılır.

Aynı zamanda bu işlem bütçe hesaplarına Diğer taraftan toplam tutar **830 Bütçe Giderleri** hesabına borç, **835 Gider Yansıtma** hesabına alacak kaydedilir.

Madde No	Açıklama	Borç (TL)	Alacak (TL)
	2017.....		
	830 Bütçe Giderleri	25.509,25	
	830.05.08.01.06 Hazine Hissesi	18.220,89	
	830.05.08.01.08 Merkez Hissesi	6.073,63	
	830.05.08.01.07 SHÇEK Payı	1214,73	
	835 Gider Yansıtma Hesabı		25.509,25
	Islahçı hakkı gelirinden yapılan kesintilerin yansıtma kaydı		

Ek 1 de yer alan çizelgeye göre personele dağıtılacak olan 23.990,85 TL; enstitü bünyesinde oluşturulan komisyon aracılığı ile dağıtılmasına esas kriterler çerçevesinde personellere verilen puanlar doğrultusunda 2017 yılının ilk aylarında belirlenmiştir.

Kurum bünyesinde eğitim kariyerlerine göre; doktora seviyesinde 11 personel, yüksek lisans seviyesinde 14, lisans seviyesinde 6, Ön lisansta 7 personel ve bunların dışında 3 personel yer almaktadır. Bu doğrultuda verilen **kariyer puanları** Tablo 4.3'te yer almıştır. Tablo 4.3'te 20. Sırada yer alan mühendis personelin kariyerinin doktora seviyesine yükselerek değişmesi sebebiyle iki farklı kariyer puanına göre çalıştığı süreler bazında puan hesaplaması yapılmıştır.

Çeşide ait ıslahçı hakkının dağıtılacağı yılda araştırma kuruluşunda çalışan personelleri kadro unvanları açısından değerlendirildiğinde; kurum bünyesinde bir müdür, bir müdür yardımcısı, bir teknik koordinatör, 8 şube şefi, 5 bölüm başkanı, 3 birim sorumlusu, 13 mühendis, 5 tekniker, 3 teknisyen ve 1 laborant bulunmaktadır.

Kadro unvanı ve kariyer puanının çarpımı ile hesaplanan **toplam katkı puanı** her bir personel için ayrı ayrı hesaplanmış ve Tablo 4.3'e yansıtılmıştır.

Bu personellere dağıtılacak gelirin hesaplanmasında 360 gün üzerinden mesai dışı sürelerin çıkması ile elde edilen çalışılan net gün sayısı baz alınmıştır. Bu net gün sayısı ile katkı puanının çarpımı sonrasında personellerin düzeltilmiş puanları bulunmaktadır.

Ek 1'den dağıtılacak olan gelir tüm personelin Ek 1'den almış olduğu düzeltilmiş toplam puana bölünerek dağıtımda esas alınacak personel başına puan hesaplanır. Bu puan ile personele ait düzeltilmiş puanın çarpımı sonrasında personele Ek 1'den **dağıtılacak tutar** belirlenir. X çeşidi için bu tutar;

$$\text{Personel Başına Gelir Dağıtım Puanı (Ek 1)} = \frac{23.990,85 \text{ (Ek 1 den dağıtılacak olan gelir)}}{9167,22 \text{ (Düzeltilmiş toplam puanları)}} = 2,62$$

Örneğin **teknik koordinatör/Islahçı Proje Lideri** 360 günlük mesai saati içerisinde 15 gün çeşitli sebeplerle gelmemiş ve 345 gün net olarak çalışmıştır. Doktora seviyesinde bir personel olduğu için yönetmeliğin Ek 1'inde yer alan çizelgeye göre kariyer puanı 1 olarak alınmıştır. Aynı şekilde kadro unvanına göre puanı ise 0,95'dir. Bu durumda katkı puanı $0,95 \times 1 = 0,95$ olarak belirlenmiştir. Düzeltilmiş puanı ise; $0,95 \times 345 = 327,75$ olarak hesaplanmıştır. Bu personele Ek 1'den dağıtılacak olan brüt ıslahçı hakkı $327,75 \times 2,62 = 857,73$ TL'dir.

Tablo 4.3 X Çeşidinin Islahçı Hakkı Gelirinden Ek 1'den Personele Dağıtım Miktarı

SIRA NO	ÜNVANI (Koyu renkli unvanlar ıslah projesinde yer alan personellere aittir)	Çalıştığı Gün (A)	Mesai Dışı (B)	Çalıştığı Net Gün (C=A-B)	Kadro Unvanı puanı (D)	Kariyer Puanı (E)	Katkı Puanı (F=D*E)	Düzeltilmiş Puan (G=F*C)	Islahçı Hakkı Brüt (G*2.62)
1	Müdür/Müdür	360	20	340	1	1	1,00	340,00	889,79
2	Müdür Yardımcısı/ Müdür Yardımcısı	360	0	360	0,95	1	0,95	342,00	895,02
3	Teknik Koordinatör/ Islahçı Proje Lideri	360	15	345	0,95	1	0,95	327,75	857,73
4	Şube Şefi/ İdari Müdür Yardımcısı	360	12	348	0,85	1	0,85	295,80	774,12
5	Bölüm Başkanı/Teknik Müdür Yardımcısı	360	8	352	0,85	1	0,85	299,20	783,01
6	Şube Şefi	360	22	338	0,85	1	0,85	287,30	751,87
7	Bölüm Başkanı / Islahçı A	360	12	348	0,85	1	0,85	295,80	774,12
8	Şube Şefi	360	35	325	0,85	0,98	0,83	270,73	708,49
9	Bölüm Başkanı / Islahçı B	360	15	345	0,85	0,98	0,83	287,39	752,09
10	Bölüm Başkanı	360	19	341	0,85	0,98	0,83	284,05	743,37
11	Bölüm Başkanı	360	20	340	0,85	0,98	0,83	283,22	741,19
12	Şube Şefi	360	33	327	0,85	0,97	0,82	269,61	705,58
13	Şube Şefi	360	31	329	0,85	0,97	0,82	271,26	709,90
14	Şef	360	2	358	0,85	0,97	0,82	295,17	772,47
15	Şube Şefi	360	11	349	0,85	0,96	0,82	284,78	745,29
16	Şube Şefi / Tohumluk Çalışanı C	360	43	317	0,85	0,96	0,82	258,67	676,95
17	Birim Sorumlusu / Islahçı C	360	21	339	0,85	1	0,85	288,15	754,10
18	Birim Sorumlusu	360	35	325	0,85	0,98	0,83	270,73	708,49
19	Birim Sorumlusu	360	279	81	0,85	1	0,85	68,85	180,18
20	Mühendis	360	155	205	0,75	0,98	0,74	150,68	394,32
	Mühendis	360	224	136	0,75	1	0,75	102,00	266,94
21	Mühendis	360	27	333	0,75	1	0,75	249,75	653,60
22	Mühendis/ Bitki Sağlığı Proje Lideri	360	34	326	0,75	0,97	0,73	237,17	620,67
23	Mühendis	360	45	315	0,75	0,98	0,74	231,53	605,91

24	Mühendis	360	217	143	0,75	0,98	0,74	105,11	275,06
25	Mühendis	360	28	332	0,75	0,97	0,73	241,53	632,09
26	Mühendis	360	154	206	0,75	0,98	0,74	151,41	396,24
27	Mühendis	360	25	335	0,75	0,98	0,74	246,23	644,38
28	Mühendis	360	26	334	0,75	0,98	0,74	245,49	642,45
29	Mühendis	360	262	98	0,75	0,98	0,74	72,03	188,50
30	Mühendis	360	240	120	0,75	0,98	0,74	88,20	230,82
31	Mühendis	360	335	25	0,75	0,98	0,74	18,38	48,09
32	Tekniker / Tohumluk Çalışanı B	360	41	319	0,55	0,96	0,53	168,43	440,79
33	Tekniker	360	35	325	0,55	0,96	0,53	171,60	449,08
34	Tekniker	360	17	343	0,65	0,97	0,63	216,26	565,96
35	Tekniker / Tohumluk Çalışanı A	360	30	330	0,55	0,96	0,53	174,24	455,99
36	Tekniker	360	14	346	0,55	0,96	0,53	182,69	478,10
37	Teknisyen	360	48	312	0,55	0,95	0,52	163,02	426,63
38	Teknisyen / Kalite Çalışanı	360	21	339	0,55	0,95	0,52	177,13	463,55
39	Teknisyen	360	41	319	0,55	0,95	0,52	166,68	436,20
40	Laborant	360	8	352	0,85	0,96	0,82	287,23	751,69
TOPLAM								9167,22	23.990,85

X çeşidini ıslah eden enstitü personeline ıslahçı hakkı olarak dağıtılacak gelirin geri kalan %50 si Ek 2’de yer alan kriterlere göre personellere verilen puanlar doğrultusunda aşağıdaki şekilde dağıtılmıştır.

Çeşidin ıslah çalışmalarına; birisi kurumdan ayrılan 2 müdür, 1 müdür yardımcısı, 3 ıslahçı, 1 proje lideri, 1 bitki sağlığı proje lideri, birisi kurumdan ayrılan 2 idari müdür yardımcısı, birisi kurumdan ayrılan 2 teknik müdür yardımcısı, birisi laboratuvarında yer almak üzere 4 tekniker olmak üzere toplam 16 kişi yer almıştır.

Projedeki görev sürelerine göre değerlendirdiğimizde; Islahçı proje lideri 9 yıl, Islahçı A; 7 yıl, Islahçı B; 9 yıl, Islahçı C; 2 yıl görev yapmıştır. Bitki Sağlığı Proje Lideri projede yer aldığı süre ise 3 yıldır. Bu süre kalite analizi, hastalık testi vb. şekilde çeşitle ilgili çalışılan yılı kapsamaktadır.

X çeşidinin geliştirilmesine katkıda bulunan personelleri geliştirdiği veya geliştirilmesine katkıda bulunduğu ve üretimde olan ve olmayan çeşit sayılarına göre değerlendirdiğimizde;

- a) Eski müdür üretimde olan 7, üretimde olmayan 1,
- b) Eski idari koordinatör üretimde olan 5, üretimde olmayan 1,
- c) Eski idari müdür yardımcısı üretimde olan 5,
- d) Teknik müdür yardımcısı üretimde olan 6, üretimde olmayan 1,
- e) İdari müdür yardımcısı üretimde olan 7, üretimde olmayan 1,
- f) İslahçı proje lideri üretimde olan 10, üretimde olmayan 3,
- g) İslahçı A üretimde olan 7, üretimde olmayan 1,
- h) İslahçı B üretimde olan 7, üretimde olmayan 1,
- i) İslahçı C üretimde olan 7, üretimde olmayan 2,
- j) Bitki sağlığı proje lideri ise üretimde olan 8, üretimde olmayan 1,

çeşide katkıda bulunmuştur.

Personellerin X çeşidi için; müdür, müdür yardımcısı, ıslahçı proje lideri, ıslahçı B, tekniker B ve C 12 ay, tekniker A ise 4 ay tohumluk üretimine zaman ayırmıştır.

Bitki çeşidinin geliştirilmesi sürecinde yer alan ıslahçılardan, satışın yapıldığı ve ıslahçı hakkının dağıtıldığı dönemde kurumdan ayrılan ancak proje dosyasında ismi yazan 3 personel bulunmaktadır. Eski müdür ve idari koordinatör kurumdan ayrılarak başka bir kuruma geçmiştir. Bu sebeple ıslahçı hakkının ödeneceği oranda % 60'lık bir düşüş gerçekleşmiştir. Katsayısı bu doğrultuda 0,4 olarak hesaplanmıştır. Eski idari müdür yardımcısı ise başka bir araştırma enstitüsüne geçtiği için ıslahçı hakkı ödemesinde %50'lik bir düşüş gerçekleştirilerek katsayısı 0,5 olarak belirlenmiştir. Kurumda çalışmaya devam eden ve proje dosyasında isimleri yazan diğer personellerin ise katsayıları 1'dir (IsHakÖdY, 2013: M6.2.a).

Bu bilgiler doğrultusunda X çeşidinin geliştirilmesine katkıda bulunan personellerin Ek 2'de yer alan kriterler doğrultusunda alacağı puan komisyon tarafından belirlenmiş ve Tablo 4.4'te yansıtılmıştır.

Tabloda yer alan katsayı hesaplamasında personelin net çalıştığı günler dikkate alınmıştır.

Personelin Ek 2'den aldığı puan belirlenirken; Ek 2'den dağıtılacak olan gelir tüm personelin Ek 1'den almış olduğu düzeltilmiş toplam puana bölünerek dağıtımda esas alınacak personel başına puan hesaplanır. Bu puan ile personele ait düzeltilmiş puanın çarpımı sonrasında personele Ek 2'den personele dağıtılacak tutar belirlenir. X çeşidi için bu tutar;

$$\text{Personel Başına Gelir Dağıtım Puanı (Ek 2)} = \frac{23.990,85 (\text{Ek 2 den dağıtılacak olan gelir})}{2076,93 (\text{Düzeltilmiş toplam puanları})} = 11, 55$$

Bu kriterler doğrultusunda 9 yıl X çeşidinin ıslahında çalışmış, bunun dışında 10 üretimde, 3 üretimde olmayan farklı çeşitlerin ıslahında yer almış ve X çeşidinin tohumluk

retimine 12 ayını ayırmış olan ıslahçı proje liderinin toplam puanı komisyon tarafından 441 olarak belirlenmiştir. Net çalıştığı gün sayısı 345 (Katsayısı $(345/360=0,958)$) olan proje liderinin düzeltilmiş puanı 422,48 $(0,958 \times 441 \times 1)$ olarak belirlenmiştir. Ek 2’den alacağı tutar ise 4.880,10 $(422,48 \times 11,55)$ TL olarak hesaplanmıştır.

Kurumdan ayrılan personellere baktığımızda ise; eski müdür 135 toplam puana sahipken net çalıştığı gün sayısı 342, katsayısı ise 0,950 $(342/360)$ olarak hesaplanmıştır. Kurumdan ayrılarak başka bir kuruma geçtiği için puanı %60 azaltılmış ve katsayısı (6.2.a) 0,4 olarak tabloda gösterilmiştir. Bu doğrultuda eski müdürün toplam puanı 51,30 $(135 \times 0,950 \times 0,4)$ olarak belirlenmiştir. Ek 2’den alacağı tutar ise 592,57 $(51,30 \times 11,55)$ TL olarak hesaplanmıştır.

Personellere Ek1' den ve Ek 2'den yatırılacak olan miktarlardan gelir vergisi ve damga vergisi düşülmektedir. Personelin gelir dilimine göre kesilecek gelir vergisi oranı değişkenlik (%15, %20) göstermektedir. Personele Ek1 ve Ek2'den toplamda personellere **47.981,69 TL** dağıtılmıştır. Dağıtılan bu tutar üzerinden toplamda **7.561,48 TL**'lik kesinti yapılmış olup bunun 7.197,26 TL'si gelir vergisi, 352,73 TL'si damga vergisidir. Personellerin eline geçen toplam net tutar ise **40.420,21 TL**'dir.

Personellere yatırılacak tutar üzerinden kesilen vergiler ve personellerin eline geçen net tutarlar Tablo 4.5'te yer almaktadır.

Söz konusu X çeşidinin ıslah faaliyetlerinde önemli bir rol üstlenen **ıslahçı proje lideri** ıslahçı hakkından 4.833,61 TL ile en büyük payı almıştır. 5.737,83 TL olarak belirlene brüt ıslahçı hakkı gelirinden 860,67 TL gelir vergisi (%15), 43,55 TL ise damga vergisi kesintisi yapılmıştır. Islahçı proje lideri olan personele yapılan ıslahçı hakkı ödemesinin kaydı aşağıdaki şekilde gerçekleşmektedir.

Madde No	AÇIKLAMA	BORÇ	ALACAK
	2017.....		
	363.09 Diğer Ödemeler	5.737,83	
	360.01.01 Aylık ve Ücretlerden Kesilen G.V.		860,67
	360.03.01 Aylık ve Ücretlerden Kesilen D.V.		43,55
	335.01 Personele Ödenecek Ücretler		4.833,61
		4.833,61	
	Islahçı Proje Lideri 'ne yapılan X çeşidi ıslahçı hakkı ödemesi		4.833,61
Madde No	AÇIKLAMA	BORÇ	ALACAK
	2017.....		
	103 Ödeme Emirleri	4.833,61	
	102 BANKA		4.833,61
	Islahçı Proje Lideri 'ne bankadan yapılan X çeşidi ıslahçı hakkı ödemesi		

Tablo 4.5 Personele Ödenecek Islahçı Hakkı Gelirinden Yapılan Kesintiler

SIRA NO	ÜN VAN I	PUAN EK 1	PUAN EK2	İSL. HAKKI BRÜT EK 1	İSL. HAKKI BRÜT EK 2	TOPLAM İSL. HAKKI BRÜT EK1+E2	GELİR VERGİSİ MATRAH	TOP GELİR VERGİSİ MATRAHI	GELİR VERGİSİ %15	DAMGA VERGİSİ	TOPLAM KESİNTİSİ	ELE GEÇEN
1	Müdür/Müdür	340,00	100,60	889,79	1.155,85	2.045,64	3.114,97	5.160,61	306,85	15,53	322,38	1.723,26
2	Müdür Yardımcısı/ Müdür Yardımcısı	342,00	96,00	895,02	1.108,91	2.003,93	3.098,43	5.102,36	300,59	15,21	315,80	1.688,13
3	Teknik Koordinatör/ Islahçı Proje Lideri	327,75	422,48	857,73	4.880,10	5.737,83	3.132,02	8.869,85	860,67	43,55	904,22	4.833,61
4	Şube Şefi/ İdari Müdür Yardımcısı	295,80	120,88	774,12	1.396,24	2.170,36	3.168,12	5.338,48	325,55	16,47	342,02	1.828,34
5	Bölüm Başkanı/Teknik Müdür Yardımcısı	299,20	112,47	783,01	1.299,16	2.082,17	3.126,77	5.208,94	312,33	15,80	328,13	1.754,04
6	Şube Şefi	287,30		751,87		751,87	3.126,16	3.878,03	112,78	5,71	118,49	633,38
7	Bölüm Başkanı / Islahçı A	295,80	285,27	774,12	3.295,14	4.069,26	3.128,23	7.197,49	610,39	30,89	641,28	3.427,98
8	Şube Şefi	270,73		708,49		708,49	3.125,61	3.834,10	106,27	5,38	111,65	596,84
9	Bölüm Başkanı / Islahçı B	287,39	360,21	752,09	4.160,81	4.912,90	2.188,09	7.100,99	736,94	37,29	774,23	4.138,67
10	Bölüm Başkanı	284,05		743,37		743,37	2.609,26	3.352,63	111,51	5,64	117,15	626,22
11	Bölüm Başkanı	283,22		741,19		741,19	2.654,04	3.395,23	111,18	5,63	116,81	624,38
12	Şube Şefi	269,61		705,58		705,58	2.660,48	3.366,06	105,84	5,36	111,20	594,38
13	Şube Şefi	271,26		709,90		709,90	3.111,85	3.821,75	106,48	5,39	111,87	598,03
14	Şef	295,17		772,47		772,47	3.092,45	3.864,92	115,87	5,86	121,73	650,74
15	Şube Şefi	284,78		745,29		745,29	3.128,74	3.874,03	111,79	5,66	117,45	627,84
16	Şube Şefi / Tohumluk Çalışanı C	258,67	49,34	676,95	569,89	1.246,84	3.106,43	4.353,27	187,03	9,46	196,49	1.050,35
17	Birim Sorumlusu / Islahçı C	288,15	188,40	754,10	2.176,23	2.930,33	3.168,12	6.098,45	439,55	22,24	461,79	2.468,54
18	Birim Sorumlusu	270,73		708,49		708,49	2.654,04	3.362,53	106,27	5,38	111,65	596,84
19	Birim Sorumlusu	68,85		180,18		180,18	2.946,54	3.126,72	27,03	1,37	28,40	151,78
20	Mühendis	150,68		394,32		394,32	0,00	394,32	59,15	2,99	62,14	332,18
	Mühendis	102,00		266,94		266,94	0,00	266,94	40,04	2,03	42,07	224,87
21	Mühendis	249,75		653,60		653,60	3.100,01	3.753,61	98,04	4,96	103,00	550,60
22	Mühendis/ Bitki Sağlığı Proje Lideri	237,17	122,31	620,67	1.412,82	2.033,49	3.121,82	5.155,31	305,02	15,43	320,45	1.713,04

23	Mühendis	231,53		605,91		605,91	3.067,67	3.673,58	90,89	4,60	95,49	510,42
24	Mühendis	105,11		275,06		275,06	1.483,33	1.758,39	41,26	2,09	43,35	231,71
25	Mühendis	241,53		632,09		632,09	2.645,99	3.278,08	94,81	4,80	99,61	532,48
26	Mühendis	151,41		396,24		396,24	0,00	396,24	59,44	3,01	62,45	333,79
27	Mühendis	246,23		644,38		644,38	2.625,13	3.269,51	96,66	4,89	101,55	542,83
28	Mühendis	245,49		642,45		642,45	2.653,76	3.296,21	96,37	4,88	101,25	541,20
29	Mühendis	72,03		188,50		188,50	2.645,50	2.834,00	28,28	1,43	29,71	158,79
30	Mühendis	88,20		230,82		230,82	2.650,45	2.881,27	34,62	1,75	36,37	194,45
31	Mühendis	18,38		48,09		48,09	2.679,73	2.727,82	7,21	0,36	7,57	40,52
32	Tekniker / Tohumluk Çalışanı B	168,43	49,62	440,79	573,12	1.013,91	3.106,43	4.120,34	152,09	7,70	159,79	854,12
33	Tekniker	171,60		449,08		449,08	3.077,25	3.526,33	67,36	3,41	70,77	378,31
34	Tekniker	216,26		565,96		565,96	3.046,96	3.612,92	84,89	4,30	89,19	476,77
35	Tekniker / Tohumluk Çalışanı A	174,24	24,76	455,99	285,99	741,98	2.987,90	3.729,88	111,30	5,63	116,93	625,05
36	Tekniker	182,69		478,10		478,10	1.551,40	2.029,50	71,71	3,63	75,34	402,76
37	Teknisyen	163,02		426,63		426,63	2.919,56	3.346,19	63,99	3,24	67,23	359,40
38	Teknisyen / Kalite Çalışanı	177,13	14,13	463,55	163,22	626,77	2.860,56	3.487,33	94,02	4,76	98,78	527,99
39	Teknisyen	166,68		436,20		436,20	2.919,56	3.355,76	65,43	3,31	68,74	367,46
40	Laborant	287,23		751,69		751,69	2.698,33	3.450,02	112,75	5,71	118,46	633,23
Kurumdan Ayrılan Personeller												
1	Eski Müdür		51,30		592,57	592,57	0,00	592,57	88,89	4,50	93,39	499,18
2	Eski İdari Koor.		41,66		481,27	481,27	0,00	481,27	72,19	3,65	75,84	405,43
3	Eski İdari Müdür Yardımcısı		38,05		439,52	439,52	0,00	439,52	65,93	3,34	69,27	370,25
		9.167,22	2.077,48	23.990,85	23.990,84	47.981,69	108.181,69	156.163,38	7.197,26	352,73	7.561,48	40.420,21

SONUÇ

Ülkemizin ekolojik, sosyal ve kültürel özelliklerine uygun yeni çeşitlerin geliştirilmesi, toplumun ihtiyacı olan besin kaynaklarının üretilmesi sürecinde kıt kaynakları etkin kullanmak amacıyla; hastalığa ve zararlılığa dayanıklı, verimli ve kaliteli katma değeri yüksek ürünler elde etmek amacıyla ıslah çalışmaları yürütülmektedir. Bitki, hayvan ıslahı, bitki koruma, su ürünleri, gıda ve yem, arazi ıslahı ve kullanımı, sulama, gübreleme, yeni teknolojilerin adaptasyonu ve yayılması gibi konularda tarımsal araştırmalar yürütülmektedir. Ülkemizde özellikle 1920’li yıllardan günümüze bu konularda birçok araştırma faaliyeti başta üniversiteler, araştırma enstitü ve istasyonları gibi kamu kurumları ve özel sektör kuruluşları tarafından yürütülmüştür.

Tarımsal araştırmaların önemli bir kısmı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (Bakanlık) tarafından yürütülmektedir. Bakanlık bu araştırma faaliyetlerini Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) aracılığı ile koordine etmektedir. TAGEM ulusal kalkınma planları doğrultusunda tarımsal araştırma ve geliştirme stratejilerini ve önceliklerini belirler, bunlara yönelik projeler hazırlanması ve uygulanması süreçlerini koordine eder. Yeni çeşit ve ırkların geliştirilmesi, tescil edilmesi, yerli gen kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi, gen kaynaklarına erişim ve paylaşımın izlenmesi ve denetimi, tarımsal ürün piyasalarının gelişiminin takibi yürütür. Ulusal ve uluslararası Ar-Ge faaliyetleri yürütür ve bu kapsamdaki projeleri destekler. TAGEM bu araştırma faaliyetlerini kendisine bağlı olan 10 merkez araştırma enstitüsü, 10 bölgesel araştırma enstitüsü 30 Konu Araştırma İstasyonu Veteriner Kontrol Enstitüleri ve Gıda Kontrol Laboratuvarlarına ve çeşitli özel sektör kuruluşlar aracılığı ile gerçekleştirmektedir.

Çalışmanın temelinde yer alan kamu tarımsal araştırma enstitü ve istasyonları (Enstitü) Bakanlığın stratejik plan ve hedefleri ayrıca TAGEM tarafından hazırlanan Master plan öncelikleri doğrultusunda, ülkesel ve bölgesel düzeyde kendilerine konu olarak verilen genel ve özel görev alanlarında temel ve uygulamalı araştırma yapmakla görevlidirler. Enstitüler çeşitli şehir ve bölgelerde görev konuları doğrultusunda faaliyet yürütmektedir.

Enstitülerin önemli araştırma faaliyetlerinden birisi bölgenin ve toplumun ihtiyacı olan yeni çeşitlerin geliştirilmesi, gen kaynaklarının korunmasıdır. Enstitüler herhangi bir bitki türünde istenilen özellikleri elde etmek için bitkilerin genetik olarak düzenlenmesi veya mevcut genetik varyasyonlardan faydalananarak amacımıza uygun bitkileri geliştirmek üzere bitki ıslah

faaliyetleri yürütmektedir. Enstitüler yeni çeşit geliştirmekte ve geliştirmiş oldukları bu çeşitleri üretici kuruluşlara satarak ekonomiye kazandırmakta, yerli üretim sağlamaktadırlar. Bu çeşitlerin geliştirilmesi sürecinde yürütülen Ar-Ge faaliyetlerinde TÜBİTAK, Kalkınma Ajansı gibi kurumlar tarafından çıkarılan ulusal destekler ve AB, ikili işbirlikleri gibi uluslararası çeşitli proje destek mekanizmalarından yararlanmakta ve çalışmalarına fon sağlamaktadır.

Yürütülen Ar-Ge faaliyetleri sonucunda yeni bir çeşit geliştirildiği takdirde bu çeşitlerin satışa sunulmadan önce korunması gerekmektedir. Ülkemizde yeni geliştirilen bitki çeşitlerinin korunması; bitki çeşitlerinin geliştirilmesini özendirmeyi, yeni çeşitlerin ve ıslahçı haklarının korunmasını amaçlayan ve 15 Ocak 2004 de yayımlanan “Yeni Bitki Çeşitlerine ait Islahçı Hakkının Korunmasına İlişkin Kanun”(BitÇeşK) ve buna bağlı yönetmelikler ile sağlanmıştır. Bitki çeşitlerinin uluslararası korunması “Uluslararası Sözleşme (UPOV)” ve “Topluluk Bitki Çeşitidi Haklarına İlişkin Konsey Tüzüğü (CPVO)” ile düzenlenmiştir. Ayrıca Amerika için bitki patenti almak mümkündür. BitÇeşK’na göre yeni geliştirilen, ıslah edilen bir çeşidin korunabilmesi için; yenilik, farklılık, durulmuşluk ve yeknesaklık kriterlerini sağlaması gerekmektedir. Yeni geliştirilen bitki çeşitlerinin 31 Ekim 2006 tarihinde kabul edilen 5553 Sayılı Tohumculuk Kanunu (TK) kapsamında çeşidin tohumluklarının üretilmesi ve ticaretinin yapılabilmesi için bitkisel ve tarımsal özelliklerinin belirlenerek kayıt altına alınması zorunluluğu getirilmiştir. Kayıt altına alma çeşidin korunması için yapılan hak sağlayıcı bir işlem değildir.

Islahçı hakkı, tescil ve üretim iznine ilişkin tüm işlemler ilgili evrakların posta veya elden iletilmesi ile gerçekleştirilmektedir. İşlemlerin elektronik ortama taşınmamış olması süreçleri uzatmaktadır. Ayrıca tescil denemelerinin TTSM tarafından yürütülmediği durumlarda denemelerin araştırmacı kuruluş olan tohum firmalarında yürütülmesi gizlilik ve rekabet açısından olumsuz sonuçlara zemin hazırlamaktadır.

İki mevzuat arasında birtakım uyumsuzluklar bulunmaktadır. BitÇeşK kapsamında tanımlanan başvuru sahibi ile BitÇeşKaY’da tanımlanan başvuru sahibi kriterleri farklılık içermektedir. BitÇeşKaY başvuru sahibinin ıslah yapıyor olmasını öngörmektedir. Bu iki mevzuat arası çelişkinin düzenlenmesi başvuru sahipleri için koyallık sağlayacaktır. Önemli bir sorun ise; BitÇeşKaY kapsamında tanımlanan tescil ibaresinin çeşide yönelik koruyucu bir hak tanıdığı şeklinde algılanması ve bu sebeple tescil (kayıt altına alma) başvurusu yapılan çeşitler için BitÇeşK kapsamında ıslahçı hakkı başvurusunun zamanında yapılmaması, çeşidin yenilik kriterinin ortadan kalkmasını ve korunmasını engellemektedir.

Türkiye’ye yapılan ıslahçı hakkı başvurularının 730 tanesi yerli başvuru sahipleri tarafından yapılmış, 1009 başvuru ise UPOV üyesi ülke vatandaşları tarafından temsilci aracılığı ile ve ülkemizde yerleşik yabancı şirketler tarafından yapılmıştır. Başvurularda %58 ile yabancı kaynaklı başvurular önemli bir kısmını almıştır. Bu başvurularda Hollanda 275 başvuru ile ilk sırayı almaktadır. Ulusal başvurularda ise; Hollanda merkezli Nunhems Firması ilk sırayı almakta, bunu 97 başvuru ile Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü takip etmektedir.

Koruma altında olan çeşitler Bakanlığın sitesinde güncel olarak yayımlanan “Koruma Altında Olan Çeşit Listesi ”’de yayımlanmaktadır. Tarımsal Araştırma Enstitü ve İstasyonları tarafından yapılan başvurular incelendiğinde; 2017 yılının sonuna kadar 32 farklı türde 237 ıslahçı hakkı ile korunan çeşit bulunmaktadır. Bu çeşitler 945 ayrı lisans sözleşmesine konu olmuştur. Bunlara ek olarak Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından korunan 9 haşhaş çeşidi, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü’ ne ait yonca, Macar fiği ve tüylü fiğ çeşitleri bulunmaktadır.

Çeşit kayıt verileri incelendiğinde ise; ülkemizde 2017 yılı sonuna kadar tarla bitkilerinde 3679, sebze 5810, meyve çeşidinde 1415 ve meyve anacında 224 olmak üzere toplamda 11160 adet çeşit tescil edilmiştir. 2017 yılsonu itibarıyla kamu (TAGEM ve bağlı kuruluşları) tarafından toplamda 2619 çeşit tescil edilmiştir. Özel sektör kuruluşları 8327 çeşit ile tescil önemli bir paya sahiptir. Üniversiteler tarafından ise toplamda 184 çeşit tescil edilmiştir. Tescil edilen bu çeşitlerden bazıları gerekli işlemlerin yapılmaması sebebiyle listeden çıkarılmış ve ticarete konu olabilecek toplamda 7902 çeşit kayıt altında bulunmaktadır.

Islahçı hakkı hak sahibine çeşidin tamamı veya bir kısmı, çoğaltım materyali, hasat edilen materyali, hasat edilen materyalden elde edilen mamuller üzerinde; üretilmesi ve çoğaltılması, çoğaltım amacıyla hazırlanmasını, satışa arz etmeyi, satmayı veya herhangi bir şekilde piyasaya sunmayı, ihraç veya ithal etmeyi, depolamayı inhisarî haklar sağlamaktadır. Kamu kurumlarında ıslahçı personeller tarafından geliştirilen bu çeşitlerin hak sahipliği bağlı bulundukları kuruma ait olmaktadır. Ancak 2005 tarihli resmi gazetede yayımlanan “Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Görevlilerin Islahçı Hakkından Yararlanmasına İlişkin Yönetmelik” doğrultusunda ıslahçı hakkının satışı sonucunda elde edilen gelirden ıslahçılara pay aktarılmaktadır. Çalışanların çalışma şartlarına bağlı olarak değişen oranlarda çeşidin koruma süresi boyunca bu ıslahçı hakkından yararlanmaktadır. Çalışanlar emekli olsalar veya kurumdan ayrılırsalar veya ölüm durumunda dahi kurumun elde ettiği gelir devam ettikçe ıslahçıya veya varislerine ıslahçı hakkından elde edilen gelirden pay verilmektedir.

Araştırma kurumları koruma altına almış oldukları bitki çeşitlerinin satışından 5042 sayılı BitÇeşK kapsamında ıslahçı hakkı almaktadır. Konuma altında olmayan çeşit adayları ve ıslah materyalinin satışı durumunda ise döner sermayeleri üzerinden araştırma geliştirme payı almaktadırlar.

Islahçı hakkı ile korunan bitki çeşitlerinin satışı sürecinde çeşidin satış fiyatı komisyon aracılığı ile belirlenmektedir. Ancak komisyonun satış fiyatı belirlenirken mevzuat kapsamında uygulanması gereken herhangi bir yöntem belirlenmemiştir. Uygulamada satış fiyatı belirlenirken rayiç bedelin baz alındığı ifade edilmiştir.

Satış sürecinde önemli bir diğer nokta ise; ihale şartnamelerinin oluşturulmasıdır. Bu şartnamelerin oluşturulması enstitülerin deneyimlerine bağlıdır. TAGEM tarafından belirlenmiş standart bir şartname bulunmadığı için ihale şartnamelerindeki koşullarda birtakım boşluklar olabilmektedir. Satış sürecini tecrübe edinmemiş enstitülerde bu bir sorun yaratabilir niteliktedir.

Satış sürecindeki diğer bir eksiklik ise satış sonrasında elde edilecek gelirlerin takibi konusunda yaşanmaktadır. Enstitüler şartname ile belirledikleri oranlar doğrultusunda satış miktarı ve tutarına göre firmalardan bedel talep etmektedir. Ancak bunların takibi için herhangi bir uygulama getirilmemiştir. Bu doğrultuda enstitüler firma beyanları ile hareket etmektedir.

Çeşidin geliştirilmesinde fiilen çalıştırılan ıslahçılar, ıslaha katkısı olanlar, ıslaha yardımcı olan personel, diğer personel, çeşidin geliştirildiği dönemde kurumda olup başka kuruma ataması yapılan ve fiilen başka bir kamu kurum ve kuruluşunda çalışan ıslahçı, ıslaha yardımcı personel ile emekli olan personel ile ıslahçının varisleri yararlanır.

Islahçı hakkından yararlandırılma süresi, çalışanlara çalışma şartlarına bağlı olarak değişen oranlarda olmak üzere, geliştirilen çeşidin korunma süresi içinde devam eder. Kurumların bu ıslah materyalinden sağladığı gelir devam ettiği sürece, personelden emekli olan veya kurumdan ayrılan ıslahçılar veya varislerine ve resen tayin edilen ıslahçıya, ıslahçı hakkı ödenmesine devam edilir.

Islahçı hakkı olarak elde edilen gelir, döner sermayesi bulunan kurum ve kuruluşlarda döner sermaye, döner sermayesi bulunmayan kurum ve kuruluşlarda ise kurum bütçelerine gelir kaydedilmektedir. Bu gelirin dağıtımından önce aylık olarak %5 hazine, %15 merkez hissesi ve yıllık olarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) kesintisi yapılmaktadır. İlgili mevzuat uyarınca yapılan kesintilerden sonra, kalan tutarın en fazla % 50'si söz konusu çeşidi ıslah eden ve ıslahına katkısı olan personele gider kaydıyla dağıtılmaktadır. Kalan tutar ise

ilgili mevzuat çerçevesinde yeni bitki çeşitlerinin geliştirilmesi ve yeni çeşitlerin ıslahına yönelik olarak harcanır.

Tarımsal araştırma enstitülerinde çalışan ve ıslah çalışmalarında yer alan personeller yürütmüş oldukları Ar-Ge projelerinde proje koordinatörü, proje lideri, proje yürütücüsü ya da yardımcı personel gibi çeşitli konumlarda yer almaktadır. Islahçı hakkından projelerdeki görevleri doğrultusunda tüm personel faydalanmaktadır. Yeni geliştirilen bitki çeşidinin satışı sonrası elde edilen ıslahçı hakkı gelirin dağıtımında enstitülerde çalışan diğer personellere göre projelerde yer alan ıslahçılar daha büyük bir pay almaktadır.

Yapılan görüşmeler ve dağıtım tabloları incelendiğinde TAGEM'in araştırma kuruluşuna projelerde fon sağlayıcı kuruluş olarak pay alması gerektiği, memur kadroları dışında kalan işçilerin de ıslahçı hakkından faydalanması, emekli olan ve vefat eden ıslahçılar için ıslahçı hakkı dağıtım süreçlerinde zorluklar olması sebebiyle yeni bir dağıtım uygulamasına ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan bu tespitler neticesinde ıslahçılara dağıtılacak olan ıslahçı hakkı payının; kendisine verilen görev doğrultusunda işi gereği yapması gereken kişilerin değil, fikri bir ürün olan çeşitlerin bu ürünü ıslah eden, geliştiren ve bulan kişi/kişilerin kendi aralarında belirlemiş oldukları paylaşım oranı dikkate alınarak paylaşılması uygulama ve hakkaniyet açısından faydalı olacaktır. Öyle ki bir çeşidin geliştirilmesi ıslahçıların en iyiyi seçmelerine dayanmaktadır. Islahçıya göre değişecek olan bu işlem çeşidin tüm niteliklerini etkileyecektir. Çeşidin niteliğinin ıslahçının seçimine bağlı olması sebebiyle elde edilen gelirin ıslah faaliyeti yürüten araştırmacı personellere dağıtılması bu personellerin yeni çeşit geliştirmelerini teşvik edecektir. Kurumda çalışan ve ıslah faaliyetleri yürütmeyen diğer personeller ise zaten kendilerine verilen işler kapsamında maaşlarına ek olarak döner sermaye gelirleri üzerinden bir teşvik primi almaktadır.

Islahçı hakkının muhasebeleştirilmesinde ise; 29 Eylül 2010 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 27714 sayılı Döner Sermayeli İşletmeler Genel Tebliği (DSİGT) ve bu tebliğin ekinde yer alan “Detaylı Hesap Planı Ortak Yardımcı Hesaplar Tablosu” dikkate alınmaktadır.

Mali işlemler gerçekleştiğinde; tahakkuk esasına göre bilanço, gelir tablosu ve maliyet hesaplarına kayıt ile eşzamanlı olarak nakit esasına göre bütçe hesaplarına yansıtma hesapları aracılığıyla kaydedilmektedir. Döner sermaye işletmeleri söz konusu Detaylı Hesap Planı Ortak Yardımcı Hesaplar Tablosu içeriğindeki çerçeve hesap planından ihtiyaçları doğrultusunda

seçtikleri hesaplar ile işletme hesap planlarını oluşturmaktadır. Bu alt hesaplardan bazıları tek düzen hesap planında yer alamayan hesapları içermektedir.

Gelirin muhasebeleştirilmesi sürecinde; ıslahçı hakkının bir fikri mülkiyet hakkı olarak işletmenin maddi olmayan varlıkları arasında sayılması ve 260 Haklar Hesabında izlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda ıslahçı hakkının kesinleşmesi ile 260 Haklar Hesabına, sözleşmelerle devredilen bu haklar dolayısıyla doğan işletme alacaklarının ilgili Alacak Hesaplarında muhasebeleştirilmek suretiyle takibi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acqaah, G. (2007). *Principles of Plant Genetics And Breeding*. Blackwell Publishing, İngiltere.
- Aras, Y., ve Ören, M. N. (2002). "Türkiye'de Tarımsal Araştırma Politikaları: Organizasyon Yapısı ve Uygulamaların Değerlendirilmesi". *Alatarım*, 1(2): 4-12.
- Bayaner, A. (2016). Tarımsal Ar-Ge ve Ekonomik Büyüme. *TÜRKTOB Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi*, 5(19): 9-13.
- Budak, M. (2011). "Tohum, Çeşit ve İslah Çalışmaları". *Buğday, Lisanslı Depoculuk ve Vadeli İşlemler Kongresi*. 10-13 Mart 2011, Antalya.
- Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü. (2017) *"Bitki İslahçı Hakları Raporu"*. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Ankara.
- Demirtaş, M., Demirtaş, R., ve Cevher, C. (2016). "Türkiye'de Tarımsal Araştırmalarda Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın Yeri ve Önemi". *XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Kitabı*. 25-27 Mayıs 2016, Isparta, 849-859
- Efe, A. (1991). Botanikte İsimlendirme (Nomenklatür). *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 41(3-4): 60-68.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2017). *TAGEM Ar-Ge ve İnovasyon Çalışmaları*. Ankara: TAGEM Yayın Kurulu.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2018). *2018-2022 Stratejik Plan*. Ankara: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.(2017)"*2017 Yılı Faaliyet Raporu*" Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.Ankara.
- Köksal, Ö., ve Ceylan, İ. C. (2003). "Tarımsal Araştırma ve Yayım İlişkisi". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi*, 13(2): 133-143.
- Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (2012). *Tarımsal Araştırma Yönetimi Uygulama Kılavuzu*. Ankara.
- ODMAN BOZTOSUN. (2006) *.İslahçı Hakkı*.Seçkin Yayıncılık, Kayseri.
- OECD. (2002). *Frascati Klavuzu Araştırma ve Deneyisel Geliştirme Taramaları İçin Önerilen Standart Uygulama*. TÜBİTAK.

- Özkan, A. (2008). *Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Subaşı, O. S. (2013). *Türkiye'de Tarımsal Araştırma Geliştirme Yayımlar Politikaları ve Tarımsal Büyüme İlişkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Şehirli, S., ve Özgen, M. (2007). *Bitki Islahı*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara.
- TAGEM. (2012). *Tarımsal Araştırma Enstitü ve İstasyonları Görev Yönergesi ve Tarımsal Araştırma Yönetimi Uygulama Klavuzu*. Ankara.
- Tanker, N., Koyuncu, M., ve Coşkun, M. (2007). *Farmasötik Botanik*. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları No: 93, Ankara.
- Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü. (2016). *Tarımsal Araştırma Yönetimi Uygulama Kılavuzu*. Ankara.
- Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü. (2017). *Tarımsal Araştırma Yönetimi Talimatı*. Ankara.
- T.C. Sayıştay Başkanlığı. (2017). *Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2016 Yılı Sayıştay Denetim Raporu*. T.C. Sayıştay Başkanlığı. Ankara.
- Tekinalp, Ü. (2012). *Fikri Mülkiyet Hukuku*. Vedat Kitapçılık, İstanbul.
- Turgay, E. (1996). *Genel Bitki Islahı*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tokat.
- Tüysüz, M. (2006). *Sınai Mülkiyet Hakları Çerçevesinde Yeni Bitki Çeşitleri Üzerindeki Islahçı Hakkının Korunması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İnternet Kaynakları

- Ankara Üniversitesi, “Bitki Islahının Anlamı ve Önemi”.
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/9311/mod_resource/content/2/Bitki%20Islah%C4%B1n%C4%B1n%20anlam%C4%B1%20ve%20%C3%B6nemi.pdf adresinden alındı. (erişim tarihi:16.03.2018).
- Bağcı, S. A. “Bitki Islahçıları Alt Birliği”.
<http://bisab.org.tr/upload/dosyalar/Ge%C3%A7mi%C5%9Ften%20G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze%20Bitki%20Islah%C4%B1%20S.%20Ahmet%20BA%C4%9ECl.pdf> .
 (erişim tarihi:15.03.2018).
- CVPO, “CPCV Hakkında” cpvo.europa.eu/en. (erişim tarihi: 8.04.2018).

- Çetiner, S. S. (2005). “Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Biyoteknoloji ve Gıda Güvencesi: Sorunlar ve Öneriler”. <http://www.inovasyon.org/pdf/S.Cetiner.Inovasyon.org.pdf> (erişim tarihi: 22.2.2018).
- Gelnez, “Bitkilerin Sınıflandırılması Bitki Türleri”. <https://www.gelgez.net:https://www.gelgez.net/bitki-nedir-bitkiler-nasil-siniflanir-bitki-turleri-nelerdir/> (erişim tarihi: 21.03.2018).
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2018). “Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Taşra Teşkilatı”. <https://www.tarim.gov.tr/Sayfalar/TasraTeskilati.aspx> (erişim tarihi: 12.03.2018).
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TAGEM, “AB Çerçeve Program Projeleri”. <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Menu/9/Ab-Cerceve-Program-Projeleri> (erişim tarihi: 08.05.2018).
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TAGEM. “Ar-Ge Destek Programı”. <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Menu/7/Ar-Ge-Destek-Programi> (erişim tarihi: 08.05.2018).
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TAGEM. “Özel Sektör İşbirliği Projeleri”. <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Menu/17/Ozel-Sektor-Isbirligi-Projeleri> (erişim tarihi: 08.05.2018).
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, “Tarımsal Araştırma Enstitü ve İstasyonları Görev Yönergesi”. https://arastirma.tarim.gov.tr/findik/Belgeler/Sol%20Men%C3%BC/FA%C4%B0M%20Hakk%C4%B1nda/enstitu_gorev_yonergesi_uygulama_klavuzu.pdf (erişim tarihi: 10.03.2018)
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, “Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Merkeze Bağlı Taşra Teşkilatı Birimlerinin İdari Bağlılıklarının Düzenlenmesi Hakkında Yönerge”. <https://www.tarim.gov.tr/Belgeler/Mevzuat/Yonergeler/Merkeze%20Ba%C4%9Fl%C4%B1%20Ta%C5%9Fra%20Te%C5%9Fkilat%C4%B1%20%C4%B0dari%20Ba%C4%9Fl%C4%B1l%C4%B1k%20Y%C3%B6nergesi%205.pdf> (erişim tarihi: 18.03.2018)
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TAGEM. (2018, Mayıs 8). “TÜBİTAK 1001 Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı”. <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=3> (erişim tarihi: 08.05.2018).

- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TAGEM. (2018, Mayıs 8). “TÜBİTAK 1002 Hızlı Destek Programı”. <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=4> (erişim tarihi: 08.05.2018).
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TAGEM. “TÜBİTAK 1003 Öncelikli Alanlar Ar-Ge Projeleri”. <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=5> (erişim tarihi: 08.05.2018).
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TAGEM “TÜBİTAK 1007 Kamu Kurumları Araştırma ve Geliştirme Destek Programları”. <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=6> (erişim tarihi: 08.05.2018).
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TAGEM. “Uluslararası Projeler”: <https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Menu/16/Uluslararası-Projeler> (erişim tarihi: 08.05.2018).
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, “Ar-Ge Projeleri Bakanlar Kurulu Kararı”. https://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Belgeler/ar_ge_projeleri/bakanlar_kurulu_karari.pdf (erişim tarihi: 08.05.2018)
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı” Özlü Sektör Tarımsal Araştırma Kuruluşları Kayıt Kütüğü”.https://www.tarim.gov.tr/BUGEM/Belgeler/Bitkisel%20C3%9Cretim/Tohumculuk/%C3%96zel%20Sekt%C3%B6r%20Tar%C4%B1msal%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Kurulu%C5%9Far%C4%B1/ozel_arastirma.pdf (erişim tarihi: 05.03.2018).
- Gözcüoğlu, B., “Bilim Genç”. <http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/turkiyede-kac-tane-bitki-vardir-bunlardan-kac-tanesi-endemiktir> (erişim tarihi: 13.03.2018).
- Kamu Finans “Döner Sermaye Hazine Hissesi Hesaplanması, Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Tebliği”. <http://www.kamufinans.com/doner-sermaye-hazine-hissesi-hesaplanmasi/> (erişim tarihi: 12.05.2018).
- Kaya, Y., “Bitki Islah ve Çeşit Geliştirme”. <http://www.mku.edu.tr/files/898-bd37756f-1e88-4792-a186-eaee9bc266da.pdf> (erişim tarihi: 15.05.2018).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2017, Kasım 17). “Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması,2016”. <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=24865> (erişim tarihi: 12.03.2018).
- UPOV. “UPOV Hakkında” www.upov.int/portal/index.html.en (erişim tarihi: 08.04.2018)

UPOV. “Üye Listesi”. www.upov.int/export/sites/upov/members/en/pdf/pub423.pdf (erişim tarihi 08.04.2018)

Verginet, “Damga Vergisi Oranları”. <https://www.verginet.net/dtt/1/Damga-Vergisi-Oranlari.aspx> (erişim tarihi: 12.05.2018).

Mevzuat

2017 Mali Yılı Bütçe Kanunu 29928 Sayı, (24.12.2016), *Resmi Gazete*.

Araştırma Kuruluşları İle Ortaklaşa Olarak Araştırma ve Geliştirme Projeleri Yürütecekler Arasında Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Tebliğ. 2007/1 No, (17.01.2007), *Resmi Gazete*.

Araştırma ve Geliştirme Projelerinin Desteklenmesinde Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Tebliğ. 2011/4 No, (09.02.2011), *Resmi Gazete*.

Bitki Çeşit, Çeşit Adayı ve Islah Materyalinin Tohumculuk Kuruluşlarına Devri, Tohumluk Üretimi ve Pazarlama Hakkı Satışı Hakkında Yönetmelik, 29130 Sayı, (25.09.2014), *Resmi Gazete*.

Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği. 26755 Sayı, (13.01.2008), *Resmi Gazete*.

Bitki Çeşitlerinin, Çeşit Adaylarının, Islah Materyallerinin Tohumculuk Kuruluşlarına Devri, Tohumluk Üretimi ve Pazarlama Hakkının Satışı. 29130 Sayı, (25.09.2014), *Resmi Gazete*.

Çiftçi İstisnası Uygulama Esasları Yönetmeliği 25551 Sayı, (12.08.2004), *Resmi Gazete*.

Devlet Memurları Kanunu, 657 Sayı, (23.07.1965), *Resmi Gazete*.

Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği. 26509 Sayı, (01.05.2007), *Resmi Gazete*.

Döner Sermayeli İşletmeler Genel Tebliği. 27714 Sayı, (29.09.2010), *Resmi Gazete*.

Döner Sermayeli Kuruluşlar İhale Yönetmeliği. 18479 Sayı, (04.08.1984), *Resmi Gazete*.

Gelir Vergisi Kanunu, 193 Sayı, (06.01.1961), *Resmi Gazete*.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (8.6.2011) *Resmi Gazete*.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. 27958 Sayı, (08.06.2011) *Resmi Gazete*.

Kamu İhale Kanunu. 24648 Sayı, (04.01.2002), *Resmi Gazete*.

Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Görevlilerin Islahçı Hakkından Yararlanmasına İlişkin Yönetmelik, 25801 Sayı, (30.04.2005), *Resmi Gazete*.

Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Görevlilerin Islahçı Hakkından Yararlanmasına İlişkin Yönetmelik. 25801 Sayı, (30.04.2005), Değişiklik, (10 Nisan 2008), *Resmi Gazete*.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 25326 Sayı, (24.12.2003), *Resmi Gazete*.

Sosyal Hizmetler Kanunu, 5799 Sayı, (27.05.1983), *Resmi Gazete*.

Tarım Kanunu. 5488 Sayı (18.04.2006), *Resmi Gazete*.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Merkez ve Taşra Kuruluşlarına Döner Sermaye Verilmesi Hakkında Kanun. 969 Sayı, (21.12.1967), *Resmi Gazete*.

Tohumculuk Kanunu, 5553 Sayı, (08.1.2006), *Resmi Gazete*.

Yeni Bitki Çeşitlerine ait Islahçı Hakkının Korunmasına İlişkin Kanun. 5042 Sayı, (15.01.2004), *Resmi Gazete*.

Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına Dair Yönetmelik. 25551 Sayı, (12.08.2004), *Resmi Gazete*.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	FERİDE ÖZDEMİR
Doğum Yeri - Tarihi	Kartal 02.05.1990
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Çağlayan Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Ana Bilim Dalı
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	2012, Rekabet Kurumu 2012, Nuhems Tohumculuk 2013, Borsa İstanbul 2013, KOÇTAŞ Yapı Marketleri Antalya
Projeler	2015 -2016, 1601 TÜBİTAK Yenilik ve Girişimcilik Alanlarında Kapasite Artirilmesine Yönelik Destek Programı 2015, 1503 TÜBİTAK Proje Pazarları Destekleme Programı “Bitki Islahı Proje Pazarı” 2016, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı TR61/15/DFD/0010 “Antalya OSB Firmalarının AR-GE ve İnovasyon Eğilimlerinin Tespit Edilmesine Yönelik Fizibilite Çalışması” 2017 -2019, 1601 TÜBİTAK Yenilik ve Girişimcilik Alanlarında Kapasite Artirilmesine Yönelik Destek Programı
Çalıştığı Kurumlar	2010, Güney Akdeniz Seyahat 2011, Rotatif Finansal Danışmanlık 2011, KOÇTAŞ Yapı Marketleri Antalya 2013, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Teknoloji Transferi Uygulama ve Araştırma Merkezi (Akdeniz TTO)
E-Posta	ferideozdemir@akdeniz.edu.tr ferideyeniayy@gmail.com